

שנת פנון לקל

האחר

אביבה קרינסקי

פו הדוב והפילוסופיה של האחר

יאירה גנוסר

"הבריחה" ו"הנשק" של אמיל חביבי

לאה גלזמן

על "שירי יין ואהבה" לאבו נוואס

שירה

מאיה בז'רנו, אנה ירמנס (פרסום ראשון)

סעוד אלאסאדי, סלמאן מצאלחה,

שירה אלמוג (פרסום ראשון), אסתר

אייזן, נגה יתומי רביב, שירי הגני

(פרסום ראשון), אלישבע זהר, מחמוד

דרויש: שירי ילדים

פרוזה

רג'אא בקריה

דוד מלמד

אודי יעקב

"מצד זה" – עמוס לויתן

וכל המדורים הקבועים

ראש הממשלה, אתה צודק. כי תקציב עושים כדי שלא יהיו דמעות. כדי למנוע דמעות. תקציב ממלכתי, אדוני ראש הממשלה, מרכיבים למען בני האדם, ורק למענם, והכול נועד להם, כי הם הריבון. לא משום שהם חולים, נכים, מוכי גורל וכו'. אלא משום שהם הם, בני אדם, והכול שייך להם, ואתה נבחרת כי הבטחת שתעשה כל שאפשר כדי שהצרכים האנושיים הפשוטים יסופקו. עבודה לכל דורש. פת לחם לכל רעב. מורה ואמצעי לימוד לכל וחינוך חנם בכל דרגות ההשכלה. אבל ראש לכל היא הדאגה לחלשים. לנכים, לקשישים, לחסרי הבית ולמוכי הגורל. לא מתוך רחמים, לא בכניעה לדעת הקהל, לא בלחץ התקשורת. לא מסיבות אלקטורליות, אלא משום שחברה נורמלית, המורכבת מבני אדם ולא מחיות טרף, מחויבת להבטיח לעצמה, באמצעות המוסדות שהיא בוחרת, כמה יסודות חיים, לפחות על-פי ז'בוטינסקי, אולי הוא ישכנע היום את ברק, יותר ממארקס, למשל.

הכוונה היא לארבעת המ"מים: מזון, מגורים, מורה ומזור. זה הבסיס. וזה ללא תנאי וזה ברמה הנדרשת על-פי סטנדרטים בינלאומיים. מאיפה לקחת? לא לקחת, אלא לחלק מה שיש בצורה שוויונית. ועל כך אמונה מאוד מדינת הרווחה. מדינת רווחה לא מתנגשת עם שום תפיסה כלכלית, להיפך, היא מסייעת לכל דרך אחרת; אם לא - תפרוץ אותה שוועה אנושית מן הים המלא בדמעות אדם ואחריה רעידת אדמה, שתורכיה לעומתה איננה אלא משחק ילדים.

ובכן, אדוני הראה"מ, תקציב אין עושים בדמעות, אלא למען שלא יהיו דמעות, של קיפוח משווע.

כך או אחרת, נוע תנוע

בוויכוח הציבורי שהתעורר סביב למיצג של חוני המעגל, כתב בתגובה ל"ידיעות אחרונות" עמרם מצנע, ראש עיריית חיפה, ש"האמנות עוסקת בהבעת היופי..." וזה בהסתמך על מילון אבן שושן. צדק מר מצנע, ויותר מכך, אמנות עוסקת ביצירת היופי. כל העניין הוא לדעת להגדיר יופי מה הוא? וההגדרה הזאת לא תמצא בשום מילון, אדוני ראש העירייה, אלא בראשו, נפשו, רגישותו של הצופה.

את המיצג של חוני המעגל ראיתי רק בטלוויזיה. על כן לא אביע כאן דעה באשר לערכו האמנותי. יופי הוא מושג יותר מורכב ממה שמסוגל מילון להגדיר. יופי נוצר על ידי אמן בריק שנפער בחומת החיים והוא מנסה להשלים את החסר. למשל. כאשר במלחמה, לא עלינו, מנסה אדם להתמודד עם נפילת הבר, קרוב, אהוב, וכשנפער בו חור שחור של חסר, משהו ששואב אותו פנימה, עתים עד לאיבוד היכולת להמשיך ולהתקיים; אז, לא פעם, הוא מוצא שיצירה מסוימת, בלי הסבר, ממלאת אותו בתחושה של סיפוק. בתחושה המכונה משום מה "התעלות הנפש". בעיני, זהו היופי. דוגמה יוצאת מן הכלל הוא שירו "לא יפה", ה"לא אסתטי" אבל המדויק מאוד של יהודה עמיחי: "גשם בשדה קרב". או סרטו של אלן רנה "הירושימה אהובתי", או סרטו של טרנטינו "ספרות זולה", או "החטא ועונשו" של דוסטויבסקי, הפסלים של יגאל תומרקין, "גרניקה" של פיקסו. והרשימה ארוכה עד אין קצה.

כאמור, איני יודע לאן לשייך את יצירתו של המעגל. איני מכיר אותה ולא יצירות אחרות שלו. אבל בסופו של דבר, ראש העירייה - שנותן את הכסף "בשם הציבור" - אין זה מתפקידו להיות הפוסק בענייני אמנות. יחסי הגומלין בין האמנות לבין מממניה מושתתים על עיקרון ברור: תפקיד החברה לממן את היצירה ותפקיד האמן ליצור, לעתים יצירה הנוגעת במורסותיה של החברה.

נכון, הסכם זה הוא בלתי חתום. לכן נוצרים שוב ושוב עימותים בין האמן לבין מה שנקרא הממסד. העימותים הם בדרגות חריפות שונות. החל מפסלת יצירה בתערוכה, דרך מחיקה של טקסט, עד למאסר וקורה גם, שזה מסתיים באיום על חייו או בחיסולו הפיסי של האמן. החל בימינו, בסלמן רושדי, ועד למנדלשטם, הסופרים היהודים בברה"מ, ועוד מקרים אינספור.

בכל מקרה, ידה של היצירה, אם אמנם מדובר ביצירת אמת, היא תמיד על העליונה. כי כך או אחרת היא: נוע תנוע!

הגליון הזה מנסה לגעת ב"שונה", ב"אחר" בחברה. נשמע אקטואלי? ובעצם מתי זה אינו אקטואלי? בהיסטוריה הקרובה והרחוקה איני מכיר תקופה שהחריג לא היה מוקד התעניינות, בעיקר שלילית, ולעתים קרובות עד כדי שלילה קטלנית. הגליון הזה מביא את מאמרה של אביבה קרינסקי הודן בספר "פו הדוב" ומראה - בהתבסס על הדיון הפילוסופי שהעסיק את הפילוסוף אדמונד הוסרל כבר בתחילת המאה - כיצד גם ביער שהוא התמים, שבמרכזו הדוב החביב, הדוב של כל הילדים, ללא הברל עם וארץ, מתקשה האחר למצוא את מקומו ומסתכן בנידוי ובגירוש. כיצד הסביבה - כן, אותן דמויות חביבות, המוכרות לנו כל כך - חשה מאוימת ונרתמת לפעולה עוינת.

מכיוון אחר, פוליטי וקונקרטי יותר, עוסקת יאירה גנוסר במקומו ובהתקבלותו הלא פשוטה של הסופר והפוליטיקאי אמיל חביבי בחברה הישראלית, היהודית והערבית כאחד.

אנו מפנים בהקשר זה את הקורא לשירה של מאיה בז'רנו, שמזכיר לנו בתמישים ושניים משפטי שיר את המציאות האלימה שהיא המציאות שלנו כיום.

עמוס לויתן במדורו "מצד זה" מתייחס לספרו של ד"ר אייל נווה - "תמורות במאה העשרים" שהקים נגדו את שומרי החומות של הציגות, ובוויכוח סביב לספר, שמעמיד באור שונה במקצת את האירועים המתוארים בהיסטוריוגרפיה הפורמלית של הקונסנזוס הישראלי. לספר קמו שני מחנות של מגיבים: הציגים ה"שמרנים" ואלו המכונים "פוסט-ציגים". וכרגיל אצלנו, אין אמצע. לא ייתכן מצב שבו הציגים "השמרן" ינקוט עמדה מנוגדת לחבריו לדעה וכך גם לגבי הציגים מזרם ה"פוסט". מצב זה, בלי להיכנס כאן לבירור אידיאי של העמדות, מאפיין את חיי הרוח וגם את חיי האקדמיה בישראל. וחבל. כי נער הייתי וגם בגרתי, ולא פעם הייתי בעמדות קוטביות נגד הקונסנזוס הישראלי, ולעתים טעיתי, ודווקא הקונסנזוס הוא שצדק. במקרים אחרים, וכאן עלי להודות, לשם היושר, ברוב המקרים, דווקא צדקה הגישה המנוגדת לקונסנזוס הלאומי בארץ.

מאמרה של לאה גלזמן עוסק בקובץ "שירי יין ואהבה" של המשורר אבו-נוואס, דמות יוצאת דופן כשלעצמה, משורר בן ימי הביניים, מוסלמי והדוניסט, "בן-תערובת" מלידה, מלומד ואיש סתירות, מה שהוליד שפע של יצירה שנונה, תוססת ומרתקת.

ומן הראוי לציין תופעה לא שגרתית: פרוזאיקונית פלסטינית בישראל. רג'אא בקריה, אמנית רב-תחומית, מפרסמת כאן סיפור מתורגם לעברית על-ידי חנה עמית-כוכבי.

מן הראוי גם לאחל דרך צלחה למשוררות המפרסמות כאן לראשונה מיצירותיהן: אנה ירמנס, שירי הגני ושירה אלמוג. ועוד בגליון, משיריהם של משוררים יהודים וערבים, וכן סיפורים שמופיעים, כרגיל, בירכתי הגליון. הפעם, אודי יעקב, שזה פרסומו הראשון ודוד מלמד, מספר ותיק, שניהם עוסקים בדיון מסוג מסוים, הנוגע בהיסטוריה ובמיסטיקה מזווית קצת אחרת.

לא הכול צוין והוזכר כאן בפרוטרוט, את היתר יגלה הקורא בעצמו, ובתוך כך ירים גבה וישאל מדוע לא ציינתי את שיריו של המשורר "העממי" סעוד אלאסאדי, בתרגומו של ידידנו פרץ-דרור בנאי, ואת שירי הילדים הנועלים את הגליון, מאת מחמוד דרוויש, בתרגומו של שמואל רגולנט חברנו הוותיק והפעיל. ועוד.

הצעקה הבוקעת מים של דמעות אנוש

מימי הילדות הרחוקים, אני נזכר במלות שיר עממי בידיש, אותו שרה 'פעמים אמי, אותו שמעתי גם מפיהם של אחרים. השיר הוא אחד הראשונים שליוו את התארגנותה של תנועת העבודה היהודית ברוסיה הצארית ובפולין וליטא הכבושות. בתרגום לא מדויק שיר זה מתחיל בערך כך: "מתוך הים הסוער של דמעות בני האדם, עולה שוועה אנושית..." נזכרתי במלים אלה כאשר שמעתי את ראה"מ ברק אומר באוזני עשרות נכים ש"בדמעות לא עושים תקציב". נכון מאוד, אדוני

בשער: ארנסט ה. שפרד, מתוך "הבית בקרן פו"

5	מאיה בז'רנו
6	אנה ירמנס (פרסום ראשון)
7	סעוד אלאסאדי, מערבית: פרץ-דרור בנאי
9	סלמאן מצאלחה
10	שירה אלמוג (פרסום ראשון)
11	אסתר אייזן
12	נגה יתומי רביב
13	שירי הגני (פרסום ראשון)
33	אלישבע זהר
41	מתמוד דרויש: שירי ילדים, מערבית: שמואל רגולנט

פרוזה	
32	רג'אא בקריה: התיבה, מערבית: חנה עמית-כוכבי
34	דוד מלמד: מגילת איש אלמוני
38	אודי יעקב: השוחט מעכו (פרסום ראשון)

מסות ומאמרים	
14	פו הדוב והפילוסופיה של האחר: אביבה קרינסקי
18	"הברחה" ו"הנשק" של אמיל חביבי: יאירה גנוסר
	"ואין החיים אלא מיצוי העינוגים": לאה גלומן על תרגומים לשירי
25	אבו נוואס

ביקורת ספרים	
6	שמואל שתל על "מלאך עיניים" לבן-ציון תומר
8	רוני סומק ורני יגיל על "פני הארץ" לאשר רייך
9	יעל ישראל על "הדרך לגן עדן" לגיל הראבן
10	יעקב שי שביט על "היורשים" ליוסף שרון
12	רוני סומק על "ליקוי אהבה" לניצה גורביץ' ועל "קיצה" לעודד גיורי
13	רותי גור על "ביתו של הענק" לאליוזבת מקראקן

מדורים	
לפי שעה - יעקב בסר	
4	המלצות
27	חצי פינה: רוני סומק
מצד זה - עמוס לויתן: על האלף שהיה, על ספרו של אייל נווה,	
28	על "אלפיים" ועל "תיאוריה וביקורת".

לכבוד עתון 77 ת"ד 16452 ת"א 61163
אבקש מנוי לשנת 2000/1999

שם ושם משפחה _____
כתובת _____
טל' _____

מצורפת המחאה על-סך 180 ש"ח עבור 11 גליונות
כולל משלוח

בנק _____ סניף _____
מס' המחאה _____

שנה כג' • גליון 237 • חשון תש"ס • נובמבר 1999 • 20 ש"ח

Iton 77
Literary Monthly

Editor: Jacob Besser
Managing Editorial Board: Shimon Ballas,
Amos Levitan, Shalom Ratzabi, Sasson
Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Zvi
Atzmon, Oded Peled, Dorit Peleg
Vice Editor: Amit Israeli-Gilad
Management and Graphic Design:
Michael Besser

המראל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
עמותת מס' 580075375
בתמיכת משרד החינוך והתרבות, מינהל התרבות
והאמנות.
עיריית ת"א - האגף לאמנויות.
המערכת והמנהלה: טלפקס: 5619879, ת"ד 16452 ת"א
המערכת אינה אחראית על תוכן המודעות.
ביצוע: דפוס מופת-ירושלים בע"מ
לוחות: אורניב

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות

העורך: יעקב בסר
חברי המערכת: שמעון בלס, עמוס לויתן, ששון סומך, רוני סומק,
אריה סיון, צבי עצמון, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי
וערכת משנה: עמית ישראל-גלעד
עיצוב איורים והבאה לדפוס: מיכאל בסר
יחסי ציבור: ניצה גורביץ'
ניקוד: שמואל רגולנט
מועצת המערכת: יצחק אורבך-אורפז, גילה בלס, משה דור, נתן
וך, א.ב. יהושע, [עוזר רבין] ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוילת. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל
כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. רצוי לצרף דיסקט בתאום עם המערכת. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש. טל' 5619879

מאמרי מחקר מועברים ללקטורט מקצועי

דואר אלקטרוני ITON77@ACTCOM.CO.IL

אבנר טריינין, מחזורים (שידים): 1998-1992, מוסד ביאליק - ירושלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999, 592 עמ' "מחזורים" - אסופת שיריו ש המשורר-מדען אבנר טריינין, כוללת תשעה מחזורי שירים מתוך ספריו, שירים שפורסמו בכתבי עת ושירים הרואים אור לראשונה. השילוב בין התחום המדעי לתחום הרגשי מאפיין את תפישתו של טריינין ובה לדידי ביטוי בשירתו. הספר כולל ניתוח מקיף של שירת טריינין שכתב דן מירון. "הכוס היתה הפוכה" / פיה במים / היתה ריקה. / מלאה אוויר. / בתוכה היה נר. / האש ירדה. / עוד קצת ניסתה. / המים עלו. / אוויר מים ואש. / שלושה מתוך ארבעה. / הרביעי היא אדמה. / בין כה וכה / היא מחכה." (בין כה וכה, עמ' 402).

דן מירון: שלג על כנף היונה, הוצאת קשב לשירה 1999, 92 עמ' פגישות עם שירתו של אברהם סוצקור. שלוש מסות ותרגומים משיריו של סוצקור. מטרת הקובץ לקרב מעט "משורר נצור ומתבודד", ומי שהוא "גדול משוררי יידיש בדורנו" (דן מירון, במבוא). "אמרי ללבנה, יונתי, שחם פן תצרו את עורה. / למדי המחוללת לעוף, שהרי המעוף הוא תורה / גרגרים-מטעמים לך אתן, אך שמרי אותה את. / כל תפול על דרדר. אם לפול - על חיי שתנחת" (אודה ליונה).

אורי ברנשטיין: מן המקום החדש, הוצאת קשב לשירה 1999, 37 עמ' מחזור של מעין אידיליות שנכתבו מתוך חשבון נפש והסתגלות למקום חדש - לנוף כפרי.

"אגוזי הפקן נוקשים בנפלים: מתופף / שאיבד קצב. היסמין אינו / פורח, רק מתעבה. באשלים בני הרפא / אחזה אש והם שגיאם ושרופים. / חנכנו לעולם שכולו אדם ומסתבר / שכל הנובט נוטל בו חלק. // הגידולים מגדירים כאן זמן ולפעמים, לפנות ערב, נדמה לנו, ולא בכדי, שהצמחיה מתקדמת מדי, מתערבת לנו" (הצמחים עטו סביב שורשיהם, עמ' 29).

טוביה ריבנר: שידיים מאוחזים, הוצאת קשב לשירה 1999, 91 עמ' "כמה ספרים עוד אספיק לקרוא / ואיזה מהם בשנית או בשלישית / ואיזה לא / ומהחדשים, מאלה שעוד יבואו? // ומה אספיק לשמוע / מכל הדיסקים שברשותי / ומן הקלטות / ומה בביצוע חי? // את מי אספיק לאהוב? ועל מה ועל מי לחשוב? // ידידי קונו אומר: יד האני מגעת / עד סוף זכרוננו. // מה אזכור?" (עמ' 86)

ייבגני זמיאטין: אני פוחד, מרוסית: ליוזה צ'ודנובסקי, סדרת קשב למסה 1999, 61 עמ' מסותיו של זמיאטין מצטיינות בשנינות, המכוונת נגד הצביעות והבינוניות בחברה ובמסטר של תקופתו - ראשית שנות העשרים ברוסיה ובפאריס. "הוריוזים מכל היו הפוטוריסטים. בלא לאבד רגע, הם הכריזו על עצמם כאסכולת החצר. שנה תמימה לא שמענו דבר זולת זעקותיהם הצהובות, הירוקות והאדומות-התותיות. מכל מקום... הפוטוריסטים סולקו באדיבות בידי מן שבשםם דהרו אבירים אלה מטעם עצמם" (אני פוחד, עמ' 18). ועוד: 'על ספרות, מהפכה,

אנטרופיה ועניינים אחרים'; 'אלכסנדר בלוך'; 'מכתב פרישה מאגודת הסופרים הסובייטית'; 'ומכתב אל סטאלין'.

עזר ריקוד המשוגעת, הוצאת הספריה החדשה, הקיבוץ המאוחד 1999, 86 עמ' ספר שירים ראשון. "באהבתו אותי / היטלר משחיל פנינה ראשונה מהשרשרת / אל תוך גרוני - אחר כך באה / פנינה נוספת, ועוד אחת, נחש / לבן מארך משתחל פנימה" (באהבתו אותי, עמ' 35).

לאה איני: אשתורת, הוצאת זמורה ביתן עמודים לספרות עברית 1999, 436 עמ' שתי יממות בחייו של בועז אשתורת, אלמן שהוא איש תקשורת בכיר; אל ביתו מגיעה חברתו של בנו השוהה ביפן ומבקשת שיסייע לה לבצע הפלה. המפגש כולל גם צעירים נוספים, בין בנקוק, גאנה וישראל, לצד זכרונותיו של אשתורת.

חיים תדמון: סלמן רושדי, מלון ארבעת הפרחים", פאריס, הספריה החדשה 1999, 165 עמ' בדיון. סלמן רושדי מסתתר מפני רוצחיו במלון בפאריס, תחת זהות של יהודי פרסי גולה. בינו לבין שכנו למלון, שהוא המתנקש המיועד, מתפתחת ידידות.

יהודית רונן: ויסקי של חרובים, עם עובד 1999, 206 עמ' רומן ביכורים ליהודית רונן. התבגרות בכפר ישראלי נידח וקסום. נוף עז ופראי, חושניות ויצרים סוחפים.

בוהומיל הראבאל: תספורת, מצי'כית: רות בונדי, הוצאת גוונים 1999, 94 עמ' הרומן מסור מפיה של הגיבורה, אשה יפה, נועזת ואוהבת חיים - סדין אדום בתברה בורגנית.

ענת קוריאלי: חתכים, הוצאת הספריה החדשה הקיבוץ המאוחד 1999, 174 עמ' צעירה אחרי צבא מוצאת עבודה במשרד לשיחות ארוטיות. עולם המשרד, שהופך לה לבית ולתחליף משפחה, שזור בזכרונות התבגרות בקרב משפחה בורגנית בשכונה שקטה ואמידה, שבהם ממלא תפקיד מכריע את אוהב במיוחד. את הספר חותמת שתי חטיבות שיריות הנוגעות באח המת ובקיומה של

המחברת.

פיר אסולין: הלקוחה, מצרפתית: משה מרון, ספרית פועלים 1999, 120 עמ'

פיר אסולין, עיתונאי, סופר וביוגרף - כתב רומן בדיוני על אודות ביוגרף, המתחקה אחר תולדותיו של סופר ידוע. בארכיונים מתקופת הכיבוש הנאצי והא מגלה מכתבי הלשנה, שעם קורבנותיה היו גם בני משפחתה של אשתו. במהלך החיפוש הוא נקלע למערכות יחסים גם עם הקורבנות וגם עם המלשין.

מירה קדר: רצוא ושוב, הוצאת כתר 1999, 164 עמ' קובץ סיפורים ראשון למירה קדר, תושבת עופרה. הניסיון להטביע חותם "רוחני-יהודי" העלה סיפור אהבה, סיפור בניית הבית בעופרה, סיפור על שיר של אלתרמן וסיפור על פרק במשנת הרב קוק. קדר חושפת טפח בעולם לא מוכר לקורא החילוני, מזווית אישית ואותנטית.

סמי ברדוגו: ילדה שחורה, הוצאת כבל 1999, 156 עמ' ספר ביכורים - קובץ סיפורים קצרים. הגיבורים - לרוב דיירי השוליים של ישראל, דוברי עברית משובשת או צרפתית - שרויים בסיטואציה הכרוכה במחלה, באובדן, במבוכה. זאת, בלשון מאופקת, מדייקת ונוגעת ביותר.

יעקב גינדין: משני צדי קו האמצע, זמורה ביתן 1999, 170 עמ' רומן ראשון. ד"ר יעקב גינדין, מומח ברפואה פנימית ובגיריאטריה בוחן את המתרחש בחיי משפחה רגילה, המתמודדת לפתע עם מחלה הפוקדת אחד מבניה.

מעשה באב ובילד פלסטיני

"איך לדבר על לא אני בלי לצעוק צעקה"
ססאר ואיחו

30. לאיזה מרחק מנדים אותו,
31. לאיזה מרחק ילך מיכאל קולאהאס,
32. והוא ישן כאיש מנדה.
33. האב יבלע את בנו
34. האב יבלע את בנו
35. על פי תהום מושטות רגליו
36. ידיו פרושות, עיניו עצומות
37. ופני הענש כפני המלאך
מתמד אלוהיו,
38. מורים לו: קום צא ולך,
39. להיות אחר - מתקן צמח
40. עולות צמח הפלסטיני,
האהוב
41. לפני הענש דולקים אתריו לשפוט את הנדון:
לתלות - לא
לקנוס - לא
לקרקף - לא
לגזור את אשכיו - לא
42. לגרף את רשעותו אף לאן?
43. לגרף רשעותו כחמר פסול ושגוי,
44. דחוי במעבדתו של אלוהים
45. לגרוס צורה אל התהו
46. ודראון המעשה יוקע במשפט -
47. אף אין בית משפט עוד לעמך
48. חוק טורף חלש, האב משקיט את הבן שבלע
49. הולך ותופח בתוכו - אגס
50. הילד המתוק שלו אה-גס
אה - גס
51. אגס הילד,
52. ולפעמים בלילות הוא בוכה.

1. מתי יצא הילד לרעות את הצאן,
שוב,
2. מתי ישוב?
3. כמה נחמד, וכמה נמשים מתוקים
4. פזורים על לחייו, כפבשים גולשים,
5. איך יהיו פניו כששפתיו ידברו יספרו?
6. מה יאמרו לו,
7. נשיקות הילד על פני אמו
8. נשיקות האם הפמהות לאשרו
9. איזה גבר אביו
10. והוא עוד מעט יהיה -
11. איזה גבר?
12. כמה זמן לוקח גבר, כמו אביו?
להלהלה להלהלים, יללה ללא מלים
13. איזה סוד נוצר ילדו?
14. היום בפעם הראשונה,
15. ילדו חוזר ופניו בלים
16. למה חוזר ילדו ופניו פלבים?
17. זה ילדו שחוזר בפנים שרקים
לה לה לה לה להלהלים יללה ללא מלים
18. והוא לוחץ את ברכיו ועגבותיו כואבים
19. למה קרועים הבגדים
ושרוטים הפנים של אמו
20. למה שספה אותם מעליה אשתו
21. והילדים, איזה סוד הם נוצרים?
22. וילדו בינהם זב דם בשתו
23. והוא נושא את כלמתו
24. עץ החרוב - המניב את חרבותיו המתוקות
25. ותר ותר - אנשי כפרו השפופים
אומרים לו,
26. ומתיקות החרב ממלאת את פיו
27. במשימת הצדק שפיו מלא בה
ונפצע
28. כמה נחנק גרונו במשימת הכאב,
29. האם תשתיק אותו?

(בעקבות כתבתו של תום שגב על ילד פלסטיני שהותקף בכפרו
בידי בן המקום)

פרוטומה של בן-ציון תומר

בן-ציון תומר: מלאך עיניים, הוצאת קשב לשירה 1999, עמ' 159

שירים רבים שכתב בן-ציון תומר בשנות העשרים לחייו, לא זכו להיכלל בספרו הראשון "נהר חוזר" וגם לא נחשבו ראויים להיכלל בספר עליו עבד בשנות חייו האחרונות; נראה ש"אין הנחתום מעיד על עיסתו" גם אם לדעתו היא עיסה שלא הצליחה. במערכת 'קשב' ליקטו מתוך העיזבון ושיבצו בספר שישה שירים "חיצוניים", הרבה יחסית לתשעה שירים בלבד שנלקחו מספרו של תומר "על קו המשווה".

הספר פותח בהצהרה "אני ידעתי דם / עיני מתים" ומסתיים ב"מכתב מארץ המתים" (עמ' 119), שם "קולות של אש וערווה המדהירים את הדם".

הדם והמוות; אלו מעסיקים את תומר בכל יצירתו, עד כי גם השמש הוא כ"בו אדום בגיא-הדם" (הבו, עמ' 40) והוא עצמו "מכסה על דם / באמנות" (שכחה, עמ' 38). שם ספרו החשוב של בן-ציון תומר, שפורסם בשנת 1959, הוא "נהר חוזר". השם מביע סתירה לטבעי ולמקובל, נהר כידוע, זורם אל הים. הנהר של תומר הוא חוזר, חובק בשתי זרועותיו את מותני האי שלו (עמ' 28). "נהר שחור נהר חיי" נאמר ב"וריאציות" (עמ' 35) והוא קופץ מ"צוק אל הנהר...". ("על קו המשווה"), "גופי הפקר לקצב הטמיר לקצב / האילם של שיר / המים, זורם, זורם, שוקע / וזורם... לצלול אל שכחת המים" (עמ' 65-66). הנהר חוזר גם בשיריו המאוחרים: "ואני נע מאני / אל / אני / כספינה גרופה / מאי / אל אי" (עמ' 73).

השיר שקבע את דמות האני השירי של בן-ציון תומר ב"נהר חוזר" ונדפס שוב ב"על קו המשווה" הוא השיר "נוסח", בו ה"אני" (איש הרוח) חי כנגד אביו "אבי באבן את חיי חקק" (עמ' 15). "איש הרוח" משמעותו כפולה: זה שמקדשיו ברוח וזה שרהיטו "נוצה קלים מרוח" - "מה ישרוד ממנו בעת הסערה?"; הוא מכריז על חפוטו: "אינני אשם, אבי" - "הו לו אשמתי לפחות" (אשם, עמ' 16). המשורר רואה עצמו כאחד מ"ילדי סהרן", מ"ילדי הצל" (עמ' 64), הבאים עם לילה, מתגנבים בחרכי היכרון, הילדים "המהלכים בשקט, / בגרביים - הקרון נתרוקן מילדיו" ועדיין חיה בו "בובת הסמרטוטים / העוובה" (ילדי הצל, עמ' 64). שם, בארץ ילדותו היפה והרחוקה "תרנגול של פח היה על גג

בן-ציון תומר
מלאך עיניים

הצאת אש לשירה

ביתי--- והתרנגול הועף / הבית נשרף / עתים צעקתו קורעת את שנתו" ("מראות מן הילדות", עמ' 25). שם גם פרח עץ התפוח; ואילו כאן: "אני הפרח על העי" (עי חורבות) "נורא אבי, / להיות פרח על עי / בדם להיות אי" (עמ' 16).

הספר "על קו המשווה" הוא המשכו הישיר של הספר "נהר חוזר" וגם כולל שירים ממנו. אמנם פחתו בו החרוזים ופעמים הם באים באקראי ואף נודדים מסופי השורות לתחילתן; בספר זה נראים שוב "ילדי הצל" (עמ' 64) "מלאכים אשר פניהם גון שעווה, / הנה הם ממריאים. המריאו / כבר אינם / תקועה בי מעורפי, עינם".

את הספר האפסות והרצון "לצלול אל שכחת המים" (עמ' 66) חותם השיר הארוך "על קו המשווה", בין השנים שחלפו והשנים הצפויות עוד, בהרגשת הבל החיים. כמה סרקאום יש בשורות הפונות אל הסוס עליו הוא רוכב, "לבי סמוך ובטוח, יודע, מאין באת ולאן / אני הולך" (עמ' 68). בשיר מופיע גם נוף ארץ הנכר: במישורי השלכת של הסתיו הצפוני / אמנם יותר עצוב, אך גם יש בהם יופי / של רחמים וחסד; / נוף הארץ לעומתו מתואר כ"גיהנום הזה של רחן ומלח--- מקום שאין נמוך ממנו בעולם / ים המוות הלבן" (עמ' 98).

הפרק הרביעי בספר (החלוקה היא שלי, השירים בספר ניתנים ברצף אחד, ש"ש), מביא שירים מאוחרים שנכתבו בשלושים שנות חייו האחרונות של בן-ציון תומר והופיעו בחלקם בכתבי עת שונים. בין 40 השירים שבפרק הזה יש שירים ארוכים, ומחרוזות, ארוכות עוד יותר.

"רקיע" ו"מתליע" (עמ' 95) הם שירי החרוזים שנשרדו על-ידי הווה אכזר שהתיר גם אוקסימורון נשכח; "מכל הנדלין / כיסא גלגלים". שיר-

שמואל שתל

← המשך בעמ' 11 ←

אנה ירמנס

התולה

הַחַתּוּל עֲשֶׂה בֶּה
וְהִיא תַחְתּוֹ
עֲצָמָה עֵינַיִם
בְּשִׁלּוֹה
שְׁלֵא רְאִיתִי כְמוֹהָ
וְלֹא הָיָה אֲכַפֶּת לָהּ
שְׁאֵנִי שֵׁם
מְלַכְסֶנֶת מִכֶּט
עֲפַעֲפֵי כְבָדִים
וְהַדְּפֵק מֵהִיר
וְלֹא הָיָה אֲכַפֶּת לִי
שְׁנֵהֶיָה אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים
וְהִיא
תַּעֲצוּם תַּמְצִיץ
אוּ תַבִּיט

הרעד

קְרֵאתִי
שְׁבִטוֹקִיו מִתְקַשִּׁים
לְחֻזוֹת אֶת הָרַעַשׁ
הַמְתַּקְרֵב
בְּגִלְלַת הַמֵּית הַיּוֹמִיּוֹם.

גַּם אֲצִלִּי הָרַעֲיָדָה
הַנּוֹרְאִית
הַצְּפוּיָה
לְעוֹלָם פֶּתַע הָיָא.

הַיְפָנִים נַחְפְּזִים
אֶל מַתַּחַת לְשִׁלְתָן
וְאֵנִי בְּרֵאשׁ מִרְכָּן
יּוֹשֶׁבֶת לְצִדּוֹ
וְכוֹתֵבֶת.

ודאי

יֵשׁ פְּרָחִים
וְנִרְוֹת
וְאוֹיְרָה כְּזֹאת נִהְדָּרֶת
רַק כְּשֶׁהֲלַכְתִּי לִישׁוֹן לְבַד
חֲשַׁבְתִּי
שְׁאֲצִלָּה זֶה אַחֲרַת

פרסום ראשון

בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה
אֲנִי צוֹפֶה

בְּשִׁדּוּרֵי עָרוּץ הַמַּדְעַע
הַשְּׁלֵג בְּאַנְטָארְטִיקָה

מְרוּחַ עַל הַסְּלַעִים
כְּמוֹ הַצְּפוּי הַלְבָּן

שֶׁל עֵגֶת הַשּׁוֹקוֹלָד
הָאֲהוּבָה עָלַי

רְצִיתִי לְשִׁלּוֹחַ אֲצַבַּע בַּחֲשָׂאֵי
וּלְלַקֵּק.

סיפור אמיתי

...וְאֵז נִרְדַּמְתָּ
כְּמוֹ גֶבֶר
נִחְרַת קְלוֹת

פְּרִשְׁתִּי מִמֶּךָ
מִתְפַּלְלֶת שֶׁתִּשְׁאָר
אֲפִלּוּ כֶּךָ

פחד

הַגֶּבֶר
שֶׁתִּאֲהָבִי
יִהְיֶה עֵדִין

אֶת צְרִיכָה מִשְׁהוּ כְּזֹה
חֻק

שִׁיחֹשׁ לְגַתְמוֹתֶיךָ
לֹפֶת פְּטְרוֹזִילִיָה טְרִיָה
טוֹבָה

לְלֵב
לְכַלִּיּוֹת
וּלְקַרְסֵלִים הַבְּצֻקְתִּיִּים

שֶׁלָּךְ

סעוד אלסדי

מערכית: פרץ-דרור בנאי

שירים לעניין

ציור

השמים הכחלים האלה הנם לוח
לוח ענק
והענן הזה לבן כגיר
ומשב-הרוח
מהו משב-הרוח?

עונה קצרה המרפרפת באברותיה רק -
לשרטט בענן הזה ולהשחיר
להקטין ת'תמונה ולהאדיר
כאן ראש
כאן עין
כאן יד
תמונה שחלקה סוריאליסטי וחלקה מפשט
והשמש שעל כנף הזמיר
רשומה פה ושם
בציור בהיר.

ריסה!!

הוי ריסה יפית-המון
הוי גשם בחלון
מבלעדיך-דה
לא היתה דמעת ששון
ומבלעדיך כל פרחי-הבר
לא היו צצים בגדת-נהר
ומקנאה לא היה נבער
צבא הכוכבים
בחלל העליון!...

חלקה

יפית כשאת תולשת זעתר
משרה הטרשים
ועשב ירק-בר
מוזב אדמה שעברו בה מחרשות
ובקצותיה חלקה בארץ מקל-חובלים
קטנה למצער
מפקרת לבר
שצמחיה כלם פרחי-נוריות
אדמים פענבר.

אינ לנו ...

בארץ שאין בה שמש
זריחת השמש נחשבת לחג
ואנחנו כאן ארץ של שמש
וכל יום נוגעים בה ממש
וכל-אדם שאותנו במבטו חש
טוען: יש לנו מרגש
וכוס ומגש
ובגד חדש
אך מה תכל שאין לנו ממש
לא חג
ולא תכונה של חג!!

תשוקה

סבכי בבואו מדי שנה
בחרף
לעמד בגנה על הגדר
יתחיל לחולל כמו שושנה צבעונית.
ויזרה בשקדיה תשוקה ואשר
ואני נצב מולו נעצב
ומתבונן
זוכר שנים
שעברו עלי בהתפרחתות
עם ילדנת שחרתרה ופרחתית
שטבעה בגלי יסמין
בימים שחיות-החיים בארצי
היתה מהנה.

השירים מתוך הספר הדו-לשוני
"כמעגלות האהבה" הרואה אור
בימים אלה בהוצאת ירון גולן

זמיר ...

בכרם אתקנא רק בצפור הזמיר
מגפן לגפן
מנתרת לאטה
ובשעשעה את עצמה
מאלף רננות תתיר
את הרננה הקסומה
שלא תזיק לזולתה
חפשית בתנועתה
קרובה לבשרה ומשפחתה
בכרם תחיה במרחק סביר
מקנה המרחק מפגיעת אויבתה
ובהיותה בקרבת להקתה
לא תחוש כמו זר-זיר
לעמתה
וקולה בכל סביבתה
ישתיר בתהודה
והיה אם תרעב בתשרי
תלקט צמוקי בציר
ובאב את גרונה תרטיב
מטפת הטל כדי דמעה!...

לבדי

הכוס שהיתה כאן
רבותיו היא נעלמה לאן?
הכוס אשר נמוגה מזמן
האם החליקה, האם נסדקה
בשעשועי נערי הקטן
ואני לבדי נותרתי לי
שואל את צלי
לאמר: טפש
מכרבל מולי
אתה אתי, מפכח
או אתה שכור כאן?!

שרירי צל

אשר רייך: פני הארץ, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ריתמוס - סדרה לשירה 1999, 89 עמ'

פניו של משורר

אשר רייך: פני הארץ, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ריתמוס - סדרה לשירה 1999, 89 עמ'

המקלט ומתרגו על הדתיים ובעיקר על אנשי-הימין. "בבטן הארץ שני לאומים/ מתרוצצים כעוברים מסוממים/ מאין בררה אחת לרעותה/ החשוכה ממנה. את שחור נעוריהם/ זקנת הארץ תלכין." (מן המגילות הגלויות עמ' 41) לצערי גם השואה - אם יורשה לי - שלובה בשיריו יתר-על-המידה ביחס של אחד לאחד: שואה למול תקומה. "כאשר העולם עייף ממני וכל עם לעצמו/ אני מזריק שישה מיליון זכרונות/ עדיין קשה לעמוד נגד זה..." (שם עמ' 41). בכל אופן, הניסיון לכתוב שירים חברתיים ולשלב אותם באישי הלירי, ראוי להערכה. כל עוד רייך כמשורר נותר ברובד הסימבולי, הוא טוב; כשהוא עובר לרובד הפוליטי, המטיף, האגרופני, הוא הופך, לצערי, לפלקטי.

עניין אחר לענות בו הוא מידת העצמאות של אשר רייך כמשורר. יש להצר על כך כמשורר ותיק כמו אשר רייך עדיין מכנים לתוך קובץ שיריו החדש שירים לא עצמאיים לטעמי, המושפעים מאוד מדוד אבידן, ואינני מתכוון כלל לשיר המוקדש לזכרו של אבידן בקובץ "שיר המעלית לדוד", (עמ' 48), מוכן ששיר זה יהא עמוס בדמיונים אבידניים וברטוריקה אבידנית; אבל גם בשירים כגון "הצעה לתרגיל לאומי במדיטציה למתחילים" (עמ' 39) או בשיר "חלומציאות" (עמ' 63) מתחקה רייך אחר אבידן בדרך שאינה יאה למשורר עצמאי שכמותו. "לא היצר הוא שתועה/ בסך חיינו/ לא העפר הוא שמכסה/ על מתינו/ אלא אנחנו/ אנחנו/..." (עמ' 39) "...מה נותר לו בחייו מלבד/ לכבוש את מיסתו ולחלום/ שאמו מקשיבה לו/ שאביו שומע אותו/ שבנו עונה לו/ ואהובתו מתבוננת בו/ באהבה רבה" (עמ' 63). שירים אלה נראים קצת כדיגומים על שירת אבידן.

השירים האישיים של רייך, שבהם הוא מעמיד את הדובר המתווה במרכזו, השרו או את הנמענת האהובה, הם החזקים בקובץ. לרוב אלה שירים קומולטיביים. כזה הוא השיר "על הסרטן שלי" (עמ' 52) הבונה רצף של מתח מבית לבית באשר למערכת היחסים בין הסרטן לדובר בשיר, כדו-שיח בין שני קולגות ותיקים, פנים וחוץ שהם אחד. שיר אחר, שהוא מן היפים שבקובץ, הוא השיר "פנים" (עמ' 62): כאן יש אפקט מצטבר לשיר הקומולטיבי של רייך. הדובר בשיר אינו יכול להתקיים כי הוא לובש את פני אהובתו, ותוצאה מכך הוא הולך ומסתכן מבית לבית. "כשהלכת ממני הלחם ממך/ פנייך בחיפון סוער של פרידה// אותו לילה לבשתי את פנייך/ אם לומר זאת בדו-משמעות/ הן התלכשו עלי בתוך חלום// הפנים

הפן האישי. "אמי לימדה אותי לספור/ כבשים. אני לוקח איתי עדר/ למיטה, סופר אותם ומצליח/ בדמיוני להתליק עליהם באצבע,/ כשוחט המחליק סכין צמאה/ על צוואר החיה, וכבר יודע/ שדם השניה יפרוץ בכל// גופי עד שמורות עיני..." (לספור כבשים עמ' 23) רייך, כמי שגדל בבית דתי מאוד והפך לאיש חילוני, מצליח לומר אמירה אישית חזקה כאשר הוא לוקח את הביטוי התמים משהו 'לספור כבשים' ועושה עמו תפנית כדי להסביר את מהלך חייו, או את חלומותיו.

בכלל, רוב השירים בקובץ הנוגעים במעט בעולם הילדות הם יפים. הם מתארים בסמלים ובמילים חסכניות את ההבדל התהומי בין הילדות במקום אמוני לבין הבגרות והיי היומיום במקום מחולן. אשר רייך מצליח להעביר את מורכבות הדברים בשיריו הקומולטיביים והגושיים כאחד. כך בשיר "פרט מתוך" שהוא מן הטובים שבקובץ: "שם, למטה של ירושלים/ בשכונה עתיקה מחוץ לחומה, / בה הרחובות צרים ומפותלים/ מתפילות שאבדו במבוכים// והשיר מסתיים - בעלי תשובה שבטעות נקראים/ אצלנו חוזרים בתשובה, / יצאו ובאו וחזרו פנימה/ מזינים עיניים חטאות באשה/ התמימה שבמקרה נקלעה לכאן, / מחבכת בידיה את מפת העיר/ ורעולה הבעה של קדושה" (עמ' 28).

רייך אינו משורר העושה את החלוקה הקלאסית בשירה העברית בין שירים חברתיים פוליטיים לבין שירים אישיים נשגבים, אצלו, ובצדק רב, הדברים מתערבבים; אבל דא עקא, שירתו היא שירה חברתית פוליטית מתפשרת, וכאן היא נחלשת באומרה את הבנאלי. כדי לכתוב שירה פוליטית חזקה צריך המשורר שהעניין החברתי/פוליטי יבער כשעצמותיו. מתוך שירי רייך קשה להנחית שאכן המציאות הפוליטית בוערת כאש בעצמותיו; לכל היותר הוא יושב בנינוחות בורגנית למול

אשר רייך הוא משורר ותיק שזכה במשך שלושים ושש שנות יצירה עד היום ליחס מעורב, עולה ויורד, באשר לשירתו. היו עורכים כפרופ' גבריאל מוקד שדחו את שירתו בתחילת דרכה ואחר-כך באמצע הדרך - תחילת שנות השמונים - אימצו אותו אל חיקם. כיוון שזהו פרסם האחד עשר של משורר זה, אשר פרסם הרבה לאורך השנים בכל המוספים וכתבי-העת, יש לקרוא לדיון עקרוני בשיריו של רייך בעקבות ספרו החדש "פני הארץ".

ייאמר כבר בתחילה כי אשר רייך הוא בעל מלאכה מקצועי, אשר רואה את העיסוק בשירה כמעין משרה מלאה לכל החיים. די להציץ בחלק משמות הקבצים שפרסם לאורך השנים כדי לראות עובדה זו: "חפיסה חדשה" (עם עובד 1983) "עבודות על נייר" (זמורה-ביתן 1988) וכן המבחר המקיף שפרסם בין שני קבצים אלה "סדר השירים" (ספרית-פועלים 1986). ואכן אשר רייך הוא משורר טכני מאוד אשר בעבודה מאימצת מגיע להישגיו השיריים. לצד ניסיונות בתוך מבנים קבועים כמו הסונטה או שירים בעלי בתים שווי-שורות, או שירים גושיים חסרי בתים, פיתח רייך טכניקה של שירים קומולטיביים, כלומר, שירים מתגדלים והולכים; בכל בית מתוספת שורה האמורה להאיר מבחינה נושאת את הבית הקודם. אם בבית הראשון תופענה שתי שורות, בשני תופענה שלוש ובשלישי ארבע. עניין זה אינו טכני בלבד. הוא מקובע בתוך התפישה הפואטית של משורר זה, אשר יוצר את המתח בין הבתים והשורות ואת המתח בתכנים, באמצעות הטכניקה הזאת.

עניין נוסף שעומד במרכזו הפואטיקה של רייך הוא ליטתו של הניב העברי לצרכיו ופירוק אידיומים. הרבה לפני שצצו להן כפטריות הפוסטמודרניסטיים, הסופרים והסופרות הפוסטמודרניסטיים אשר עוסקים בליטת הניב ובפירוקו, עשה זאת אשר רייך; כשכולם עוד דיברו על מודרניזם ומי חלם בארץ על המושג פוסט-מודרניזם, הוא כבר עסק באותו פירוק מוכר; נראה שעשה זאת שלא ביודעין. מי שעוסק במשחקים של לשון נופל על לשון, או פירוק הניב, עלול לגלוש לשירים פלקטיים. רייך כמשורר ותיק לא נופל לפח היקוש הזה ברוב המקרים, והשורות נותרות עומדות, חזקות. ראו לדוגמה מה הוא עושה עם הביטוי "לספור כבשים", כיצד הוא מגניב לתוכו את

הקופסא השחורה, בה טמון סוד כוחם של שירי "פני הארץ" מסתתרת לדעתי בשורה החמישית של השיר "תחת עץ הוית". אשר רייך כותב שם: "הזמן התאבד בצל העץ", ובמצב אחר "צל העץ" יכול היה להתכתב עם פסטורליות ו"הזמן" היה מתקתק מתחת לאותו צל את השקטים שבתקוקיו. אבל מלה אחת יורה כדור נותב אל גוף השלווה, ואני מתכוון למלה "התאבד". העץ הוא, אגב עץ זית, והבחירה בו נוסעת את שורשי השיר באדמה מאוד ארצישראלית, אולי כמו החליל שיוזכר אחר כך ואולי כמו התחושה שציור ראובן רובין יכול להיות אחת האם לרובד הגלוי של השיר הזה. ברובד השני שמתחת לפני הארץ מתנהל הסיפור האמיתי של השיר הזה בפרט ואולי של הספר ככלל. "פני ארץ" הוא מחברת חשבון הנפש שמנהל אשר רייך עם המתמטיקה הסוככה של החיים כאן בארץ ישראל. המשבצות באותה מחברת כולאות את עברו החרדי, את לוח הכפל של האהבה ואת התחושה שהמגילות הגלויות של חיינו הן שברים המתחלקים בין "נוף עייף" לאידיאת ה"סגולה". רייך קורא לשברים האלה סדקים "ומן הסדקים מחלחלת היסטוריה". היסטוריה שלו חדה כאימל וכשהיא חותכת את "בטן הארץ" היא מוצאת "...שני לאומים/ מתרוצצים כעוברים מסוממים/ מאין ברירה אחת לרעותה/ החשוכה ממנה". ובאותה רוח מתמטית הוא מציע גם הוכחה על דרך השלילה. השיר "הצעה לתרגיל לאומי במדיטציה למתחילים" מתחיל בשורות האלה: "לא היצר הוא שתועה/ בסך חיינו/ לא העפר הוא שמכסה/ על מתינו/ אלא אנחנו/ אנחנו..." בהמשך יבוא הים, תבוא השתיקה ויבוא החלום. השירה שלו אינה שיר ערש לאותו חלום, היא שיר ארס למיטה לאומית עליה מתבשל אותו חלום. תבשיל אחר מתרחש ברווח שבין ההווה לעבר. "רבים ימי ילדותי העלומה", הוא כותב בשיר "עוד מילדות", "התבשלו להם בסיר המרק// בתוך מי מריבה רותחים..." הכף השירית המושטת לאותו סיר מדיוקת ומרגשת מאוד. רייך מצייר את המעבר מילדותו השחורה בלי להתפשר על גוני אפור. התיאור שלו חד ומתגעגע והוא מצייר על "פני הארץ" את קולו הייחודי, קול היודע גם את עוצמת הלחישה וגם את קסם הצעקה.

דוני סומך

היא להכחיד את השיבוטים המאוסים שהוא השאיר אחרינו, עצמו ובשרו, שימשיכו את דרכו אחרי מותו. כאילו לא די במותו הביולוגי של ההורה, כי תמיד הוא ישאיר בכ איזה גרורות מתועבות וירדושה מכוערת. הריחוק הכמו דיווחי שבו נכתבו הסיפורים תורם לעוצמתם ומעצים גם את התחושה הקשה והקלאוסטרופובית שהם מייצרים, ובה בעת מוסיף גם להפתעות הקטנות שמחביאים הטקסטים בתוכם. בסך הכול, יופי של ספר.

יעל ישראל

הישנים פורצים מתוכו בהיסטריה. כאילו לו די בה בתובנה המופלגת של האדם הבינוני, הקיבונטי ומה לא, מול הפסיכולוגיה החיה והנושמת הפועמת בפנים וכנראה תמשיך לפעום עד קץ הקצים, למרות כל הנסיונות לדכא אותה. את הסיפור "עצמו ובשרו של אביו" אהבתי אפילו יותר. ממש התאהבתי בסיפור הזה כאופן אישי. באמצעות סיפור על אחות הנפגשים בהלוויית אביהם, אדם עשיר וכוחני, שניהל את עולמם ביד רמה, מגוללת המחברת סיפור רב עוצמה, עצוב ומבעית על ילדים גדולים שלא מסוגלים לסלוח להורים וכל מטרתם

בעצם היא בונה עולם ספרותי פנטסטי שניתק את עצמו מחוקים ריאליסטיים והפליג לאן שלוקח הדמיון. כנראה שזה מה ששחרר אותה בכתיבה, העניק תנופה לטקסטים ועזר לה להמריא ככותבת.

מי שינסה לקרוא את הטקסט כסיפורי מדע בדיוני יחמיץ חלק ניכר ממשמעות הסיפורים, אבל גם זה אפשרי, מאחר ולסיפורים יש גם את החרוץ הזה, של סיפורים נחמדים וקריאים לחובבי מד"ב. אלא שיש בהם קצת יותר. למשל, דיונים על מהות הקיום, הקשרים האנושיים, יחסי הורים-ילדים וכו' בעולם שהולך והופך מפלצתי בתכנים שלו. עמדתה של הראבון היא לא דווקא שיפוטית-מוסרית בנוסח ספרו של אורוול, "1984". היא לא באה להתריע או להזהיר מפני מכות המודרניזציה העומדת לנחות על ראשינו במילניום הבא. היא לא עד כדי כך תמימה. דווקא בקובץ הזה היא מצליחה להיות טיפה יותר מתוחכמת מאשר בטקסטים קודמים שלה. ומה שהכי משמח, היא נחלצה מהטון הדיקטטי המסוים.

לא את כל הסיפורים אהבתי באותה מידה, היו כאלה שלא אהבתי, היו כאלה שאהבתי קצת יותר. אבל התאהבתי בשני סיפורים, שאותם אקח עמי להרבה זמן. "האטיים" הוא סיפור המובא מנקודת מבטו של פקח בשמורות בהן גרים אנשים "פרהיסטוריים", "פראיים", הנקראים "האטיים", המתעקשים להביא לעולם ילדים בשיטות הישנות והמקובלות, אף שבעולם הזה כבר שנים שאנשים משכפלים את עצמם וכל מיני כאלה. האטיים חיים בשמורות בנוסח שמורות האינדיאנים, מין גטאות לשארית הפליטה הנדרפת. הפקח מראיין אשה כזאת, פראית, שילד נצמד לשדה הגלוי, והטקסט עוקב אחרי המחשבות המצונזרות והמוסכמות בשעה שהוא נתקל בהפרה הבוטה כל כך של תקנות המקום, בעוד הרגשות הפרימיטיביים

האלה שלכדו אותי/ מן המבט הראשון שנעצתי בהן/ ובבוקר לא הצלחתי להסיר אותן/ מוכרונני לקלף אתן מעל פני/ מאז אני נושא על פני את פנייך/ לכל מקום שאלין אני הולך דרך/ עינייך אראה עולם אנשום מבעד לאפך/ ריח נשים שאנשק בשפתייך ופנייך עוד/ על פני כמו גוף על גוף בשעת אהבה" (עמ' 62). את השיר אפשר לקרוא כפשוטו, כלומר שיר לאהובה, ואפשר לקרוא אותו גם כשיר אלגורי לארץ ישראל. וכדי שהדבר לא ייראה כאינטרפרטציה חופשית מדי של כתב שורות אלו, אזכיר לגבי האפשרות השניה, כי לספר החדש של רייך קוראים "פני הארץ" ועל העטיפה ציור של מיכאל דרוקס הנקרא "דרוקסלנד"; ציור זה מציג את דיוקן האמן כמפה טופוגרפית שבה משתלב האני האישי עם האני החברתי/הפוליטי.

כאן המקום לומר מלה טובה על עריכת הקובץ הזה. נראה שבעריכה היתה יד מכוונת וטובה. הספר מחולק לשני שערים בטעם טוב. החלק הראשון נקרא "זה המצב" והוא גולש מן החברתי אל הפרטי; והחלק השני נקרא "חומר שביד" והוא גולש מן הפרטי אל החברתי. אין ספק שעריכה מסוג זה, המקפלת בתוכה מחשבה על השירים, מטיבה עם הספר והוכיחה אותו לספר שירה טוב, חזק ומעניין.

דן יגיל

לא רק מדע בדיוני

גיל הראבון: הדרך לגן עדן, סדרת כותרים הוצאת כתר 1999, 200 עמ'

את ספרה החדש של גיל הראבון, "הדרך לגן עדן" חיבבתי יותר מאשר את ספריה הקודמים. תמיד מצאתי שהיא מחברת בעלת תמות מעניינות ותובנה פסיכולוגית, אף שלא ממש הצליחה לממש אותם בכתיבה ופעמים מזומנות נכשלה בסוג של דידקטיות מעצבת. נראה לי שהפעם היא ממש מצאה את עצמה, בסיפורים הקצרים הכאילו עתידיניים, המעלים סגויות אתיות, פילוסופיות ופסיכולוגיות באמצעות טקסטים צלולים ויפים. העולם בו מתרחשים סיפוריה הוא בלתי ממשי. זהו עולם וירטואלי וקיבונטי, הנראה כחלק מהעולם העתידי של ספרות המד"ב, אבל

סלמאן מצאלחה

בית ספר לאהבה

כְּשֶׁהֵאָבִיב קֶצֶת אַחַר לְהִגִּיעַ
לְבֵית הַסֵּפֶר, הֵילִידִים הַתְּקַשְׁטוּ
בְּסֵרְטֵי תַעֲמוּלָה, כְּמוֹ עֲדַת
מְאֲמִינִים הַנוֹשֵׂאת תְּפִילוֹתֶיהָ
לִירִידַת הַגִּשְׁמִים בְּשָׁנַת-בְּצִרְתָּ.
הֵם צָמְחוּ בְּאַחַת כְּמוֹ כְּנָפִים
רוֹטְטוֹת לְרֵאשֵׁי יְלֻדוֹת מִתְּבַגְּרוֹת.
פְּרָפְרִים יֵשׁ לְרֵב בְּחֶצֶר הַפּוֹרְחָת.
וּלְמֵרָאָה הַרְמוֹן הַשּׁוֹפֵעַ, הֵם
הַסְּמִיקוּ לְאַטֶּם, בֵּין חֵיוֹךְ שֶׁנִּפְרַם
בְּמִבּוֹכָה בֵּין שְׁנֵיהֶם וְנָחַת בְּגִנְבָה
עַל חֹזֶה מִתְּפַתַּח, לְעֵינַיִם סוֹכְבוֹת
בְּלֵי מְנוּחַ עַל צִירֵי תְּאוֹה, הֵם חִלְמוּ
לְעֹסֹק בְּרִפּוּאֵת מְשֻׁפָּחָה. לְמִשְׁמַע
פְּעֻמוֹנֵי כְּנָסִיָּה, וְקוֹלוֹת סִלְסוּלִים
מִמְסַגֵּד שְׂכוֹנָתִי, נִדְחָקוּ לְשַׁעוֹר
בִּיּוֹלוֹגִיָּה. בְּשִׁבְלִים שֶׁהוֹבִילוּ
אֶל חֲדָרֵי הַלְּבָבוֹת, גַּם אֲנִי
שָׁם לְמִדְתִּי,
אִךְ צוֹמַחַת אֶהְבֶּה.

יתד שקושרים אליה סירה

יוסף שרון: היורשים, הוצאת קשב לשירה ולמסכה 1999, עמ' 63

"סיפור הרקע" לשירים בספרו של יוסף שרון הוא מות אחרון ההורים ומכירת נכסיהם על-ידי היורשים. "לא התאים לנו המעמד שאלינו זומנו / מין חבורה משפחתית, / כמו לכודים במחוז" (מוכרים נכס של ההורים, עמ' 9) - כך פתיחתו של השיר הראשון. ואילו השיר המסיים: "כולנו החוצה בצעד מדוד, / ... אל העיר ואל המונה // ... / ועוד נתראה. פשוט, / עוד נתראה. // האבל שחלף, המרחק שאין לעבור, ואתה / שחוצה כעת את הכביש - / ... / איש שידי פנויות והוא בתנועה" (בעיר, עמ' 57-58).

יש להניח שלפחות משהו מסיפור-מסגרת זה הוא אכן חוויה אישית של כותבו - תיאורי המעמד, הרגשות, התגובות, אמיתיים מכדי שיהיו בדוים; גם זולתו, גם חלק מקוראיו, חוו אותו. ועם זאת - זו מסגרת בלבד, ודאי לא עיקר.

במהלך קריאתם של שני פרקי השירים הראשונים דומה שאתה עוקב אחר ההתרחשויות, התגובות, הרגשות, והמחשבות שחווה דובר אחד. אבל במהרה מסתבר שישנם דוברים נוספים מבני המשפחה - אמה, דודת, אחים ואחיות. הללו עולים בעקבות פריטי עזבונם של ההורים - "שש צלחות / לששה ספלים, - / ואתה עוד נדרך / ... כמו בוש מהספרים הממתנים, ערמות על הרצפה. // בין השלטון הביזנטי לפלישה המוסלמית / סרוויס מחכה על כיסא, / ... ספרים על השואה והתקומה והאתגרים שלפנינו / עוברים ממקום למקום ... " (נדידת הסרוויסים, עמ' 25), ובעיקר בעקבות "התצלומים הרבים מדי" (כמה צילומים אפשר לשמור? עמ' 21) שהותירו אחריהם ההורים. צילומים אלה (כפי שאני יודע מניסיון אישי) נותרים במקרה הטוב כאבן שאין לה הופכין. אבל יש ששפר מולם והריהם מעוררים זכרונות רחוקים, ואחרים אף משמשים נקודת מוצא להשערות ולדמיון. כך במקרה שלפנינו, שבהם תצלומים (אמיתיים או מדומים) הופכים במאמצעות המשורר-הכותב לעולמות אנושיים מגוונים, לפסיפס המתפרס בזמן ובמרחב, מאו-ומשם עד כאן-ועכשיו, כשמעבר למציאות קונקרטיית כלשהי מתבטאת בעוצמתה המציאות הפנימית.

באמצעות בני המשפחה מהרהר שרון על חיים ועל מוות: "כולנו רק הבלחות של זמן" (מוכרים נכס של הורים, עמ' 9), "כל דבר הרי קורה

רק פעם אחת / ולעולם לא תוכל למשש את המוות" (לימון מהגינה, עמ' 11), ומרבה לתהות על טיבה של ירושה ועל מורשת: מה ירשתי מהורי? הנכסים החומריים נמכרים ואובדים לנו, מה נשאר מעבר להם? "הבכורה דוהה עוד. עם / מפתח שלוף, מוכנה כבר לנעול ולצאת / אחרי שהראתה לקונה של היום את "הנכס": שם, / מאחורי המנורה, / והכורסה ומחיצת העץ, / חייב להיות עוד משהו - אבל מה הוא? / אין קשר בין כיסא ישן לבין הורים אוהבים" (אמם שחסרה, עמ' 14); "יש דברים שלקחת ויש דברים / שלוקחים אותך. דבר שבלב, נישואין, / יתד שקושרים אליה סירה / כמו הורינו שאינם ...

(הרי חייך כבר עשויים, עמ' 43). "היורשים" היא פואמה (שרון אינו קורא כך לספרו, אבל אין ספק שלפנינו פואמה) המגוללת תמונה אנושית רחבה - ועם זאת עולם פרטי מאוד, פרוזאי ופיוטי ואישי. שרון דובר בקול ברור ומיוחד - אך ללא הרמת קול, תופס דברים בעין בוחנת (עצמים, חפצים, מעמדים, תמונות) ובאוזן שומעת (שיחות ושיחות פנימיות), ומתווך השירים המרכיב את הפואמה בנוי אם כצילומי סטילס או כשטים מתארכים, ברחבות (לארגו) ובקצב אישי (אדאנצ'ו).

ספר שאין אנו מפונקים ומורגלים שבכמותו, אך כל הקורא בו ייצא נשכר.

יעקב שי שביט

שירה אלמוג

פרסום ראשון

הרי הוא מיתם כבר מזמן, לפחות חדשים וחצי.
החוברת של תחרות רובינשטיין
האחרונה תתגעגע לעין בוחנת
ולאזן המנסה להזכר מה בעצם קרה שם.
הכל, כל החדר יהיה מלא צפיה.

עם השנים נהייתי פחות ופחות אסופה,
כאלו חץ נשלח לבקע
את נפשי
באטיות מעוררת הערכה
ולא חדל עד שמלא משימתו
בהשאירו צלקת ארכה
זה מרחוק נהייתי יותר ויותר אפופה,
החץ עדיין משיט לו במרחב לבי
מותיר אותי בהמיה דרוכה
ובקיעי נשמת - אדמה חרוכה
אדמת שרב שמגשם לא נחצתה,
אך בפרוש החם עליה נחרדה גם נחרדה
בהשאירי את הספק לפני
אדע: יתום קיומי מתכנית-אב.

ערסלתי את שנותי הרכות ערסול-קין,
לנערן מן הרוח
במקום בו ישבתי לנוח
עדנה גדולה היתה
ואגלי טל הציפו את אצבעי המורה
לעבר עתיד רחוק
שם מלאכים עומדים, מחכים
בשמש מצהיבה

עצוב לחשוב שכל הדברים שלי
יחיו אחרי.
הפסנתר, הצבעים שקניתי לא מזמן,
אמלו השידה.
גם השעונים, כמובן, אבל כשהסוללות
שלהם יגמרו, לא יהיה מי שיחליף אותן,
או אולי הזמן בכל זאת יעצר
איכשהו אחרי.

מתמיה לחשוב איך יסתדר הרכוש שלי
בלעדי. הפסנתר יתגעגע למעט לטוף של אצבע,
הצבעים יתחננו למגע.
למטה יהיה קר והסדינים ישכבו ערמים
בארון.
מעגין.
מקל הנצוח יהיה יתום משמוש, הבסון,

השירים תורם את חיוניותו ארוכת-השנים ב-"שמאלי תחת ראשך" ו"עוה ממוות אהבתך" עם תחביר משופץ. יש גם הרבה שורות מקור של העכשיו, הנשרף "באש שבלי את לא הייתי יודע", (עמ' 90) ושורות לוחטות: "כמה עוד שמש בבשרך המאפיל, / כמה תות עוד בשפתייך, / והלילה שכבתי עם המוות / עוטה עוד היפה בנושאים" (עמ' 90-94). הנושא העיקרי הוא שוב המוות וכבר הזכרתי את "מכתב מארץ המתים", המסיים את שירי המקור, שהמוטו שלו הוא: "וכל הארץ לי גרדום" של ח"נ ביאליק. יש בשיריו זכר ברור לתפילה: "עטף טלית עננים, התפללתי" (עמ' 119) "יום יום - כיהודי לתפילת שחרית" (עמ' 104), או "כי פנה יום והשער ננעל" (עמ' 103), מתפילת יום-הכיפורים. אמנם זה לא הופך את תומר למאמין, אך "הנר לוכרו של אלוהים" (עמ' 121) ו"איננות עודה פה" (עמ' 113) מעידים על מציאותו של האלוהים גם בלבו של הכופר בו. בפרק זה מצוי גם מקור השם לספר: "מלאך עיניים". "מלאך המוות כולו מלא עיניים" (מסכת עבודה זרה כ"ו) והוא מאכלס הרבה שורות בספר. בתחילת השיר "מחבואים" שבעמ' 100: "שיחקתי מחבואים עם המוות", ובסופו: "אי-שם במחבואי העמוק ביותר של עצמי / מתכרבל ילד קטן שגם בשנתו / כולו עיניים". בביטוי מפורש, "מן החושך מביט בו מלאך העיניים / שמנגד יראהו / ואליו לא יבוא" (איש זקן ופרא, עמ' 117).

שפתו של בן-ציון תומר היא רבת רבדים ובעיקרה היא יונקת מספרות קדומים וממושגי קודש. "אבח הברק" (עמ' 31) "הלילה מסתיר / צחוקו של השעיר" (עמ' 41) ודומיהם, שכיחים בשירת הבחורות שלו. לצד ביטויים שאולים משל שלונסקי ובני זמנו: "סייחי חלומותי הולכתי אל השקת" (עמ' 33), או "אדמת השקר והדווי" (עמ' 40), וכן "כשור נאק / המולך השחור", בהשפעת רטוש. ויש שימוש בשפה יומיומית כמו "הדוור - לא יביא / צווי גיוס ועיתונים" (עמ' 39), סלנג כמו "שברו את הכלים ולא משחקים" (עמ' 23). בשירים המאוחרים משובצים מושגים מן הטכנולוגיה ויש מודעות ל"קריסה גמורה של מערכות הצופן הגנטי" (עמ' 114).

בהערכת שירתו המקורית של תומר אי אפשר להתעלם משורות השמחה הבודדות כל-כך: "אבל הילדים - המשחקים בחול, בונים מגדל גבוה וצוחקים בקול" (שיכון עולים, עמ' 34) והכרת ערך החיים כמו במעשה

"גמלה קטנה, רוגש / עפר בפיה וכל כולה ברכי נפשי" (לך אל הנמלה, עמ' 99). כנגד ההליכה אל החורף המוחלט, יש גם נחמה מסוימת באביב, בשיר הפותח במלים: "סבי נקרא לישיבה של מעלה..." ומסיים ב"אותי למטה מנחם אביב עירום" (ונדנה, עמ' 118). ועל כולם ברורה הרגשת ערכו העצמי של המשורר: "אפשר בלי בורא עולם / אך לא כלעדיך / בורא מלים" (עמ' 106) "אתם בי עולים / וצומחים מתוכי, / כאילו הייתי עפר" (עמ' 37). שורות-שיר אלה המצויות גם בתחילת יצירתו של בן-ציון תומר וגם בשיריו האחרונים, מעידות על קיומה של תחושת אפסות החיים "עידום אני הולך להיראות", עם נצנוצי נחמה של פה ושם.

תרגומיו של בן-ציון תומר שבספר כונסו בפרק בפני עצמו והופרדו באופן בולט משירי המקור. שירי בוריס פסטרנק, רובם מתוך "ד'ד ז'יוואגו" (1957), שתורגמו היטב בחריזה מורכבת, במקצב ובמצלול. תיאורי הנוף המרובים, האורניים, הומיר, פתיחי השלג, הם ממראות ילדותו של תומר, והוא מזדהה איתם. לא במקרה הוא בחר לתרגם את השירים האלה, מתוך מאות השירים שפרסם פסטרנק.

עוד הובאו מתרגומיו מאוקראינית לשירים של דימיטרו פאבליצ'קו, מתבורת המשוררים האוקראינים שלאחר מלחמת העולם השנייה. שלושה שירים תורגמו על ידי תומר מתוך "מנגינות עבריות" ו"בית עלמין", בהם מקונן המשורר על "צו האל שבינתו / נשגבת", ועל "אש אושוויץ ---- שכילתה --- את איציק, ברקו, שמיל, שרולו".

כמו כן הובאו בספר תרגומיו של תומר לשיריו של חתן פרס הנובל, יוסף ברודסקי, שנכתבו בחצי השני של המאה. שניים עוסקים במיתולוגיה היוונית, שהעסיקה גם את בן-ציון תומר, (ושיריו הוא, העוסקים באיקרוס ובקרברוס, הם בין המעניינים לטעמי בשיריו המקוריים). שישה שירים אחרים של ברודסקי עוסקים בבעיות העולם בן זמנו. חבל שכל כך מעט שירים תורגמו משל משורר ענק זה. יפה בעיני הרעיון לחתום את המבחר המקיף משיריו של בן-ציון תומר בשורות משיריו של יוסף ברודסקי: "שומע זמזום / העתיד. ארעד, המום / וציפורני בשורשי נעוצות" (קוינטט, עמ' 154).

תודה להוצאת 'קשב' על ההופעה הנאה הזאת. בינתיים זו פרוטומה של בן-ציון תומר, כשיופיע ספרו השני שיכלול שני מחזות שלו ואת ספר הפרוזה "דרך מלח", נוכל ליהנות ממכלול יצירתו של תומר בשלמותו. ■

שמואל שתל

אסתר אייזן

כתמים

כְּתָמֵי הַרוֹרֶשֶׁךְ
שְׁעַל פְּנֵי
הֵם כְּתָמֵי אֲדָמָה
הַבּוֹחֶגֶת - עַד מָה
אֶהְבְּתִי אֶת הַשֶּׁמֶשׁ

עַל שְׁגָבָהּ וְאֶסְרָה
לְהַבִּיט.

עַד פִּי נְכוּיִתִי / צִנְנָתִי פָּנֵי
עַל זו - הַכְּבוּיָה
שְׁנַתְנָה בֵּי סִמֵּן
וְאֶשְׁלִיָּה
כְּאֵלוֹ כָּל הַנַּחְתָּם
- עוֹד תִּלְוִי

- כַּמְבַחֲנִי.

העולים

לְקֶרֶאת הַחֵג
הַתִּיקְרוּ לָהֶם הָעוֹף
וְהַצְּנֻנִית.

רַק הַגְּנִינָה בְּקֶרֶן רְחוֹב
- זוֹלָה.

וּגְבִיעוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ
נִדְחָף, נִשְׁפָּךְ,
הַכֶּסֶף שֶׁלִּידוֹ - הַכֶּתֶם.

אֵין דְּבַר
בֵּין כֹּה / מְזֻמָּן
חֲדָלְנוּ לִפְנוֹת לָהֶם
כֶּסֶף אֶחָד
- מוֹסִיקָלִי

בְּלֵב חֵג.

משב פתאום

מִשֵּׁב כְּנִפֵּי פְּרָפְרִים
בְּצֵדוֹ הָאֲחֵר שֶׁל עוֹלָם
כְּנִפְנוּף דְּגָלֵי מֹשֶׁה בְּסַרְטִים
שֶׁל קוֹרְאָסָאוֹ

צְבְרוּ כֹחַ, שְׁגֵרוּ מִשְׁבָּם.

וְהִגַּג לֹא הִסְפִּיק לְכִסּוֹת.
הַכְּתָלִים לֹא יָדְעוּ אֵי הוֹטֵל צִלָּם
כִּי הָרוּחַ הִפְךָ לְדָמוֹן וְשִׁכַח
אֵיךְ הָיָה פָּעַם רוּחַ.

הָאֲדָם שִׁכַח אֵיךְ הָיָה

שבבים

מִשֵּׁהִי מִסְכָּסְכַת רְגָעִים.

וְאֵנִי
לֹא מוֹדָה כִּי הִשְׁתַּקְּתִי,
שְׁמַטְתִּי מֵעַמֵּד הַמַּלְאִים.
וְהֵן
שׁוֹב יַעֲרוּ, יַעֲמְדוּ לִסְף שְׁפָתֵי
נְכוֹנוֹת לְקַפֵּץ
אֶל אֲבָדָן.

מִשֵּׁהִי מֵעֲגָלַת בְּפָנִים
שְׁבָרֵי זְמַן
וְשִׁבְבִים נוֹשְׂרִים מֵעֵינֵי.

ברק נעול בארנה

ניצה גורביץ': ליקוי אהבה, הוצאת ספרי עתון 77 1999

בכדורסל קוראים לזה התקפה מתפרצת. בשירה מספיקה שורה, בפתח ספר, כדי להפעיל את מנוע הטורבו של הרוח, הרוח השירית. ניצה גורביץ' פותחת את "ליקוי אהבה", ספר שיריה החדש, במלים: "שיר לקח ממני/ הכול". במלה "הכול" היא מתכוונת: "יותר מאהבה יותר/ מפשרה". ההכרזה הזאת מבטלת את מחירי סוף העונה. השירה היא על כל הקופה. השירה מפיקה את גבה לאוכף שעליו ישב מי שידהיר אותה. וההמשך: "שיר לקח אותי אל מקומות שלא חזרתי מהם/ עד היום. ניגנו בו כינור ופסנתר/ וגם תופים מכסף היו בו/ חלומות היו בו." במידה רבה זו פתיחה רומנטית מאוד. השירה אינה פוטו-קופי של החיים, היא החיים עצמם. אני אוהב את האומץ הזה, את כיוון האצבעות, את ההרגשה שהמלים מהפשות את הקסם רק מול המראה שבה משתקפת דמותן. ולמראה הזאת אין מסגרת, היא גולדה בבית החרושת לזכוכית והיא יודעת שהעדינות היא פסק הזמן לפני הדקירה.

אז מהו "ליקוי אהבה"? הוא אולי הרגע שבו החושך מאמין בניצחון הזמני שלו על השמש. ולכן אולי היא פותחת שיר בשורה "צל כבד מסתיר את שדה הראיה" ובהמשך: "אני הולכת/ הביתה. טורקת דלת/ זרה, משאירה חלון זכוכית/ עמוס שריטות זבות גשם/ קפוא מהשנה/ שעברה." הדלת היא דלת נטרקת, הזכוכית שרוטה והגשם הוא מטאורה דם. ההמשך רגוע יותר: "הולכת בגובה האדמה מריחה את הגשם/ מקרוב. מתרחצת בגשם חי נכנסת/ אל תוך גבעול ירוק פוגשת/ את ילדותי השכוחה/ ונרדמת". הפינג-פונג הזה בין הרגע המוחש לרגע הנוסטלגי מחריף עוד יותר את הטריקה. הילדות שנגזרת ממקום ירוק יותר היא האור שהיה בתחילת המנהרה. עכשיו רק חושך. הביוגרפיה של הכאב המנקד רבות משורות הספר לא החלה בעבר הקרוב. בשיר "רע" כותבת ניצה גורביץ': "ניניו של הכאב", ועץ היוחסין מתעשר בשנים. אבל שלא תהיה טעות: בליקוי זה יש גם אהבה, והאהבה עצומת העיניים ממתינה לרגע שבו המלים ידברו בשפתה. הנה למשל השורה: "ברק כבוי נעול/ בארנקי". קל להיתפס ל"כבוי" ול"נעול", אך אסור לשכוח שהברק עוד לא אמר את המלה האחרונה. או במלים אחרות: בתוך אותו מטר מסתמנת גם הקשת בענן.

"ליקוי אהבה" מתאר את השריטה בחושך, אך בתוך השריטה של השריטה מקופל גם יוד האהבה הממתין לפייס את הדם.

ארמון בזמן מצויר

עודד גיורי: יקיצה, הוצאת מחוג 1999

עודד גיורי מצייר את שיריו במכחול רך. הוא טובל את השערות במים, נוגע בצבע ונותן למלים לנגוס בשיני חלב את הנוף המונח מול העיניים. הוא משורר היודע להתפעל מהעולם שעדיין לא למד ללעוס את המלה "אספלט". הוא משורר שעדיין מדרבן ברוו ל"שוט באגם כסירה". אני אוהב את נגיעות המכחול שלו אולי מכיוון שעודד גיורי עדיין מרפדף בקילומטריו התמימות של "הגסיך הקטן". הוא לא עיוור לעולם שמעבר לאותה פסטורליה, אך נוח לו להסיט וילון ולצבוע את אותו וילון בירוק. "בנית", הוא כותב בשירו "ארמון", לי ארמון של נייר בזמן מצויר/

והייתי היחיד שהתגורר בו", ובהמשך: "עד שהגיע מטר/ של מלים/ שהחריב אותו/ עד היסוד". הזמן המצויר הוא זמן החסד, הוא הזמן שבו יכול המשורר לנגן לעצמו "קונצ'רטו ברנדנבורגי מס' 3 של באך" ולהמתין במזח להתרחשות שתפורר לעצמה את הספינה שתישא אותה "אל לב האוקיאנוס". בזמן החסד הזה "השמים צבועים/ בצבעי גואש". הגואש הוא המרד באקוורל והוא המזכרת מ"ריח של מדורה/ רחוקה". ברגעים אלה יודע גיורי

להסתיר את הפיל בתוך הכובע. לצייר את האשליה הטבע חזק יותר מ"רחוב ההתנצלויות/ של עיר החטאים". "הרצון להתפלל", אמר פעם ז'ורז' ברנאו, "גם הוא מין תפילה". שיריו של עודד גיורי מתפללים בכוונה גדולה. הם הקווים הירוקים במפה שמפולת הצבעים טשטשה את גבולותיה. היופי בשירים האלה הוא בניסיון להתפלל בקצה, בשפה המנסה לרכך את הטבע, בשפה המנסה בדרכה שלה לשרוק בחושך.

רוני סומק

נגה יתומי רביב

שני חלומות

I.

אני חולמת עליך לילה
ואתה את
ואתה אני
כל- כך כל יום אני
מוצאת
שערות שלך על המרדף
במצעים שכבר החלפתי
עשר פעמים מאז
מה זה חלום, מה זה
מה זה מציאות.
מציאות זה מה אני מוצא
מציאות זה מה
מוצא-אני מר ממות
את האשה
שאתה את
שאתה אני
מה זה חלום,
מה זה.

II.

חלום.
ואיך אוכל לח
מול אם על עצ
מי אין לי חמ
לה לה לה לה כפי
הלב היה דווי
נט אוכל אבוד
בארץ לא זרועה.
שם ח
מותי, מתוך חלום,
אומרת לי
רעה אחת רעה
ולבתך מה אמלה
ואין חמלה.
לה לה לה לה.
חלום.

גלות הגוף

אליזבת מקראקן: כיתו של הענק, מאנגלית: אירית ארב, הוצאת כבל 1999, 276 עמ'

"כיתו של הענק" מביא בפנינו את סיפור האהבה הלא שגרתי בין פגי, ספרנית, רווקה, בודדה, עוקצנית ומיוזנטרופית, לבין ג'יימס, נער צעיר ממנה בשנים רבות, האדם הגבוה ביותר בעולם. כשהיא פוגשת בו לראשונה, בספרייה בה היא עובדת, הוא בן 11, קורא ספרים על תעלולי קוסמות וגובהו כבר כשל מבוגר גבוה. כשהוא מת בגיל 20, הוא עוצר על כורתו בגובה של שני מטרים ושישים ואחד סנטימטרים. בין לבין, מפעל חייו הוא, כמתבקש, גדילה - המלווה בנסיונות סמליים להצמצמות, מפעל חייה הוא ללמוד לאהוב; או בשפה קצת פחות אצילית: להחליף חיים מאחורי דלפק ההשאלה ונכבי מערכות מיון וקטלוג - חיים בודדים וחסרי שמחה של מישהי שמעידה "חלמתי על נשיות של אקבל וידעתי שלא אקבל, ונעשיתי מרת נפש כשציפיתי שמישהו יאכזב אותי, לאו דווקא מישהו מסוים (עמ' 33) - בחיים מתווכים, חיים באצעות הידיד-אהוב הענק, שבעבורו היא הופכת עד מהרה ובחריצות לבת-לוויה חיונית ביותר.

המזיגה המזוהה בין סנטימנטליות, מיוזנטרופיות, הכללות גורפות על דרכי ההתנהלות של האנושות שכלפיה הספרנית די מנוכרת, ואלפי ניואנסים והתבוננויות בתופעות מיניאטוריות כמו גם ביצירות ענק מפוארות של הטבע, בעיקר ג'יימס, כמובן, היתה בשבילי מנוכרת וטרחנית. הציניות שהתעוררה אצלי כתגובה, חסמה כמעט לחלוטין את האפשרות של קריאה אמפית. בעיה אופיינית היא למשל העירנות העצומה שיש לספרנית כלפי עובדות, כולל עובדת הבדידות והצחחות שלה עצמה, שיוצרת רושם של כנות עצומה. אבל למעשה, בחלקים רבים של הנראטיב שלה, נגועה הספרנית בעיוורון מדהים, המשמש שלא בטובתו כמחסום יעיל בפני אהדת, שבסך הכל היתה פחות או יותר מתבקשת, לאור העובדה שליווייתי בעיקר אותה - כתודעה המיווחת - לאורך כמות לא קטנה של עמודים.

עד כדי כך התגעגעתי לאמפיות הטבעית שלי, ואני מסכימה לחלוטין עם ההשקפה שקריאה נעשית בעיקר על-ידי הודות, עד שלבסוף הפניתי אותה לכתוב אחרת - אל אחד מהצירים הרעיוניים חווייתיים של

הספר - היחס לגוף ויותר ספציפית, החציצה בין הגוף לתודעה ותוצאותיה ההרסניות. במקרה של פגי, תוצר של נסיבות פסיכולוגיות פרטיות אך גם נציגה קיצונית של תרבות המערב: "אני מאמינה שאנשים מתאהבים לא בגלל מראה חיצוני או גורל אלא בגלל ידע [...]. ידע הוא אהבה" (עמ' 19), הניכור הגופני הכאוב שלה הוא הסוהר היותר משמעותי של כלא הבדידות שלה. אצל ג'יימס יש ביטוי יותר ליטררי ויותר נורא לפערי התקשורת שבין הגוף למוח. המתבוננים מהצד חשבו שג'יימס מת מכמות עודפת של עצמו, אבל למעשה מת מפני שמוחו לא שלט בכל תפקודי גופו העצום, ובעיה שהתעוררה למשל בגפיים התחתונות בכלל לא הגיעה לידיעתו. המרחק הביא לחוסר תחושה ולבסוף למוות. הנער שעמד במרכז תשומת הלב הכללית, שהווה את כל עולמה הרגשי של פגי שממש היה דרכו, שהיה אהוב על משפחתו ושכניו, שהיה אפילו אובייקט מנומנטלי להסתכלות, מת מהנחמה. המבטים הספיקו כדי לזהות שונות, אבנורמליה רפואית, אבל לא היו חודרים דיים לעניק חסות רפואית ממשית.

בציר ההתרחשותי הקונפליקטואלי הוה מטפלת מקראקן לכל אורך הספר. בסיומו המעט מפתיע, ואחרי נישואי פוסט-מורטם ווריאציה של הורות, נשארת פגי לחיות במחסן, שהיה ביתו המאולתר של הענק, שאותו היא הופכת לאתר הנצחה.

בתוך הסביבה המיוגדרת הזאת היא מוסיפה לבחון את יחסה לגופה. "לפעמים אני מנסה למשוך את עצמי לתוך גופי, לפעמים אני יכולה [...]. אבל ישותי היא כמו צלון עקשן. ברגע שהאחיה שלי מתרופפת, היא נגללת במהירות, ומשאירה אחריה רק משב רוח קלוש. אני חיה בראשי

ובידי, בפה שנישק את ג'יימס ובידיים שאחזו בו. שפע של מרחב" (עמ' 275-276).

השפע הזה הוא כמובן יחסי לקיום המנוכר באופן מוחלט שניהלה פגי קודם לכן. מי שלא חי בתוך גופו יכול רק להתקיים, ובמקרה הקיצוני

המשורטט כאן מצליחה פגי, אפילו בגירסתה המשופרת, להיאחו בחיים רק באמצעות הזיכרון. אולי אפילו הזיכרון הגופני. מה שמאפשר לה לחיות בכיתו של הענק, אבל לא לממש את חיותה וחיה בכל מקום אחר.

רותי גור

שירי הגני

פרסום ראשון

הוא קורא לי אליו מרגע לרגע
שְׁדוֹרֵשׁ שְׁאֵלָה

כְּמוֹ זְרִימָה בְּלַת־פּוֹסֶקֶת הַבְּעוֹת פְּנִי
בְּאוֹת אֵלָיו, הוֹלְכוֹת מִמֶּנּוּ, אֲבָל בְּנִתִּיב הַצָּר
בוֹ הוא מְכַרֵּחַ אֶת עֲצָמוֹ לְהִשְׁאָר
בְּקוֹנְסִיטְנַטִּיוֹת שֶׁל שְׂנוֹי.

וּבְפִעֵם הֵיחָא אֲנִי בְּאֵתִי בְּעֶצֶב
אֲתָה בְּאֵת מְלֵא בְּכַעַס מֶר

שׁוֹם דְּבָר טוֹב לֹא יִכַּל הִיָּה לְצֵאת מִזֶּה.
אֲנִי הִטְבַּעְתִּי אוֹתָהּ בְּעֶצְבוֹנִי
אֲתָה יָרִית בְּתוֹכִי אֶת כְּעֶסֶה
שׁוֹם דְּבָר טוֹב לֹא יֵצֵא מִזֶּה.

אֲחֵר-כֵּךְ בְּמִקְלַחַת עִירְמָה וְרוֹעֵדַת
שָׁנִים שְׁלֹא בְּכִיתִי כִּכָּה
הִשְׁבַּעְתִּי אֶת הַמַּיִם הַיּוֹרְדִים שְׁלֹא יֵאֲמְרוּ
אֲהַבְתִּי.

אֲהוּבִי נוֹסֵעַ בְּרַפְכָּת

אֲנִי נוֹשֵׂאת עִמִּי שְׂרָשֶׁרֶת
שְׂאֲהוּבִי נִתֵּן לִי עֲשָׂרִים דְּקוֹת לְפָנַי
הַתְּחַנָּה נִגְעֵנוּ מִצַּח בְּמִצַּח אֶף בְּאֶף
יִשְׁכְּנוּ וּבְכִינוּ

פו הדוב והפילוסופיה של האחר

אביבה קרינסקי

קריאה בסיפור קנגה ורו על-פי אדמונד הוסרל*

ניסיונות להשתלט על אחרים, כמו האיזון בין הפרט לבין הקהילה מובנים גם על רקע ילדותו המוגנת של מילן, בן המעמד הבינוני, שהיער שלו הוא בבסיסו חדר הילדים המוגן על ידי מטפלת דאגנית (Stanger, 1987).

מנקודת המבט הפסיכולוגית נטען, כי התשוקה לסלק את האם קנגה ובנה רו, שהופיעו יום אחד, באופן בלתי צפוי ביער, היא טבעית, כפי שטבעית נטייתו של הבן הבכור לדחות את התינוק החדש שנולד, כי הוא מעורר בעצם קיומו תחרות ביניהם (Stanger, 1987, p. 37).

במחקרים אלה קיימת אמנם התייחסות לנושא 'האחר', אך הוא לא נדון בהם מנקודת המבט של אופן הכרת האחר וכיצד נוצרים יחסים אינטרסובייקטיביים. כמו כן, במחקרים אלה פרטי הסיפור של קנגה ביער אינם מצטרפים לכדי מסכת לכידה, שיש בה מענה על שאלות בסיסיות במבנה הסיפור, כגון ריבוי האנלוגיות בסיפור בין דמויות, מצבים ואירועים – לשם מה ומה משמעותן. הנושא של האחר נדון במחקרים אלה באופן כללי, ללא התייחסות לשאלות תוכניות מרכזיות בסיפור, כגון מדוע דווקא לאחר התעללות קנגה בחוזריר היא מתקבלת לחבורת החיות ביער; מה משמעות ההבלטה של חוסר כל אפריוריות של קנגה, כלומר של פתאומיות הפגישה עמה; מה משמעות הדיון על אפשרות הצטרפות של איה ושל ינשוף לפרויקט סילוק קנגה דווקא במקום בו הוא מצוי בסיפור; מה החשיבות של התפיסה המוקדמת של קנגה כ"חיה רעה" וכ"שתי חיות רעות" המקבלת הבלטה מיוחדת בפרק השביעי; ובעיקר מה הקשר בין התפיסה המוקדמת הזאת של קנגה לבין סיום הסיפור ולאור זה – מה משמעות הסיום של הסיפור בפרק השביעי ב"פו הדוב".

לנוכח חולשות אלה של המחקר הקיים ושאלות אלה ואחרות, שנשארו פתוחות במחקרים קודמים על סיפור קנגה, מוצעת

חוקרות עיוותים של קריאות גבריות את הסיפור והציעו להן תיקונים. כנגד חוקרים המניחים, שהיות שכל הדמויות בסיפור הן גברים וקנגה היא אשה יחידה, הרי החוויה הגברית היא האוניברסלית והדמויות הן טיפוסים, נטען, שאלה הנחות "גבריות" מוטעות פוליטית וספרותית. תכונתה הקבועה של קנגה היא היותה אשה, אם לילד, והסיפור מבטא רצון לשמר עולם פרה-סקסואלי ופרה-תרבותי, שבו ניתן כבוד למה שבאופן מסורתי נתפס כבעל סטטוס נמוך בחברה הפטריארכלית, טיפוח ורגשות, ומתווית דרך להתנגד לחיברות לתרבות גברית מסוכנת (Stanger, 1987).

קוראות פמיניסטיות אחרות מפרשות את סיפור קנגה כסיפור על השפעת הפטריארכיה – שהאחראי העיקרי לה הוא כריסטופר רובין – על האינדבידואל. קנגה מתפקדת כאשה, שאישיותה אינה שלמה ללא בנה הזכר, וכאשר היא נוקמת בחוזריר הזכר, היא משתמשת בנשק, שנחשב על ידי הזכרים כמתאים למין שלה. בנקמתה היא הופכת אותו לילד חסר אונים ומפשיטה אותו מכוחו ומבגדיו כדי לטבול אותו במים, אקט שהוא אלמנט נשי (כבר בתפיסה הקוסמולוגית של המאה השבע-עשרה). היא נוטלת ממנו את זהותו בדיוק כמו שנטלו ממנה עצמה את האינדבידואליות שלה במוסד האימהות ובמוסד הנישואים והבליעו את זהותה במשפחת-הגברים, (Nelson, 1990).

מנקודת המבט של ההקשר החברתי-ביוגרפי של כותב הסיפור נטען במחקר, כי על רקע עולם שמנסה להירפא ממוראות המלחמה העולמית הראשונה ושצריך להתמודד עם טכנולוגיה מתקדמת, מוצע בסיפור גן עדן של שיתופיות וקבלה עדינה של פגמים ועיוותים של דמויות (Connolly, 1995, Carpenter, 1985) כל ניסיון להדיר את האחר מושמץ, ואפילו "חיה מזוהה" כקנגה מתקבלת על ידי שפן האלים והרמאי. האינדבידואליות הרווחת בספר והיותור על

ם כיום, כשבעים ושלוש שנים לאחר פרסום הספר "פו הדוב" מאת א. א. מילן, אנו יכולים לקרוא בו על עצמנו. כיצד ניתן להכיר את האחר, השונה מאיתנו, האם ניתן לבנות גשר בין אגו לבין סובייקטים אחרים, זהותנו – מהי וכיצד היא נקבעת – אלה שאלות, שהעסיקו את מילן, והן מעסיקות עדיין את הציבוריות בכלל ואת זו הישראלית בפרט. מאמר זה בוחן את סיפור קנגה וקהילת החיות ביער, בפרק השביעי בספר "פו הדוב", כמקרה מבחן ליחסי סובייקט-אחר.

האחר במחשבה המודרנית – פו והפילוסופיה של האחר

במחשבה המודרנית המושג 'אחר' כולל את כל המושגים, שבאמצעותם הפילוסופיה העכשווית ביקשה להציג את המבנה של קיום-יחד" (Being-with). לנושא 'האחר' היתה השפעה רבת עוצמה על מחשבת המאה הנוכחית, והוא נתפס "כמחלץ בחדות", גדולה יותר מכל נושא אחר, "את ההווה משורשיו ההיסטוריים במסורת". בעיית האחר חדרה היום כה עמוק אל יסודות המחשבה הפילוסופית, עד כי שאלת האחר איננה ניתנת להפרדה מהשאלות המכריעות ביותר שהועלו על ידי המחשבה המודרנית" (Theunissen, 1984, p. 1).

נושא 'האחר' טופל במחקרים על סיפור קנגה ביער מכיוונים שונים.

במחקרים הבוחנים את סיפור קנגה מנקודת המבט של תגובת הקורא הצעיר נטען, שהילד הקורא את סיפור קנגה, האם הקשוחה של רו, עשוי לפנטז עליונות על המבוגרים, "הגזע הזר" המאיים עליהם. שפן הוא אמנם מבוגר, אך הנשק שהוא משתמש בו כדי לסלק את קנגה "הזרה וגרוע מזה – הנקבה" מהיער, בהיותו עקרונית נגד שינוי בחברה המבוססת, הוא ילדותי. (Hunt, p. 118, 1992)

במחקרים הבוחנים את הסיפור מנקודת המבט של תגובת הקוראת הפמיניסטית זיהו

*פרק מתוך "פו הדוב והפילוסופיה של האחר" העומד לראות אור בהוצאת אור עם.

כמו כן, ההדגשה החוזרת ונשנית על זרותה של קנגה לסובייקט והדיון על הופעתה הפתאומית ביער – כל אלה מכוונים לכך שקנגה אינה ישות שכבר קיימת ונתונה לסובייקט. היא ישות שנודעת לסובייקט זה עתה עם ההתנסות בה והיא אמורה להיבנות על בסיס הסובייקט.

קנגה אינה מוצגת כנחווית על ידי הסובייקט בשלמות מקורית אחת, כלומר באופן מידי. היא נחווית על ידי הסובייקט בהדרגה, שלב אחר שלב – ותחילה היא נתפסת על ידי הסובייקט, כאמור, כאובייקט, ומנקודת מבט חושית-ראייתית.

"...תבטיחי לנו לעזוב את היער ולא לחזור אליו לעולם"

המפגש הראשון בין קנגה לבין החיות ביער עומד בסימן סילוק קנגה מהיער.

מיד עם הופעתה של קנגה ביער מציע שפן לחטוף את הגור, רוי, להחזיק בו כבן ערובה, עד שתתרצה להם קנגה ותעזוב את היער לעולמים. אף אחד לא חולק על שפן; בפרק זה, הנחת יסוד ראשונית למהלך תגובתן של החיות ביער, היא כי אין לאחר מקום בממלכת החיות ביער, וכי יש לסלקו מיד. ושוב נידרש לניסוחו של הוסרל: בשלב זה של היחסים האינטרסובייקטיביים מצטמצם הסובייקט, במהות הראשונית שלו. הצטמצמות זאת באה לידי ביטוי בסקירת הזר בעולם כדי לסלקו על דרך ההפשטה. מהותו העצמית של האגו אמנם מבוססת על הנחת האחר מראש, אולם האחר הוא רק אמצעי להגדרת הסובייקט את עצמו כ"לא אחר", להסיח דעתו מכל סובייקטיביות זרה ולהצטמצם לתחום האני בעל התוכן האינדבידואלי שלו: יכולותיו המיוחדות, הרגליו, עמדותיו המיוחדות והשונות מאחרים (Husserl, 1967, 135a, 76, 33c).

כאשר יתודע לכך שהאני כונן בעבר והוא מוסיף לכונן את העולם בלי הרף, הרי יבצע את תפיסת-עצמו שפירושה – התוודעות לסובייקטיביות שלו המכוננת את העולם וליחסיות בעולם (Theunissen, 1984, p.22-23).

"הנה הננו כ-ל-נו"

במהלך הדיון על סילוקה של קנגה מהיער, אל מול האחר, מגדירות החיות את עצמן כ"לא אחר".

"הנה הננו כולנו, אתה, פו, ואתה, חורזיר, ואנוכי – ופתאום..." אמר שפן. "ואיה – אמר פו, ולאחר מכן הוסיף "והינשוף"... ושוב "ואיה – אמר פו – אותו שכחתי לגמרי" ... או אז מסכם השפן ואומר: "הנה הננו כולנו" (... "כו-ל-נו, ולפתע פתאום (... "חיה זרה רואים אנו לפתע פתאום בתוכנו"...) (מילן, 1988, עמ' 86-88).

על פי הוסרל, תחילתו של הפענוח העצמי מתבצעת מעמדה של "בדידות הפילוסוף":

וליצור מערכת יחסים בין-סובייקטיבית בין העצמי ללא עצמי. מתבקש על-כן לפתוח את דיונונו במשמעות המפגש הראשון בין קנגה לבין חיות היער – מנקודת המבט של השלב המקדים ביחסים בין הסובייקט לאחר – על פי הפילוסופיה של הוסרל.

"מה היא עושה כאן?"

הסיפור על קנגה ביער פותח בתהיה של החיות: "מה היא עושה כאן?" החזרה המרובה על "כאן" (Milne, 1995, p. 81-83) במפגש הראשון איתה, כשמדובר על היער, תחום המחיה של החיות, אליו פורצים קנגה ורו כאל תחום שאינו שייך להם, עשויה

לשמש צופן להבנת תפיסתה של קנגה על ידי החיות ביער.

המושגים "כאן" ו"שם" בתיאוריה של הוסרל, מבטאים הפרדה מוחלטת בין הקיום הפסיכולוגי של הסובייקט לבין הקיום הפסיכולוגי של האחר בשלב המקדים את כינון מערכת היחסים האינטרסובייקטיבית (Theunissen, 1984, p.113, 115). ההתנסות הראשונית של הסובייקט, הקיים "כאן", היא עם אובייקט של העולם, הקיים "שם" וקשור בקשר טבעי לחלל. כחלק מן העולם, האובייקט הוא אחד מני אובייקטים רבים שאינו שייך לסובייקט באופן מיוחד ועדיין לא קיבל משמעות של בן אנוש.

ואכן בשלב המוקדם הזה ביחסים בין האני לאחר, ההתייחסות של בני החבורה לקנגה היא לחיצוניותה בלבד – כאל חיה בעלת כיוס לנשיאת בני משפחתה. גם על פי הוסרל, בסיטואציה הראשונית של המפגש סובייקט-אחר, הישות מופיעה בפרספקטיבה חושית-גופנית בלבד, שבלעדיה אין ניתן לתוות את האחר או להיות מודע מאוחר יותר לסובייקטיביות של האחר (Theunissen, 1984 p.115)

"חיה זרה... שמעולם לא שמענו את שמעה!"

ההדגשות המרובות בסיפור קנגה על אי-האפריוריות שלה כסובייקט עשויות אף הן להסתבר לשיטתו של הוסרל.

ייתכן, שההדגשה על חוסר הבהירות לגבי מהותם של קנגה ורו קודם הופעתם ביער,

קריאה הוסרליאנית של הסיפור המנסה לתת מענה מספק לשאלות אלה.

הזרות של קנגה, ה"חיה הזרה", ביער מטופלת על ידי מילן באופן המעלה על הדעת את "הפילוסופיה של האחר" של אדמונד הוסרל, שעבודותיו היו ידועות ביבשת אירופה כבר בתחילת המאה ושבלעדיהן אין להבין את כיווני החשיבה, שקיימים במאה הנוכחית באירופה.

הוסרל התעניין בתנאי ההכרה האובייקטיבית. שאלה בסיסית ששאל היא "איך ההכרה יכולה להשתלב עם 'האחר' 'הזר' ועם כל העולם שהוא זר להכרה" (Husserl, 1967, 39a) מתוך רצון להבין איך בונים גשר בין אגו לבין סובייקטים אחרים וכיצד נוצרים יחסים בין סובייקטים, נגררו לתחום התעניינותו חקר האלטר אגו (Alter)

(Ego והאחרות (Other)

הוסרל מציע להתעלם מהשאלה בדבר אפשרות קיומו של העולם כקיים בנפרד מתודעתנו. לטענתו, הוויכוח, האם העולם קיים באופן בלתי תלוי בהתנסותנו או לא, נמשך כבר אלפי שנים ומשאיר אותנו במבוי סתום. במקום זאת הוא מציע, שנקודת המוצא שלנו תהיה מה שבגדר ודאי: שכל אחד מודע לתודעתו. יש להתחיל לבסס את הכרת המציאות על מודעות זאת, שהיא תמיד מערבת את מושאי ההתנסות שלנו. תכני התודעה כוללים לא רק חשיבה, אלא גם רגשות, חששות, מאוויים, ציפיות. מנקודת מוצא זאת אנו גם מכירים את האחר ומתחילים לכונן עמו יחסים.

האחר לעולם מתווך על ידינו; אנו מפרשים אותו ומכוננים אותו בצלמנו. (Husserl, 1967, P.91)

בהתאם להשקפה זאת ניתן לזהות מספר שלבים בכינון יחסים בין סובייקטים (Theunissen, 1984, p. XIII). המאפיינים של שני הראשונים שבהם: השלב המקדים ביחסים אלה, כינון האני האישי, והשלב הראשון ביחסים בין סובייקטים, כינון האני האחר, ניתנים לזיהוי בפרק השביעי ב"פו הדב", ביחסים הנוצרים בין קנגה לבין קהילת יושבי היער. בהמשך תוצג קריאת פרק זה ב"פו הדב" לאור שלבים אלה בתיאוריה האינטרסובייקטיבית של הוסרל.

קנגה וחיות היער

השלב המקדים ביחסי אני-אחר הוא שלב, שבו מודע הסובייקט לשונה ממנו וחווה אותו כ"אובייקט בעולם", שעדיין לא שייך לסובייקט באופן מיוחד ולא קיבל משמעות של בן אנוש. כל עוד לא כונן על ידי הסובייקט בתיווכו ועל פי תפיסת עולמו, לא יוכל להתפס כבן אנוש. אולם בשלב זה, לפי הוסרל, על האגו לפענח את עצמיותו כמות שהיא קודם כל, כדי שיוכל אחר כך באמצעות העצמי לכונן את הלא-עצמי

של סובייקטיביות טהורה ושחרור מאחרים; מתוך תפיסה זו יכול להסתבר הצורך של החבורה לנפות את עצמה מהמוץ ולהשאיר אך ורק את הגרעין שהוא בבחינת אני, ואינו אחר. באופן טבעי, עולה השאלה, האם גם ינשוף שייך, ובעיקר - איה. ואזכורם של שני אלה, כאמור, דווקא בפרק זה אינו מקרי.

ינשוף הוא בבחינת 'אחר' בחבורה. הוא השאפתן בין חיות היער, שגנוף פעמים רבות על ידי חיות אחרות על הצהרותיו המנופחות ועל המלל הרב והמליצי. חוכמתו היא לעתים רק מסווה לאי ידיעתו ולחוסר התאמתו, והוא תמיד מוכן לתת עצה, שלעולם היא חסרת תועלת, או אפילו מזיקה. ואילו שונותו של איה באה לידי ביטוי במקום האפל שבו הוא חי חיי שלווה ועצב בנפרד מהחבורה. הוא זה ש"פונה עורף" למאורעות. ובשעת רצון, כשהוא מבקש לעזור לחברים, מסתדרים כבר בלעדיו. אז הוא אף אינו חש שהוא מיותר בסצנה. הוא זה שאפילו בעתות שמחה רואה רק רע, ובטוח, שזהו נוהג העולם - לקשור קשר להפילו. (ראה גם Connolly, 1995)

תפקידו המרכזי של שפן במבצע של סילוק קנגה מהיער יכול להסתבר על רקע הסובייקטיביות הטהורה והאינדבידואליות האבסולוטית הנדרשות לפילוסוף המתחיל בפענוח העצמי. שפן הוא האינדבידואליסט בחבורה. הוא מודע לערך עצמו ותותר לסמכות. כטיפוס אנטי חברתי הוא מתעניין באחרים בעיקר כדי לפקד עליהם ולנצלם. אין דמות טובה ממנו בספר לייצג את חוסר הקומוניקטיביות, את אי ההתאמה לחברה, את הסובייקטיביות הטהורה הבלתי תלויה בקיומו של העולם.

אולם דווקא בגלל תכונותיו אלה, שפן הוא זה שעשוי להיחשב, לשיטתנו, כמבצע את תפיסת עצמו כמכונן העולם. מדבריו אלה: "בניה שאני נושא עמי את בני משפחתי בכיסי שלי - לכמה כיסים אהיה זקוק?" (מילן, 1988, עמ' 88) ניתן להבין ששפן תופס את הסובייקט כמכונן את הוולת ומתוך כך - שקיימת יחסיות בעולם.

יחד עם זאת, על פי הוסרל, הכרה זאת, שהעולם הוא "תופעה" קורלטיבית לסובייקטיביות שממנה התופעה גוזרת את המשמעות שלה, מעצימה את הצורך לשמר את הייחודיות של הסובייקט ולסלק את האחר. זאת משום שאם קיימת מודעות לכך שבעולם התופעות גם האחר יכול לכונן אותי, וכך מצדו הוא עושה את העולם ליחסי לגבי עצמו ומתאים אותי לעולמו, הרי מתעצם גם החשש, שבעשותו כך הוא מעמיד את ייחודיותו בסכנה. מכאן התחושה של "היקרעות מהבדירות" אצל הסובייקט, כאשר נכנס האחר לספירה שלו, ושלוותו של הסובייקט מוטרדת. הוא מאבד את התחושה של "אני ואפסי עוד" (Theunissen, 1984, p. 113-115)

בעולמה.

"וחוזר קפץ לתוך כיסה של קנגה"

אם השלב המקדים באינטרסובייקטיביות היה כינון האני האישי כמכונן עולם והבנת העולם כתופעה, הרי בשלב הראשון, על פי הוסרל, מכונן הסובייקט את האחר כאני אחר, כדי ליצור עולם פנומנולוגי אחיד וקוהרנטי. ההתנסות באחר נחווית, לשיטתו של הוסרל, דרך ניכוח-יחד, מה שבמרכז נוכח יחד עם מה שבשוליים של שדה הפרספציה (Theunissen, 1984, p. 59) (Co-Present (146-147

הגוף הפיזי של האחר מתווך על ידי הגוף האורגני של הסובייקט באמצעות אנלוגיה, ונפשו של האחר - באמצעות אמפטיה, שרק על ידיה נגיש האחר לסובייקט. האמפטיה מבוצעת כ-"Feeling oneself into" או הימצאות בנקודת העמידה של האחר. הסובייקט שם עצמו במקום האחר כאמצעי להבין; הוא נכנס למצב הרוח של האחר, להתנסויותיו, להתנהגותו, הוא רואה אותו מנקודת מבט אפשרית בעבור הסובייקט, אילו הלך ל"שם" ונמצא באותם תנאים של האחר. בשלב זה מתקיימת מעין החלפת מקומות ומשמעויות (אני שם, והוא פה), שבאמצעותה מתאפשרות ההבנה הדדית וההסכמה. הסובייקט יוצר את האחר כאני אחר, שהוא מעין שיקוף של הסובייקט או אנלוגיה שלו, ומנקודת המבט של ההתנסות, האני של האחר הוא האני של הסובייקט עצמו. האגו של האחר מקבל משמעות וערך מהאגו של הסובייקט; הוא מתווך דרך הסובייקט ומכונן על ידו, קיים בתוכו, והסובייקט נוכח בו. באופן כזה מתאפשר לסובייקט לראות את עצמו כאחד בין אחרים ולהכיר את האחר ואת עצמו כבני אנוש.

ניתן לתפוס את סיפור קנגה וחוזר ביער כסיפור של יצירת אני אחר על ידי חבורת החיות ביער, כדי שהאחר יהיה נגיש להם וכדי להמיר את הריבוי החורג מעבר להכרת האדם באחדות ניתנת להבנה. קפיצתו של חוזר לתוך כיסה של קנגה במקום רו עשויה להיתפס במסגרת זאת כקונקרטיזציה של הקפיצה **into there** - כניסוחו של הוסרל. חוזרית התופס את מקום רו כחלק מהסימביוזה קנגה-רו הוא האני הנוכח בקנגה האחר. החוזר, נציג החיות ביער, עומד במקומו של רו וממחיש את האמפטיה כאמצעי להתקרבות לאחר. ודברים שרואים מ"שם" לא רואים מ"כאן".

קנגה שהיא עתה חלק מעולמן של חיות היער, איננה זרה עוד. כחלק מעולמן היא נגישה להן באופן בלתי אמצעי, זאת משום שהיא נוצקה בדמותן של חיות היער. היא מעין נבואה שהגשימה את עצמה, בהיותה יציר פחדיהן של החיות. מצד אחר, קנגה ה"רעה

ואמנם תחושת הסכנה עם הופעת קנגה מורגשת, וקודם כל - בעבור כריסטוף רובין. הוא הנחשב לסמכות ביער, היודע-כל מרגיש מאוים לנוכח קנגה. חוסר ידיעתו, "איזו הדרך באו ליער", מטרידה אותו, עד כי הוא נאלץ לחפות עליה בהעמדת פנים, שהוא יודע, ובתגובה של עליונות אינטלקטואלית על פו "בדרך הרגילה, מבין אתה, פוז" (מילן, 1988, עמ' 86). פו

מוטרד כעת כפליים, גם מקנגה וגם מתגובתו של רובין והולך לשאול את חוזר, מה הוא חושב על עניין זה. אולם השפן הוא המאויים מכולם. השיחה על בני משפחתו המרובים חושפת את הסכנה שמהווה בעבורו קנגה: "בניה שאני נושא עמי את בני משפחתי בכיסי שלי - לכמה כיסים אהיה זקוק?" שאל שפן. "לשישה עשר. אמר חוזר. לשבעה עשר, לא כן? אמר שפן... הרי לכם בסך הכל שמונה עשר." "לפי חשבונתי חמישה עשר (אמר פו). "מה? שאל השפן. חמישה עשר... בני משפחה שלך" (אמר פו). "מה עניין משפחתי לכאן?" (אמר שפן) (מילן, 1988, עמ' 88).

מה מטריד את שפן? ייחודיותו עלולה להתבטל לנוכח הנורמות שקנגה מייצגת. קנגה-רו היא ישות סימביוטית המתייחדת בשם אחד (קנגה-רו) ובגוף אחד (רו מרוכס בכיס בגופה). שייכות, אינטימיות ותלות באחר והתקשרות אליו מאפיינים את קנגה. עניינה - הטיפוח בתחום הפרטי; בבית ובמשפחה. לעומתה השפן הוא הטיפוס הרציונלי והעסקן בחבורה. הוא מחפש סמכות ומבקש אינדבידואציה והיפרדות. אתגריו הם בחוץ ולא בבית. האינטרסים שלו אישיים. הוא מבקש הגשמה עצמית ותופס אנשים באופן אינסטרומנטלי. על רקע הבדל זה מתבררת רגזנותו מהזכרת משפחתו ובעיקר לנוכח חוסר הבהירות לגבי מספר ילדיו והרמז לנורמות חייו. עם בואה של קנגה ליער הנורמות שלו עומדות בסכנה. הוא עלול להתפרש על ידי קנגה מנקודת מבטה השונה כל כך ולהשתלב

הטענה היא כי נשמרים בדידות הסובייקט וחסרונו של שותף. (Theunissen, 1984, p 159)

אפשר אם כן לומר, מתוך התייחסות לביקורת על הפילוסופיה של האחר של

הוסרל, כי משפט הסיום של הסיפור "וכולם היו שמחים ועליונים כשהיו" נאמר באירוניה, ומילן נתפס כמשתתף בשיח על אופן ההכרה של העולם וכמהרהר על גבולות הידיעה האנושית. ■

ביבליוגרפיה

1. לוי, ג., (תשנ"ז). האחר והאחריות. עיונים בפילוסופיה של עמנואל לוינס. הוצאת ספרים "ש"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
2. מילן, א. א., (1988). פו הדב, הוצאת מחברות לספרות.
3. Carpenter, H., (1985) A. A. Milne and Winnie -The -Pooh: Farewell to the Enchanted Places. In *Secret Gardens: A Study of the Golden Age of Children's Literature*. Boston: Houghton Mifflin.
4. Connolly, P. T., (1995) *Winnie -the -Pooh and The House of Pooh Corner. Recovering Arcadia*. Twayne Pub. New York.
5. Hunt, P., (1992) *Winnie -the- Pooh and Domestic Fantasy*. In *Stories and Society: Children's Literature in its Social Context*. Ed. Dennis Butts, 112-124. London: Macmillan. Macmillan LTD, London.
6. Husserl, E., (1960) *Cartesian Meditations*. Translated by D. Cairns. The Hague
7. Husserl, E., (1967) *Ideas, General Introduction to Pure Phenomenology*. Translated by W. R. Boyce Gibson. Collier Books, N.Y. Collier.
8. Milne, A. A., (1995) *Winnie-The-Pooh*, Mammoth.
9. Nelson, C., (1990) *The Beast Within: Winnie -The -Pooh Reassessed*. In *Children's Literature In Education*. Vol 21. No 1. P 17-22.
10. Stanger, C. A., (1987) *Winnie the Pooh through a feminist lens, The Lion and The Unicorn, A Critical Journal of Children's Literature*, 11, No 2, October, p. 34-50.
11. Theunissen, M., (1984) *The Other, Studies in the social Ontology of Husserl, Heidegger, Sartre and Buber*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts and London, England.

הסובייקט משתנה במשך הזמן על ידי פעולת האמפטיה עצמה: לשים עצמך במקום האחר פירושו להפוך עצמך לאחר.

סוף דבר - האם מסוגל פו ללמוד לקפוץ כקנגה?

אך כשמתייחסים למרכיבים אחרים בסיום הסיפור של קנגה מתעורר ספק בטענה לגבי חילופי המקומות בין האחר לבין החבורה ביער. האם מסוגל פו ללמוד לקפוץ כקנגה? ספק רב בדבר. וחוזר, הגם שבשרו טוהר באמבטיה של קנגה, ותרופה מרה "הבריאה" אותו, הרי ברגע שהשתחרר מחיבוקה החונק, חזר במהרה לביתו "כשהוא מתגלגל על גבו כדי ללבוש שוב את צבעו הישן היפה והטוב". והרי קנגה ורו משתחררים מהסימביוזה שביניהם רק יום אחד בשבוע, ואילו בשאר הימים ממשיכה קנגה לתפקד כאם לרו בתחום הפרטי. ומילן דואג לספר לנו, שאפילו בחבורה היא נשארת קנגה המתייחדת בקפיצתה. האם קנגה אכן התקבלה? ומה מעמד ה"אחר" בסיכומו של דבר?

ייתכן, שבמרכיבים אלה מהדהדת הביקורת שהוטחה עוד בתקופתו של הוסרל על תורתו, ה"מתימרת" לפתור את בעיות האפשרות של ההכרה האובייקטיבית, אך אינה עושה זאת למעשה, כי היא יוצאת מהאגו המכונן ונשארת בו. ניתן לומר כי תורתו היא "יוונית", היוצאת מהציווי הסיקרטי "דע את עצמך" קודם כל. היא מתארת את העצמי כמודד כל דבר מעצמו בלבד ושוללת את ההנחה שיש בכלל משהו אחר לחלוטין בלתי מוכר לעצמי (לוי, תשנ"ז, עמ' 112 ואילך).

ואמנם תורתו של הוסרל נעה בין אימננטיות לבין טרנסצנדנטיות. החלפת המקומות סובייקט-אחר על פיו היא רק דימוי. הסובייקט פועל רק כאילו הוא "שם", ובאופן כזה הוא רק כאילו מאבד את מרכזיותו כסובייקט. הסובייקט עדיין נשאר "כאן" ואינו מסוגל לאבד את מרכזיותו. יש עצמיות לאני האחר, ויש עצמיות לסובייקט. האני האחר שונה ממני. כמו כן, על פי הוסרל, הסובייקט עצמו אמנם גם הוא מכונן על ידי אחרים, אך קיים "אגו טהור", שאינו מאבד את צורתו לעולם. האני המקורי נשאר תמיד כשהיה. הוא לא כונן אף פעם. (Husserl, 1967, 57c)

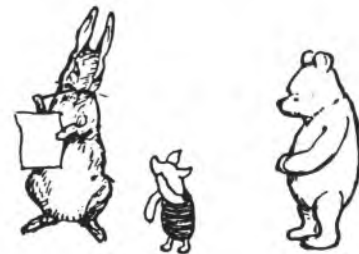
עוד טוען הוסרל ובכך מתוק את הנטייה האימננטית, כי האחר אינו מסוגל להפתיע את הסובייקט בחידוש כלשהו, משום שהסובייקט מסוגל להעביר עצמו לתוך האחר רק על ידי חזרה לעבר שלו עצמו. רק בגבולות התנסות-עבר של הסובייקט יכול האחר להיות שם בשביל הסובייקט, "ומה שלא חוויתי בעצמי אינני מסוגל לפגוש באחר" (Husserl, 1967, 57c). מבחינה זאת

שבעתיים" (כאשר פוגעים בגור שלה), משקפת את הצד המרושע והמתעלל שבחבורת החיות. ומשתי בחינות אלה נראה, כי Homo Mensura: "האדם כמידה", כמאמר פרוטגורס, ואפלטון ניסח זאת ב'ת'אייטטוס'.

"כך נשארו קנגה ורו ביער"

"כך נשארו קנגה ורו ביער". בכל יום שלישי מבלה רו בחברת ידיד נפשו השפן, וקנגה - בחברת ידיד נפשה פו ומלמדת אותו את חוכמת הקפיצה. וחוזר מבלה בכל יום שלישי בחברת רובין "וכולם היו שמחים ועליונים כשהיו". כך מספר לנו מילן.

מבחינת יחסי סובייקט-אחר מה נטען בסיום? האם נטען, כי התקבלות האחר עניינה בטשטוש גבולות בין סובייקט לאחר או בתלות הדדית? קנגה אינה עוד "אם ללא הפסקה" בלבד. היא יוצאת מרשות הפרטי לתחום הציבורי ומשחקת עם החיות ביער כאחת מהן, כאשר רו אינו תחת השגחתה הצמודה. אותו שפן שחטף את רו, הוא עתה

ידיד נפשו, ואותו פו שהחל בבדיקת התופעה "קנגה", הוא עתה ידיד נפשה. הם אף משנים תפקידים: קנגה, האחר, מקבלת כאן תפקיד ראשי ומלמדת את פו את חוכמת הקפיצה, ואילו פו, הסובייקט, משני לה. שינויים אלה גוררים פריצת גבולות נוספת. ההיררכיה הנוקשה בדמויות נפרצת לראשונה: חוזר, עצמוד ברגיל לפו ובא תמיד לאחר כריסטוף רובין ופו בהיררכיה, משחק עם ידיד נפשו כריסטוף רובין.

מבחינה זאת עולה התפיסה, הבאה לידי ביטוי בסיפור זה, בקנה אחד עם נטיות במחשבה המערבית הפוסט-מודרנית של הזות הסובייקט מהמרכז לטובת אחרים למיניהם. "הגבולות בין 'אני' ל'אחר' אינם נלקחים בפשטות כמובנים מאליהם. בניגוד להנחה של גבולות מוגדרים בקלות או קבועים יש מסורת איתנה בחשיבה המערבית, הנמתחת בחזרה להגל ולשלינג ומעבר להם, שלפיה הקשר בין האני לאחר אינו של הדרה אלא של תלות הדדית. לאור רקע זה מן הרצוי להבחין בין זרות (Alienation), שמקבילה לדיכוי ולהדחקה, לבין הזרה (Estrangement) הנתפסת כדרך לגילוי עצמי (Theunissen, 1984, p. x).

תפיסה זאת מוצאת את ביטוייה גם אצל הוסרל הטוען, כי "על ידי שהפכתי אותו (את האחר) ללא זר, הוא הופך אותי לזר".

"הבריחה" ו"הנשק" של אמיל חביבי

יאירה גנוסר

1948

"הבריחה" ו"הנשק" הן כותרות לשני סיפורי-אירועים הנמנים עם תולדות אמיל חביבי בשנת 1948, שנת המלחמה, הקמת מדינת ישראל, עימות הקומוניסטים הערבים עם שלטונות ארצות ערב, והשתלבות (אופוזיציונית) שלהם ביישות הישראלית. בפעם הראשונה נזכר שמו של אמיל חביבי בעתון "הארץ" ב-14.9.1948. נכתב שם על הקומוניסטים הערבים המחלקים כרוזים בירושלים העתיקה ופונים "לאוכלוסיה הערבית להתקומם נגד השאיפות האימפריאליסטיות הבריטיות ולבוא לידי ההבנה עם היהודים... חברים מרכזיים, ביניהם אמיל חביבי, סגן עורך של עיתון הליגה". כעבור חודש וחצי פורסמה ידיעה שניה, בה נזכר "מר אמיל חביבי": ב-23.10.1948 נערך בקולנוע מאי בחיפה "כינוס האיחוד" של הקומוניסטים היהודים והערבים: "בשם הליגה לשחרור לאומי" בחלק הערבי של ארץ ישראל דיבר מר אמיל חביבי, שאמר: 'רק מעמד הפועלים היהודים והערבים יכול על ידי איחודם להביא לידי שלום בין שני העמים' ... אחרי הנאומים נערכו ריקודי עם" ("הארץ", 24.10.1948).

"כינוס האיחוד" היה אירוע חגיגי שחיבר, בעיצומה של המלחמה, יהודים וערבים במפלגה דו לאומית אחת. היה זה מאורע מובן מאליו ובלתי צפוי כאחד. הוא לא בקע יש מאין אלא היה בו, כנרמז בשמו, איחוד מחדש, אחרי חמש שנות פילוג על רקע לאומי-לאומני (1943-1948). היה בכך, בעבור הקומוניסטים היהודים והערבים שחיו כאן בזמן המנדט, תיקון עיוות ומימוש חוזר של אידיאולוגיה אינטרנציונאליסטית. הנפשות הפועלות האמינו או רצו מאוד להאמין ביכולת מימוש, ביכולת נצחוננו של רעיון האינטרנציונליזם. בדרך כלל מדגישים את "צו מוסקבה" שהכתיב קווים במערכת הפוליטית שברקע הקמת מדינת ישראל.

אכן, צייתנות אורתודוקסית למוסקבה היתה קו היכר של "הליגה", של מק"י ואחר של רק"ח ("רשימה קומוניסטית חדשה"). אך שעה שבורקים כיצד עמדת היסוד ב"כינוס האיחוד" נותרה בעינה גם שנים אחר שברית המועצות ושלטון הקומוניזם נעלמו מהמפה, יש להבין שהרצון לשיתוף פעולה יהודי-ערבי היה קיים אידיאית, פוליטית, ואישית-אינטימית. על פי העדויות היה ב"כינוס האיחוד" משום חלום אידיאולוגי ומאויים אישיים שהתגשמו. עם זאת, יצירת מסגרת פוליטית, קשר פוליטי הדוק, איחוד מחייב בין יהודים לערבים, עשויים להיראות בלתי צפויים לחלוטין תחת הרושם הכבד של קרבות 1948, מצב המלחמה המתמשך ועצם קיומו של סכסוך לאומי עמוק ומתמשך.

חודשים ספורים אחרי קום המדינה נוצרה מפלגה חדשה-ישנה, יהודית-ערבית, אך היא נולדה מחדש בעולם שונה לחלוטין מזה של תקופת המנדט הבריטי. זאת היתה מפלגה מרכזית לדו קיום לאומי במסגרת מדינת ישראל. בתוך שנים מועטות שימשה מפלגה זו אבן שואבת לציבור הערבי שהכיר בבכורתה כאופוזיציה לוחמת בכל היבט של קיפוח ואפליה לאומית. למרות שהשפעתה ידעה מעלות ומורדות, אמיל חביבי ותופיק טובי, חברי הכנסת הקומוניסטים הערבים, היו המנהיגים המוכרים, המוכרזים והנבחרים של האוכלוסיה הערבית בישראל.

עתה, כמה שנים אחר מותו ב-2 במאי, 1996, ברור כי שמו של חביבי ישאר בתולדות הארץ הזו כבכיר הפרוואיקונים הפלסטינים. כסופר - מעמיד חביבי נשים במרכז יצירותיו: "אום אל רובביקה", דמות בסיפור קצר בראשית כתיבתו, ואותה דמות במונודרמה הנקראת בשמה, שהועלתה בפסטיבל עכו, באחרית כתיבתו. שלוש נשים ב"האופסימיסט"; "אח'טיה" הצעירה, "סדאיא בת השד הרע", מלכת הלב והדמיון ברומן האחרון. כמעט כל גיבורות הספרות שלו

נשארות במולדת. האשה נשארת במקומה (ועולם פגוע ועשיר סביבה) למרות התרחשויות קשות עם הקמת מדינת ישראל. להעמיד בספרות דמות פלסטינית ישראלית, הנשארת בארץ אחרי ה"נכבה" (האסון), אין זו כתיבה מקרית. זו עמדה אופוזיציונית במארג הערבי. באורח עקבי כתב הסופר "סגוריה" רגישה ומקיפה על עצם הזכות המובנת מאליה של אדם וכן הבוחר להישאר במקומו. חביבי הוא סגור הנשארים במולדתם וקטגור שלטונות הארץ בה נשארו (אין זה נושא היצירות, אך אין זה רקע בלבד לאירועים ולהתפתחויות). לא בכדי הותיר יליד חיפה צוואה, על פיה נכתב על קברו, "נשאר בחיפה".

בירבויות העולם הערבי, במשך כעשרים שנה (48-'67), היתה מוסכמה קולנית מרכזית:

הערבים הישראלים הם בוגדים. הנשארות והנשארים ומנהיגיהם נאשמים בבגידה בעניין הערבי. לחיות בישראל פירושו לשתף פעולה עם האויב גוזל המולדת, שבכל תנאי אין להקנות ליישותו לגיטימציה כלשהי. לחיות בישראל על פי חוקיה, להמנות עם אזרחיה, להשתתף בכנסת שלה, לשמש בה אופוזיציה פרושו להמנות עם האויב הציוני. עיקר כתיבתו הספרותית של חביבי התפתחה על סף שנות השבעים, אחרי מלחמת ששת הימים, כלומר, שעה שנוצר מחדש קשר בין פלסטינים ישראלים לפלסטינים החיים בארצות אחרות. רק אז נפתח גשר ממשי ותרבותי עם פלסטינים ועם ספרות ארצות ערב ועמיה.

הספר ההולך ונכתב על אמיל חביבי (ש"הבריחה" ו"הנשק" מהווים קטע קצר מתוכו), בודק את התקבלותו בישראל העברית, אך כתיבתו בערבית היא מקור כוחו הציבורי, גם בקרב דוברי העברית. כשרונו הספרותי ואופיו הלא ממסדי הם אוטונומיים והוכרו בקרב חוגים באוכלוסיה העברית כבר מאז ראשית פעולתו הציבורית

התקיימו בין חביבי, טובי ווילנר, שבועות לפני מועד זה, בעיצומם של קרבות (זכרונות מאיה יעלית, עתון 77, מאי, 1997).

"הבריחה"

"הבריחה" של אמיל חביבי כתובה בשני ספרי מחקר. שמות השותפים הערבים לבריחה לא ברורים. בחלקם לא גכונים. התאריך לא ברור, המניעים עלומים, גם החזרה לישראל נותרה כחידה.

"... לאחר קבלת החלטת החלוקה של האו"ם, טובי וחביבי צידדו בדעת המיעוט בוועד המרכזי של הליגה, שתמך בהחלטה. תומא לעומתם הצטרף למחנה של... שהתנגדו לחלוקה. בעת המלחמה עברו טובי, חביבי ותומא ללבנון, אך חזרו לישראל ב-1948" (רכס, אלי, "המיעוט הערבי בישראל בין קומוניזם ללאומיות ערבית", הקיבוץ המאוחד 1993, עמ' 65).

"בקץ 1948 דומה היה ... [ש] יעלה בידי 'הליגה לשחרור' לעורר את ממשלת ישראל לשחרר את עשרות הקומוניסטים שנעצרו בגליל המערבי כאויבים ובעיקר לשכנעה להתיר את שובם של כמה עשרות שנמלטו ללבנון, ובראשם חביבי (פרשת שיבתו לארץ נרמזת בסיפורו המרתק 'האופסימיסט')" (דותן, שמואל, "אדומים. המפלגה הקומוניסטית בארץ ישראל", שבנא הסופר, 1991 עמ' 502).

על פי המחקרים נוצר רושם עמום כאילו חביבי ואחרים נמלטו מפני ישראל. "לעת המלחמה עברו" (רכס). "עשרות קומוניסטים בגליל המערבי שנעצרו בגליל המערבי כאויבים.. להתיר את שובם של כמה עשרות שנמלטו ללבנון" (דותן).

בשיחה אישית בין חביבי לבין ליאון זהבי (לימים כתב "קול העם" במוסקבה) העיר חביבי לדברי זהבי בנושא, כי למרות הפולקלור "אין קשר בין מה שקרה לי לבין עשרות הקומוניסטים שנעצרו בגליל המערבי" [כאויבים של ישראל]. הוא לא נעצר על ידי שלטונות ישראל. מזכרונות חביבי על השנים ההן (ליוסף אלגזי, "הארץ", 30.5.91), משתמע שהבריחה היתה מחמת איומים של שליחי ממשלות ערביות, שזיהו את חביבי כאויב: "העם הלך אז שולל אחרי התעמולה של המשטרים הערביים... הצבאות הערביים באו כדי למנוע הקמת מדינה ערבית בפלסטין, ומאז השתמשו המשטרים הערביים בשאלה הפלסטינית לתככים שלהם עם הבריטים ועם האמריקאים, למלחמות הפנים ערביות וראו בפלסטינאים שעיר לעזאזל" (טור 2) "לא פעם איימו על חיי... קיבלתי איומים ב-1947" ("הארץ", שם, טור 5).

היה זה סוף פסוק. אחרי תקופת מה הוא נאלץ, כנראה, לצאת את העיר ואת הארץ. הוא מגיע ללבנון, שהיתה אז יעד של כמאה אלף פליטים ("פלסטינים", ברוך קימרלינג ויואל שמואל מגדל, עמ' 135). אלא שחביבי בורח, עם משפחתו, מסיבות אחרות. מנהיג פוליטי צעיר ונרדף, המואשם בבגידה על ידי ההנהגה הפלסטינית הרשמית.

נפילת חיפה היתה ב-22 באפריל. חביבי חזר וסיפר איך הגן על דירת המשפחה המורחבת מול חיילים יהודים, כשמכרים יהודים מסייעים בידו. "בחפיפה נלכדו הערבים בין הנהגתה היהודית של העיר, שביקשה מהם לא לנטוש את העיר, לבין כוחות הצבא שהחלו לכתוש בהם ולבסוף גרמו לנטישה המונית. בתום הקרבות הבין קהילתיים נותרו בעיר רק כ-3000-4000 מתוך 70000 תושביה הפלסטינים" ("פלסטינים", שם, 138). כלומר באפריל היה עדיין בחיפה.

נראה שבמאי-יוני לערך הגיע ללבנון. בסיפורי המשפחה נזכר חודש מרץ 1948, ב"אל פג'ר" נכתב כי חזר ביולי. לכל המאוחר באוגוסט 1948 הוא חזר לישראל. נראה כי כחודש לאחר מכן חוזרים אשתו ובתו. במסעו בחזרה הוא נעזר בידידים יהודים מן השמאל, החותרים לשיתוף פוליטי יהודי ערבי.

חודשים ספורים אלה הפכו לכתב האשמה בלתי נשכח. ברור כי באוקטובר אותה שנה כבר התקיים בחיפה "כינוס האיחוד" של מפלגת המתחדשת, בו חביבי נשא דברים נציג הפלסטינים. פגישות הכנה לכינוס

והעיתונאית, עוד בשנות החמישים, אך ניתוק רשויות לא יהיה נכון. מיטב סופרי ישראל והאינטליגנציה הישראלית הכירו אותו והכירו בו כפרוזאיקון החשוב וכאינטלקטואל המרכזי של ערביי ישראל מאוחר יותר, מאז מחצית שנות השמונים, אך הוא בא לעולם הדובר עברית עם "רכוש" נכבד, שהוסיף למשקלו האמנותי.

"האופסימיסט", ספר פרוזה, ראה אור בעברית ב-1984, "ועד היוצרים הישראלי פלסטיני" שבראשו יורם קניוק ואמיל חביבי כנציגי הצד הישראלי של הוועד, החל לפעול במחצית שנות השמונים. אבל חביבי לא היה סופר שהיה "גם" בעל קול פוליטי. כאיש ציבור פלסטיני ישראלי היה מנהיג ורטוריקן מקובל ביותר בקרב הציבור הערבי בישראל. במשך שנים נשמע קולו ב"הערצה" גם בעצרות המונים בכל ישוב ערבי בישראל וגם בכתב, כבעל טור נודע ("ג'והינה") וכעורך נודע. מאז הפילוג במק"י ב-1965 והולדת רק"ח נחשב חביבי (עם מאיר וילנר ותופיק טובי) לשותף ב"טריומוראט", השלישיה שהנהיגה שנים את רק"ח. המינוח "טריומוראט", מושג לא קומוניסטי, נשמע בתל אביב ובנצרת. הוא בא לציין עמדת כוח מרכזית יותר מחברות ב"הלשכה הפוליטית", "הוועד המרכזי" ושאר מוסדות רשמיים.

רשימה זו לא באה, כמובן, לתבוע את עלבוננו של הסופר ואיש הציבור אלא להציג חתך בקו עיון כלפיו, גלגולי האשמות נגדו, שבאו לחתור תחת סמכותו ומעמדו. בחתך ביוגרפי זה ישקלו שלושה: הדיקו בעובדות,

הבנת הנסיבות והענקת המשמעויות. "הבריחה" אינה סיפור בדוי. אמיל חביבי כמעט לא הסכים לדבר עליו ועל פרשנותו. אך הוא מעשה שהיה. חביבי כולל אותו כסאטירה בשני פרקים ב"האופסימיסט" (להלן), המשפחה מזכירה אותו. הוא נוכח בספרי מחקר, בכתבי העת ובעתונות. "הבריחה" מתפרסמת ככתב אשמה צמוד לסיפור "הנשק" (שליחותו של אליושה גוז'אנסקי ממנהיגי מק"י, שנפל בתאונת מטוס ב-1948, כשטיפל בהבאת הנשק הציכי במלחמת העצמאות), ורואה אור במקביל לו או ככתב אשמה נבדל. סיפור "הנשק" זוכה, ביוזמת חביבי, לטיפול משפטי בבית הדין המחוזי בנצרת והערעור מוכרע בבית הדין העליון.

נאדה ואמיל חביבי נישאו בחיפה, ב-10.8.1946, תחילה גרו ברמאללה, עיר הורי האשה. בתו הבכורה ג'והינה נולדה בירושלים, בסוף 1947. כשמשפחת חביבי הצעירה ובתם הפעוטה התגוררו ברמאללה, באו שליחים ערבים אנטי קומוניסטים לפגוע בחביבי "הבוגד", המפיץ כרוז המחייב את החלוקה לשתי מדינות. חביבי מספר איך נזף בהם ואיך הסתלקו מחדר השינה שלו. אך לא

בנובמבר 1959, למעלה מעשור אחר האירועים, מתפרסמים ב"אל פג'ר" שני סיפורי בגידה: הבריחה והנשק. המאמר תורגם לעברית ופורסם במלואו ב"קול העם", יומון הקומוניסטים בעברית. התרגום והפרסום ב"קול העם" שימשו בסיס לפולמוס חריף של מק"י נגד מפ"ם. שוב ושוב צוטטו משפטי האשמה בבגידה: "הקומוניסטים הפכו בעיני הערבים לבוגדים לאחר שהסכימו לחלוקה! חלק מהם נאלץ להסתתר. אמיל חביבי יחד עם כמה חברים נאלץ לברוח ללבנון". בניסוח זה של "אל פג'ר" הבריחה היא אילוץ מחמת בגידה "בעניין הערבי". "הקצינים" הלכו אל בתי הקפה בלבנון ו"החיילים" אל בתי הקברות בפלסטינה". המילה "בריחה" נושאת מטען אמוציונאלי, הבריחה מצטרפת להאשמה על הבאת נשק: "... באותו הזמן מתרברים הקומוניסטים בקומוניסט ושמרן ג'וז'אנסקי, שהמטוס בו טס נפל כשהיה בדרך להביא נשק לישראל ממדינה קומוניסטית... מדוע אין אמיל חביבי מתגאה בקרב הערבים בג'וז'אנסקי הזה? בקיצור: חביבי ברח מהחזית ועוד הביא אליה נשק, נגד עמו.

ב-1959 היה "אל-פג'ר" כתב העת של מפ"ם בערבית: מפ"ם שילבה מאז 1951 נציג ערבי ברשימת מועמדיה לכנסת. ניהלה פעילות ענפה בקרב הערבים, כותב אלי רכס (שם, עמ' 14). "בשנות החמישים הוציאה לאור ביטאון ערבית (אל מרצאד) וירחון תרבות (אל פג'ר)". ד"ר אוסצקי-לזר, מראשי המכון לחקר השלום בגבעת חביבה, מעירה כי כחלק מרעיונות מפ"ם שלפני הקמת המדינה היו ערבים שדגלו ב"מדינה דו-לאומית". בהשתנות העתים הסכימו רבים מהם לעצמת החלוקה "הסובייטית" ב-1948, ואחר, בתקופת הקרע בין נאצר לבין ברית המועצות, לא מעטים נטו אחר הפאן-ערביזם של עבד אל נאצר. המאמר ב"אל פג'ר", שכולו תמיכה בעבד אל נאצר, מתעד אחת העמדות המרכזיות בקרב ערביי מפ"ם בסוף שנות החמישים. על אף כותרת "הבריחה", הסיפור מצביע, באורח אבסורדי, לא על עוול של גירוש ערבים מהארץ הזו אלא את החטא מההפך, חטא השיבה של חביבי לישראל החדשה. אחד הנושאים המרכזיים בשיח הפוליטי על הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא גירוש ערבים ממדינת ישראל הצעירה. הולדת בעיית הפליטים במקביל להולדת מדינת ישראל. נושא זה על סדר היום הציבורי, ששאלת "הבריחה", ההימלטות מהארץ, היא חלק ממנו, אינו נדון כלל במאמר זה ב"אל פג'ר". אפשר היה להרהר שמא הלים "הנכבה" ב-1948 מנע מכותב המאמר בחינה מעמיקה של נדודי הפלסטינים, בני עמו. אולם המאמר

נכתב למעלה מעשור מאוחר יותר. עצם הזהות הקומוניסטית היא המותקפת כבגידה בעניין הערבי: "המנהיגים הפרולטרונים ברחו ועזבו את הפרולטרונים כדי שימות... השיבה המוסכמת למוולדת, לפי "אל פג'ר", היא שיא הבגידה. פרי הלשנות דמים נגד לוחמי החופש הערבים. הלשנה, שאין ספק שנעשתה, תמורת החזרה הנלווה למוולדת. תופיק טובי, בנוסח "אל-פג'ר", חטא בהגנה על חביבי, לא בבריחה.

"אל-פג'ר"

ב-27.10.1959, ימים ספורים לפני הבחירות לכנסת הרביעית בנובמבר 1959, הובא במלואו ב"קול העם", היומון הקומוניסטי בעברית, תרגום המאמר שהופיע כמה ימים לפני כן בעתון הערבי של מפ"ם דאז, "אל-פג'ר". ציורית להפליא כותרת המאמר "כאשר ההיסטוריה היא רעבה".

בחלקים הפותחים את המאמר מרובה הטורים, מוצהרת הודה עם נאצר והנאצריזם מול דחיית הקומוניזם ככזה: "ההיסטוריה של המפלגה הקומוניסטית רוכבת כיום על כתפי מפלצת כדי לאכול מפלגה זו... היא אוכלת אותה בכל ארץ ערבית. היא אוכלת אותה גם בישראל... [שלוש הנקודות, פעמיים במקור] אחר כמה שורות עובר "אל-פג'ר" ללב העימות: "האינטרסים של ברה"מ שונים מהאינטרסים של רע"ם, למשל (פדרציה מצרית-סורית המוקמת ב-1958, ושמה "רפובליקה ערבית מאוחדת", רע"ם), וכאשר הקומוניסטים ברע"ם פועלים לטובת הסובייטים נתקלים הם ביסודות הלאומיים ועושים [הקומוניסטים] נגד אינטרס מולדתם."

חודשים אלה בשנות החמישים המאוחרות עומדים בסימן הניתוק הגדול בין נאצר לבין ברית המועצות, אחר שנות ברית והסכמה. תחילה היתה "ההתקרבות הסובייטית ערבית מאז עיסקת הנשק של 1955. הידוק יחסי ברית המועצות עם מצרים פעל, בטווח הקצר לפחות, לטובת הקומוניסטים. בקלות רבה יותר מאשר אי פעם בעבר נתאפשר להם להזדהות כבעלי ברית ללאומיות הערבית... שנים אלה היו "תור הזהב" של מק"י ברחוב הערבי... משפרץ הקרע בין עבד אל נאצר והקומוניסטים של העולם הערבי... בא הקץ על הברית. בחזית העממית [בישראל] היחסים הידרדרו במקביל להתרפת יחסי מצרים וברית המועצות. הצמרת הערבית של מק"י ניצבה בפני דילמה קשה: המשך הקשר עם הלאומנים שתמכו בעבד אל נאצר ללא סייג או הליכה בתלם הסובייטי. הנאמנות לברית המועצות הכריעה; הפלג הערבי צידד בקומוניסטים של העולם הערבי ותקף בחריפות את מדיניות נאצר כלפיהם. "ירח הדבש" הקומוניסטי לאומי נסתיים (רכס,

שם, עמ' 30-31).

ב-1958 מוקמת רע"ם, נכשלת ומתפרקת אך הרגשות נותרים בעינם. ב-1959 שורר מתח שיא בין שליט מצרים עבדול נאצר שהוביל את הפאן-ערביות החדשה, האנטי סובייטית, לבין ברית המועצות והקומוניסטים הנרדפים עוד יותר במצרים ובכלל ארצות ערב. כל זה סמוך למועד הבחירות לכנסת ישראל בנובמבר 1959, ומשפיע על הבוחר הערבי. בדיעבד, בבחירות 1959 הפסידה מק"י הרבה מכוחה. גם באוכלוסיה היהודית, גם בזו הערבית. גם חביבי לא נכנס אז לכנסת.

הפרסום המלא של התרגום מערבית ב"קול העם" בא להמחיש לקורא העברית (לבוחר מ"פ"ם במיוחד), שהעניין אינו ב"הוצאת דברים מהקשרם", אלא כהוכחה מתבקשת לדיוק התרגום. מערכת העתון הבלטיה כי מסרה לבדיקה, גם למומחי ערבית ממ"ם, את התרגום, והוא נמצא מדויק.

במאמר זה, שכותרתו "כאשר ההיסטוריה היא רעבה" שפורסם במקורו ב"אל-פג'ר", נכתב אחרי כמה טורים, תחת כותרת-משנה "הבריחה": "הקומוניסטים הפכו בעיני הערבים לבוגדים לאחר שהסכימו לחלוקה! חלק מהם נאלץ להסתתר. אמיל חביבי יחד עם כמה חברים נאלץ לברוח ללבנון... והפועלים והפאלחים אשר המפלגה הקומוניסטית טוענת שהיא מנהיגתם, גופלים מתבוססים בדמם, לאחר שהקומוניסטים ואחרים הכניסו לתוך אש המערכה ונטשו לנפשם... הקצינים' הלכו אל בתי הקפה בלבנון ו'החיילים' אל בתי הקברות בפלשתינה.

השלום לכם קצינים ומנהיגי פועלים... יבושם לכם בלבנון" ... ירחם השם על נפשות העמלים החללים" [הקטוע במקור].

אחר כמה וכמה פסקאות, כותרת משנה "הוראות ביירות". בפסקה זו יש פזמון חוזר, המעיד על הבחירות לכנסת בנושא האקטואלי, החשוב:

"אמיל חביבי, חבר-הכנסת הקומוניסטי כיום, חוזר מלבנון. זה היה ביולי 1948. הוא הסתנן בחשאי לישראל.

תופיק טובי, חבר-הכנסת הקומוניסטי כיום, מתקשר עם ראשי ההנהגה הציונית ודורש עזרתם למתן מעמד של אזרח ישראלי לאמיל."

המשך, כותרת משנה נוספת. "אמיל ותופיק נועדים עם מפקד אחראי בהגנה" זהו מעבר מסגנון הפזמון החוזר, בו חוזר הכותב על שם פרטי, שם משפחה, ותואר הגנאי, אל נוסח אינטימי, המסתפק בשם הפרטי. אמיל ותופיק, בסגנון לירי זה הסופר הוא כל יודע, משחזר שיחות במשרדי "ההגנה" בהן ודאי היה נוכח: "ודאי... המפקד האחראי של ההגנה שואל את אמיל חביבי על שלום הצבאות הערביים ועל שלום צבא לבנון; ואמיל הופך לאזרח ישראלי

צילום: ברני ארדוב

אמיל חביבי, יעל דיין וסלמן נטור

ופוליטיקה יציבים, עקרוניים ופרגמטיים. היתה אמירת "הן" כפולה - למדינת ישראל ולמדינה פלסטינית. על אף כל הטלטלות: "הקומוניסטים, גם כאשר ביטאו עמדות אנטי ציוניות ולאומיות פאן-ערביות, ולאחר מכן לאומיות פלסטיניות, עשו זאת בתוך הגבולות שנחשבו לגיטימיים בזירה הפוליטית בישראל. מלבד חוגים שוליים בתוך המפלגה, לא ערערו הקומוניסטים הערבים בגלוי על זכות קיומה של ישראל, אלא נאבקו לשיפור מצבם האזרחי של תושביה הערבים ועל זכות ההגדרה העצמית של כלל הפלסטינים" ("פלסטינים", שם, עמ' 157). מעבר לנושא הבחירות ב-1959, מק"י, המפלגה הקומוניסטית הישראלית, היתה הגוף הפוליטי הדו לאומי הרחב ביותר, המסגרת המגובשת ביותר של דו לאומיות בתוך מדינת ישראל. היו, כזכור, גופים פוליטיים ואידיאיים נוספים שהתמקדו בקו התפר היהודי ערבי. מפ"ם לא היתה היחידה בניסיון זה. ב-1959 "אל ארד" כבר היתה קיימת, אך טרם ניסתה להשתתף בבחירות לכנסת ישראל:

"אל ארד" היתה מורכבת מאינטלקטואלים לאומנים יוצאי המפלגה הקומוניסטית, שהחלה להוציא לאור בשנת 1959 תקופון... עמדתה הנאצריסטית והפאן-ערבית של המפלגה הערבית הוציאה את השד מן הבקבוק, שכן לא הכירה בזכותה של מדינה יהודית להתקיים" ("פלסטינים", עמ' 151-152).

"האופטימיסט"

"...הוכיחי בסנוורי מזלי הטוב. שהנה אני שב לאדמת המולדת כמסתנן, וכל רע לא אונה לי, אף כי בני עמי הפכו לפליטים, נעים ונדים, חסרי-בית, ואיש אשר לא ינוע,

אליה גוז'אנסקי (אליושה) על ידי כניסה לוויכוח בדבר שליחותו הפאטריוטית עם העתון המפ"מי המשמין אותו בפני הקורא הערבי כמי 'שהיה בדרכו להביא נשק לישראל ממדינה קומוניסטית', 'כדי ללחום בערבים?! כלום זקוק כבודם של... להכחשת הכוזבים וההסתה הבריזנטית נגדם?' המפלגה הקומוניסטית... בעד הכרה הדדית בזכויות הלאומיות הצודקות של שני עמי ארץ ישראל, היהודי והערבי..." (27.10.59).

מלחמת גוג ומגוג זו פרצה, כאמור, ימים ספורים לפני הבחירות לכנסת הרביעית שנערכו בנובמבר 1959. העתוי היה מנותב כדי להשפיע על הבוחרים אך חשף קונפליקט עמוק בשאלות אירועי 1948. ביקורת על הדגם הבסיסי של החלוקה, הכולל מדינת ישראל עצמאית, הוא מוקד הקונפליקט.

הפאן-ערביות "המהפכנית" החליפה את הממשלות הערביות "הריאקציוניות" שנפלו, ויצרה אפשרויות חדשות. "שנים אחדות לאחר מהפכת נאצר ב-1952 במצרים צברה הפאן-ערביות תאוצה... דומה שהפלסטינים, יותר מערבים אחרים עמדו להפיק תועלת רבה יותר משלילת נאמנויות פרטיקולריות... והחלפתן בזהות ונאמנות פאן-ערבית גדולה... הפלסטינים נמנו אותה שעה עם חסידיה הנלהבים ביותר של הפאן-ערביות המשכרת. הם היו, כפי שתאר זאת פלסטיני חבר המפלגה הקומוניסטית (בגדה המערבית) 'נאצריסטים יותר מנאצר'... אחדות ערבית היא הנתב היחיד שבו יזכו מחדש בקיומם הטבעי... ב-1957 נראתה אחדות ערבית בעיני פלסטינים רבים ממש מעבר לפינה" ("פלסטינים", עמ' 176-177).

בישראל שמרו הקומוניסטים על אידיאולוגיה

... [שלוש הנקודות, בשני המקרים, במקור...] הלחש עובר מאוזן לאוזן ומבית לבית: ניתנו הוראות, איזה הוראות?? [מודגש במקור].

"ההוראות", ממשיך הקטע, "היו ברורות. המפלגות הקומוניסטיות הערביות נפגשו בבירות והחליטו שהמלחמה שמתנהלת בין הערבים והיהודים היא מלחמה מזוהמת. ההחלטה [של המפלגות הקומוניסטיות] תבעה מצבאות ערב לסגת מפלסטינה. זה לדידי הערבים: מסירתה להגנה! [הדגשות במקור].

"קול העם"

נוסף על פרסום מלוא הכתבה מ"אל-פג'ר", הגיב העתון ב"מאמרי מערכת" רצופים במהלך שלושה ימים, 23.10, 26.10, 27.10, שנכתבו על ידי עורך "קול העם", משה סנה, ללא חתימה. הוא ביטא, אל נכון, קו עקרוני מוסכם במערכת המפלגה. העתון בעברית מתפלמס ומגן על חביבי.

האסטרטגיה היתה לא להיכנס להאשמות האישיות נגד המנהיגים הערבים (האשמות ב"אל-פג'ר" כוללות שמות מנהיגים ערבים נוספים, מוכרים בציבור הערבי). מאמר "אל-פג'ר" גדון בשני היבטים לוקאליים מרכזיים: פולמוס הקשור לבחירות, והגנה מלאה על עמדות הקומוניסטים הערבים ב-1948. "קול העם" לא התעלם ואף לא התמקד ביריבויות הפנים ערביות. הרקע הבינלאומי הובהר "... ובכן נאצר ומקורביו אלה הם 'היסודות הלאומיים' המייצגים את 'אינטרס מולדתם' ואילו הקומוניסטים... הם 'סוכני מוסקבה'" (23.10.59). אך לא הוקדש לרקע זה מקום מרכזי. על הפרק עמדו הבחירות בישראל. התקפת הנגד היתה על תעמולת הבחירות של מפ"ם הציונית ההפכפכה התוקפת, בערבית, את הקומוניסטים כציונים.

"נבלה כזאת, כפי שעשתה מפ"ם בתעמולת הבחירות... המאמר, הרצוף כוזבים וסיפורי בדים על מנהיגים קומוניסטים בישראל, חתום בידי ראשד חוסיין, מורה ערבי צעיר ש'נרכש', באחרונה לתעמולה הערבית של מפ"ם על רקע תמיכה במסעו האנטי קומוניסטי של עבדול נאצר... כל עיקרו הוא כתב אשמה על מק"י, שהיא התנגדה למלחמת "הליגה הערבית" בישראל בשנת 1948 שהיא תמכה בהקמתה של מדינת ישראל ובכלל שהיא מפלגה ציונית מובהקת!" (23.10.59).

נגיעות קלות ואלגנטיות באות לפטור את כל שאלת ההאשמות האישיות. "כלום יש טעם, למשל, להכחיש דברים המיוחסים לאמיל חביבי מתוך נאומו במועצת השלום העולמית בווינה, כביכול - כאשר הוא באותה מועצה בכלל לא נאם?! כלום נחלל את זכרו היקר של חברנו הבלתי נשכח

לנדוד יכריחוהו. זולתי."

"סעיד חושף סוד מופלא...". כך כותרת פרק 10: "שהנה אני מסתגן במכונית הרופא, מאהבה של אחותי... ואחר אני עובר מהמכונית לבהמה, ומהבהמה לג'יפ. ובדרך לעכו אני ניצל ממוות ודאי הודות לכך שנשארת מכונס בתוך עצמי בזמן הנכון. ואחר [בעכו] אני חוסה במסגד אל-ג'זאר, במחיצתו של מורי... ומהצבא באים ומשליכים את הצלליות, ואת בני הצלליות, אל מעבר לקווים, מלבד סעיד..."

לאחר פרסום בהמשכים בעתון הספרות "אל ג'יד", ראה אור בערבית ב-1974 ספרו הנודע של חביבי "האופטימיסט" (נוסח עברי: אנטון שמאס, הוצאת "מפרש", 1984). כדרכה של ספרות יפה האירועים שתולים בנסיבות ספרותיות אוטונומיות, הנבדלות מן השיח ההיסטורי. קטע "הבריחה" של סעיד ארוך יחסית (עמ' 41-51, פרקים 10-11).

הנושא הוא שתי בריחות מארץ ישראל אל מעבר לגבול לבנון, בשנת 1939 ובשנת 1948. האם "סעיד" הוא רמיזה לחביבי? התשובה חמקמקה מכל כיוון אפשרי, נסתפק בשני הכיוונים: "האופטימיסט" נכתב כסאטירה על פלסטיני הרודף קומוניסטים במצוות השלטון הישראלי. רק כך הוא שורד. חביבי, אם יש צורך להזכיר, נמנה עם הקומוניסטים. אך כעבור שנים אמר חביבי "האופטימיסט" זה אני". חוכמת הנשאר, אמר, היתה בנכונותם העיקשת לשרוד במולדת. עם זאת אין ספק שישנה נגיעה בין תיאורי נעורים ותיאורים נוספים לבין אירועים המוכרים לסופר ממקור ראשון, כולל הבריחות ללבנון.

בתוך מרקם הסגנון הכללי שני הסיפורים מתחברים על דרך האסוציאציה. בסיטואציות, על פי אפיוני הסאטירה, יש תיאורים כקוצי דרבן הפונים לכמה כיווני ביקורת, כולל השבחים למזלו הטוב של הגיבור, הנקראים, במכלול, כביקורת על מצב בו בני עמו הפכו לפליטים. ומי שלא ברח, הכריחוהו לברוח. רק המספר, נכתב באירדוניה, זוכה מן ההפקר, ואף ניצל ממוות ודאי. גם מחקר דותן מפנה את הקורא לספר מרתק זה, שעשה שהוא כותב על "הבריחה". עם זאת, למרות הז'אנר הסאטירי - לגעוגועים, לליריקה, מקום מרכזי.

מפגש כושל עם נערה, שדחתה אותו בחיבה ובתוקף, גם הוא מתרחש בפרק 10. "הרכנתי ראשי לזרע ע'זאלה, ופניתי משם... לקראת סוף השביתה הגדולה ב-1939 [החלטנו] לחצות את הגבול ללבנון כדי לבקר במפקדה בכירות ולבקש נשק... על ע'זאלה בכיתי, על הצביה, שדודה אבד בביירות..." פרק 11, "כיצד לא נפל סעיד באחת הוואדיות בגבול לבנון", מסתיים בפיסקה החוזרת ומזכירה את שתי הבריחות: "השנים נקפו והנה אני פליט בצור. פליט שכולו געוגועים לגפן ההיא בקרבת הגבול. עד אשר

שמעתי באחד הימים את הרופא מאהב אחותי אומר: 'הפלסטינים הפכו לפליטים שאין הצעירות מושכות אליהם את חסדיהן.' על כן פניתי לפליטות, שהרי הפליטות לפליטים. והן היו, בניגוד לנו, משוכות לחסדי האחרים. על כן לא שעו לנו. ומכיון שכך שתי למדינת ישראל בלא לרוות את צמאוני."

עתונות ובתי משפט

חלפו ארבעים שנה. אירועי 1948, הבריחה והנשק, עדיין חוזרים לכותרות. אין פה "סיפורי צדיקים" אבל הסיפורים מסופרים. הרקע צבעוני, כאילו לא רציני, אבל סיפורי רצח האופי עדיין ישנם. הבריחה והנשק עולים בעתונות, ואחר, בחלקם, בבתי המשפט. במקביל, באותה שנה, 1988, מתבסס מעמדו הספרותי. יצירותיו מתפרסמות בהוצאות "יוקרתיות". בי"עם עובד" הוא מפרסם את "אח'שה" בעברית (תרגום: אנטון שמאס). ברחבי הארץ עולה "האופטימיסט" כמחזה יחיד בביצוע מוחמד בכרי. הביקורות בעתונות העברית דנות בטקסטים הספרותיים בהערכה רבה. העתונות פתוחה לפניו גם בנושאים כלל ישראליים.

השילוב של עמדותיו הפוליטיות, מעמדו הבכיר ואישיותו הבוהמיינית מושכים אש: ב-8 באפריל 1988 נכתב בעתון הנצרותי "אל סינארה", בעריכת לוטפי משעור, כי ב-1948, חביבי ושמואל מיקוניס הביאו נשק לישראל, כדי לפגוע בערבים.

"יום אחד, מספר לוטפי משעור, הוא גילה באל-איתחאד מאמר של אמיל חביבי, שבו נכתב שמו בצורה משובשת, מסעור, מילה שפרושה הוא 'משוגע' ומשתמשים בה בדרך כלל לתיאור כלב שוטה... זקנים שישבו ליד המעיין בעיר [נצרת] קידמו את פני בצחוק של לעג ואמרו: 'כל הכבוד לאבו סלאם' (כינוי של חביבי). משעור פרסם בעיתונו רמזים על כך שלחביבי יש חולשה יתרה לשתייה וכינה אותו זקן סנילי ועוד מיני כינויים... משעור הורשע ברוב סעיפי האישום וחלק מהתהליכים עדיין לא הסתיימו", ("הארץ", מוסף שבועי, 4.1.1991, דני רובינשטיין, "אל סינארה").

חצי שנה מאוחר יותר, ב"כותרת ראשית", 10.8.1988, חביבי מכונה על ידי העתונאים: "סטאליניסט מודקן, על סף פרישה מן החיים הפוליטיים... מקלל י'חרב ביתו של מי ששחרר את שד הגלאסנוסט' מן הבקבוק... אח, הבקבוק, הוא אומר ועיניו אדומות". בסוגריים נעדיכן. אם הסיפא הוא רמוז אמת לחביבי חובב הטיפה המרה, חטא בלתי נסלח, הרי עתונאי "המתקדמת" טעו אז בהבנת "תהליכי חביבי" מאחורי הקלעים. הוא החשוב במנהיגים הקומוניסטים, שנמנה כבר אז, עדיין לא כקונפליקט גלוי במפלגה,

עם תומכי הפרסטריוקה והגלאסנוסט, שעה שרק"ח הסתייגה בגלוי, בפועל, מגורבצ'וב ומדרכו. חביבי עתיד להיות מסולק מהמפלגה ומעריכת "אלאתחאד" באפריל-מאי 1989. למרות זאת, לא היה "על סף פרישה". בצד המשך נוכחותו כסופר הפלסטיני הבכיר, המשיך להיות, בתקשורת, דוברם המרכזי של הפלסטינים בישראל. במות חביבי ב-2.5.1996 סיקר חיים הנגבי, מכותבי המאמר ב"כותרת ראשית", את מסע ההלוויה מטעם "ידיעות אחרונות", ההערכה למפעלות חייו, הכבוד והכאב על אובדן האיש היו גלויים.

שנת 1988, כדאי אולי להזכיר, היא שנת בחירות לכנסת ה-12.

ב-1988 פורץ ויכוח פומבי עם "הרשימה המתקדמת", שהתכוונה לרוץ בפעם השנייה לבחירות לכנסת ישראל. רק"ח, על פי האינטרסים שלה, ראתה בה רשימה מתחרה, ולכן פסולה.

ב-12 ביולי 1988 חביבי שולח מכתב גלוי לעמיתיו דוברי העברית ב"ועד היוצרים". במכתבו הוא קובע נחרצות כי "המתקדמת" "שוללת את זכות קיומה של מדינת ישראל". הוא מתכוון, אל נכון, לפסול את הרשימה בעיני השמאל הישראלי ולעמוד על בקשתו שבבחירות הקרובות יידידיו היוצרים והמקורבים להם יצביעו עבור רק"ח, בה הוא עדיין חבר. במקום אחר יאמר תופיק טובי כי מכתב זה נשלח על דעת המפלגה, ואילו ב"ועד היוצרים" ישנה הסתייגות מעצם מעשהו של חביבי.

ח"כ גאולה כהן מ"התחיה", מביאה את מכתב חביבי לוועדת הבחירות כהוכחה, שעל פי חוק יש לפסול את "המתקדמת", הואיל, ולדבריה, על פי מכתב חביבי רשימה זו פוסלת את זכות קיומה של מדינת ישראל. ההאשמות ההדדיות נוגעות בציפורי הנפש. חביבי מאשים את יריביו בבוגדנות כלפי זכות הקיום של מדינת ישראל. "המתקדמת" מאשימה את חביבי [הקומוניסטים] בבוגדנות תהומית בשאלת הפליטים הערבים. עם זאת, עתונאי "המתקדמת" מקפידים להפריד: "חביבי המספר יודע שסוף האמת לצאת לאור... חביבי הפוליטיקאי הוא איש אחר לגמרי".

היש קשר בין סמיכות ההתקפות באותה שנה, 1988? באפריל מותקף חביבי בעתון נפוץ בנצרת. ביולי חביבי מתקיף, במכתבו, את "המתקדמת". באוגוסט הוא מותקף, כתגובה, על-ידי עתונאי "המתקדמת", ב"כותרת ראשית". בהמשך יעבור הנושא ויגיע, בחלקו, לבתי המשפט, יאריך ימים ויגיע לדיווח חוזר בעתונות על המשפטים המתנהלים.

על אף אחדות הזמן, המקום והדה-הומאניזציה של "האויב", יתכן כי הכיוונים אינם מתואמים. המחזה הזה מפוצל. גם הנימה שונה. גם נושאי המשנה. פרשת חביבי ו"המתקדמת" מתמקדת ב"בריחה". עורך "א-

בנצרת, חויבו השבועון בשפה הערבית "א-סינארה" ועורכו לוטפי משעור בתשלום פיצויים בסך 16 אלף שקלים לאמיל חביבי, בגין הוצאת לשון הרע. הנתבעים חויבו גם בתשלום הוצאות המשפט ושכר טרחת עורכי הדין בסך 2,500 שקלים.

"בהחלטתו בשאלת גובה הפיצוי, אמר השופט, בין השאר, כי הוצאת לשון הרע שעניינה האשמת התובע בהבאת נשק

הפיקה שיקום ויצעק את האמת. חביבי הפוליטיקאי הוא איש אחר לגמרי: גם אם ישימו עיגול על מצחו, לא יראה, לא ישמע ולא יבין" ("כותרת ראשית" 10.8.1988. חיים הנגבי ועלי אל אזהרי, "לא הכול עובר, חביבי").

"א-סינארה"

ב-1989 הגיש חביבי, באמצעות עורך הדין אמיר טובי, תביעה נגד השבועון בשפה הערבית "א-סינארה" על לשון הרע. גזעון גינת, שופט בית המשפט המחוזי בנצרת, קיבל עקרונית את תביעתו של חביבי ופסק כי ארבעה קטעים באותה כתבה היה בהם משום לשון הרע נגד התובע. ביניהם הטענה כי ב-1948 נסע התובע בחברת שמואל מיקוניס לצ'כוסלובקיה כדי להביא נשק למדינת ישראל. "השופט מצא, בין השאר, כי לוטפי משעור לא הוכיח את טענתו כאילו עסק אמיל חביבי בפעולות רכש צבאי של מדינת ישראל במזרח אירופה בתקופת מלחמת השחרור, וכי הדברים האלה אכן מתקבלים כהוצאת דיבה בקרב ערבים בישראל" (עטאללה מנצור, "הארץ" 15.12.89).

צילום: דינה גונה

לישראל, חמורה וקשה והיא גובלת בהאשמת התובע בבגידה..."

ההיבט הציבורי, לא רק העובדתי, נשקל על ידי השופט והוא ראוי להארה.

כאיש ציבור אין כאן התנערות מאירועי "הנשק", אין כאן "בריחה" מאחריות, אלא ישנה אותה רגישות שבלעדיה פוליטיקה היא קרדום לחפור בו. למרות הקשר הקומוניסטי, בכל משמעויות הצידוף הזה, מנהיג לאומי נושא את מצוקות עמו, לא רק את התוכחה הלאומית. יש לקרוא את השוני בין דברי מאיר וילנר לבין דברי אמיל חביבי ב"כינוס האיחוד" (!) כדי להבין שכל אחד מהם דיבר על רגישויות עמו שלו, הנבדלות זו מזו גם ב-1948.

סוף דבר בערכאות:

לוטפי משעור מגיש ערעור בפני ערכאה גבוהה יותר. הוא פונה לבית המשפט העליון. ושוב מכריע בית הדין לזכות התובע אמיל חביבי. "השופטים דב לוין, גבריאל בך ואליהו מצא דחו את הערעור", נכתב בהודעת "עתים", שפורסמה במרבית

סינארה" הכריז על עלבון ולכן, הסביר, הוא מפרסם בנצרת כי חביבי הביא נשק שמטרתו לפגוע בערבים. המאמר השנון ב"כותרת ראשית" אינו גילוי חדשותי או פרשנות עתונאית אלא אמירה צמודה לשייכות פוליטית בקו תפר יהודי ערבי. כך היה ב"אל-פג'ר" המפ"מי וכך הווה ב"כותרת ראשית", שהעניק במה לעתונאים הקשורים גלויות ל"הרשימה המתקדמת". השבועון, על פי הערה שהוסיף מטעם עצמו, ביקש תגובה מחביבי ולא קיבל.

מטעמיהם שלהם מטפחי האשמה בשם "המתקדמת" לא חידדו, הם עמעמו את הויכוחים האידיאולוגיים שברקע. על אף שכל צד בעימות מייצג חיבור בין יהודים וערבים, קיים ניגוד אידיאלי בראיית דרכים לאומיות היסטוריות. ברקע ישנו סכסוך לאומי, שהצדדים אינם מודים שהוא סכסוך לאומי. רק ההאשמות ההדדיות ב"בגידה" חושפות משהו מעומק הקונפליקט המוכחש שברקע. הוא נחשף רק כשאלות פוליטיות בנות יומן, חוזר אל שנת 1948 הבלתי נשכחת, ומנסה להעניק ציוני נאמנות ובגידה.

"כותרת ראשית" (קטע)

"... בימיה הראשונים של המדינה - כך מספרים יודעי דבר - התירו השלטונות הישראליים, שזה עתה זכו להתמסד, לכמה מראשי המפלגה הקומוניסטית לחזור מלבנון לישראל. אין זה עניין של מה בכך. מי שזכה לחזור ניצל מפליטות וזכה באזרחות. הפרשה הזו אפופה מסתורין. כאז כן עתה, ואיש אינו מעוניין להסירו; לא הקומוניסטים ולא אנשי הרשות הישראלים שהיטיבו עמם. במרוצת השנים הוזכרו שלושה מראשי המפלגה בהקשר זה: תופיק טובי, אמיל חביבי והמנוח אמיל תומא. איש מהם לא פרסם את גירסתו האישית. וגירסה מפלגתית רשמית אין בנמצא. מה שאפשר לקבוע כמעט בוודאות, גם בלי להיות מומחים לתורת הנפש, שאת אנשי צמרת המפלגה הקומוניסטית מלווה מאז פחד תמיד, שמא ייחשבו ל'סוכנים' ולימשתפי פעולה' של, או עם, ישראל הרשמית. הדימוי העצמי של כמה מאישי המפלגה פגום איכשהו, שהרי לא קל למנהיגים מהפכניים, לפחות בעיני עצמם, לתרץ קושיה כזו: איך הפכו דוקא הם לישראלים כשרים למהדרין, בשעה שמאות אלפי פלסטינים היו לפליטים. הרוב הגדול נאלץ להמיר מולדת בגלות ואילו הם זכו להחליף גלות במולדת. הייתכן פלא שכזה?! חביבי, סופר מחונן, לא מצא עד היום פנאי כדי להסיר את הלוט מעל הפרשה הזו. הגיע הזמן!

... בסיפורו 'אח'טיה' מביא חביבי חידה עם מוסר השכל... חביבי המספר יודע שסוף האמת לצאת לאור... תמיד יימצא האיש

העתונים. "שני הראשונים דחו את כל הערעור ואילו השופט מצא דחה את רובו. השופט בך ציין כי בפרסום כולו היווה אמיל חביבי מטרה להיציג גידופים והאשמות בבוגדנות, ויוחסו לו מניעים שפלים. בנסיבות אלה יש בכתבה כדי להשפילו ולבוזתו".

באפריל 1996, שבועות ספורים לפני מותו במאי 1996, שוב מעלה חביבי, בסרט הראיונות שערכה עמו העיתונאית דליה קרפל, רמזים על החזרה לארץ. לא בוגד אלא עד. דבריו היו על מה שראה בחזרתו. כפרים נטושים, אנשים מגורשים. מראות עליהם דיבר נציג הפלסטינים באוקטובר 1948, "בכינוס האיחוד", בין יהודים וערבים במפלגה דו לאומית אחת בישראל. רמזים עליהם כתב ב"האופסימיסט". דברי אדם ערבי שחזה באסון עמו והפיק לקחים. ריבוי גירסאות "הבריחה" ו"הנשק" בכתב ואורך חייהן במהלך שני דורות עשוי להעיד כי הן נשענות על וריאציות דינמיות בתורה שבעל-פה. ההנחה המובלעת של התקופה לא הבדילה, כמעט, בין טובי לחביבי. שניהם נמנו עם צמרת הנציגים הערבים בהנהגה הקומוניסטית הישראלית. שניהם לא היו מוכרים דיים בעולם הישראלי-יהודי, עולמם אינו מוכר דיו. הביקורת צמחה ביסודה במסגרות ערביות, ואחר נעה למסגרות מעורבות. שנים חלפו עד שהעמיתים היהודים הכירו "סיפורים" אלה. כדי להבחין בסגולות אישיות יש לדעת הרבה יותר. מה גם שהגישה הקומוניסטית הבליעה ואף הכחישה את חשיבות הפרט. בדברים שנכתבו לעיל ניתן לראות את הקרבה במעמדם, את הביוגרפיה המשותפת הארוכה. עם זאת "לכל איש יש שם", שם שהעניקו לו מעשי, תכונותיו, כשרונותיו וחסרונותיו. מוקד ההתקפות כוון אל חביבי.

אין כאן סיפור מהוקצע. גם תגובת חביבי מפוצלת: את פרשת "הנשק הצ'כי" העלה בבית הדין, טען להוצאת לשון הרע. בפרשת הנשק הוא לא סלח ולא ויתר. נמצא לה מקום בדיון משפטי וציבורי. ואילו פרשת הבריחה, מניעה ודרכי החזרה לארץ, לא ספרו עד הסוף. הוא לא סיפר, לא הסביר, וגם לא התעלם. הוא העביר זאת לספרות. למתבונן מרחק היסטורי ברורה כפילות במצבו של מי שהיה חמישים שנה מנהיג ערבי ישראלי. וסיפורי בגידה אלה הם רק קטע בביקורת עליו. נראה שהיו מי שטיפחו סיפורים אלה, כשם שברור כי פרשת הבריחה והחזרה לא זכו לגירסה רשמית כלשהי של חביבי או של המפלגה הקומוניסטית. הכפילות היא בין טלטלות אסטרטגיות בנסיבות לפתור את בעיות הפלסטינים, טלטלות שהשפיעו על ההנהגה הפלסטינית ישראלית, לבין יציבות בעמדות

שהוגדרו בשנת 1948, ונתרו דגם בסיסי בסכסוך הישראלי פלסטיני, על אף שינוי הנסיבות ההיסטוריות של 1947-1948. המערבולת הדו לאומית ועומק הסכסוך לא נעלמו מתולדות המנהיגות היציבה ביותר. עם זאת, על אף טלטלות אישיות ומניפולציות "אד הוק", חביבי וטובי, כמנהיגים קומוניסטים פלסטינים ישראלים מאז 1948, גילו יציבות פוליטית מוכחת, לא מובנת מאליה בעולם הפלסטיני.

מעבר לנפשות הפועלות, המשחק הפוליטי המניפולטיבי הסתיר גרעין קשה של סכסוך לאומי מתמשך, ונסיבות של אנשים על קו התפר היהודי ערבי להתמודד עם הנושא המורכב. הערתה של ד"ר אוסצקי-לור על מגמות שונות ומסוכסכות בקרב ערביי מפ"ם בתקופת הפאן-ערביות ברשות עבד אל נאצר, שהביאה למאמר ב"אל פג'ר" לקראת בחירות לכנסת באותה עת, מבהירה אחת הדוגמאות. הותקפה האסטרטגיה היציבה מיסודה של המסגרת הקומוניסטית, שהתמידה בקו של "שתי מדינות לשני עמים", שדרשה להשיג שוויון אזרחי ושילוב מלא במדינה, והגדירה את השאיפה לפתרון הסכסוך עם הפלסטינים בדרך של הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגדה המערבית וברצועת עזה, שתחיה בשלום לצד מדינת ישראל. מנהיגות שהציגה יציבות, יחסית, של מפלגה דו לאומית בעלת הצלחות בארץ הסכסוך. האסטרטגיה הזו הותקפה, על אף (או מחמת) שהפכה לקונסנווס רחב בקרב ערבים ויהודים.

הנזיפה בתופיק טובי

סיפור המעשה שלפנינו שב ומתכנס אל דימוי מרכזי רגשי וטעון, בו נכרכים שני הסיפורים האנושיים הגדולים, אהבה ומוות. אהבה לעם, לְבָן העם ולתרבות לאומית פאן-ערבית, ומנגד - אהמה בבגידה, ניסיון להביא למות [רצח] הלאום, מוות לבני העם ובגידה בתרבות הלאומית שברקע. מיתוס מתוח המצליב בין ארוס לטנטוס. האשמות מעלות סיפור מיתולוגי ובסיפור הזה, החוזר ומתגלגל, דמות מרכזית ויוצר מרכזי הוא האימאז' המרכזי של הבגידה עד מוות. גם כסיפור פרטי הוא נע אל התחום הציבורי. הוא, נציג הציבור, בחייו ובהתנהגותו, הופך במיתוס המתמשך הזה לנציג הטנטוס, המוות, הרוע. הבגידה. אמיל חביבי הואשם ברצח עמו: "הקצינים" הלכו אל בתי הקפה בלבנון ו'החיילים' אל בתי הקברות בפלשתינה".

אם הזכרנו "מיתוס", נזכיר כי המאבקים במיתולוגיה אינם פוסקים, ואינם "שממיים". אין כאן סיפור נשכה אלה מאבק מתמשך. בכמה מהיבטיו הוא שיח לגיטימי, פנים פלסטיני, הוא מתחיל מ-1948, ועובר

להיבטים הנוגעים ל-1948. הנפשות הפועלות משתנות אך נמשך פולמוס מר על דרכים שונות ללאומיות הפלסטינית. בעניין פולמוס זה כבעיה לאומית אדרש עוד לדבריו של אדוארד סעיד, החוקר, האינטלקטואל הנודע והפליט הפלסטיני.

לפני שנה, בביקורו בירושלים (במסגרת צילומי סרט שה-BBC מפיק על אודותיו), הוא אמר: "...אנו מהבודדים ואולי היחידים מבין התנועות האנטי אימפריאליסטיות והאנטי קולוניאליות שגילו קשיחות מירבית בעניינים טקטיים וגמישות מרבית עד כדי טירוף בעניינים אסטרטגיים. כמה פעמים שינינו את היעדים האסטרטגיים שלנו? פעם אנו דוגלים במדינה חילונית דמוקרטית ופעם בשתי מדינות ופעם אחרת אנו אומרים שנהיה מוכנים לקבל אוטונומיה. לעומת זאת, כאשר מדובר בנושאים טקטיים, אנו מאמצים את הגישה הקשוחה ביותר..." (ראיון עם מערכת "מצד שני", מאי, 1998).

חמישים שנות ישראל: מ"חביבי ברח" ל-"ברק ברח". זרקורי תקשורת מנוצלים לעוות התנהגות של מנהיג בשדה קרב. יריבים מציגים דמות אקטואלית כבוגדת במיתוס לאומי ראשון במעלה. מייצרים, במכוון, דה לגיטימציה מוסרית מסיפור מעשה שפרטיו עוותו. אולי הנתק בין שתי הקהילות מנע לקח כלל ישראלי מוקדם יותר.

*

נתן אלתרמן הקדים פתיח לשירו "הנזיפה בתופיק טובי":

"... שהעלה את חמת הרוב בכנסת בהשמיעו דברי אשמה חמורים על מנהגו של הצבא בשעת חיפושים אחרי מסתננים בגליל. ערעורו של טובי גרר סערת נזיפות ובתוך השאר צוין, כי הוא חייב להודות על עצם הזכות שניתנה לו לשבת בבית הנבחרים ולנאום בו..." (להלן בית ראשון ואחרון בשיר בן 11 בתים).

וּבְכֵן: מִי תּוֹפֵיק טוֹבִי? הוּא חֲבֵר הַכְּנֶסֶת,
הוּא קוֹמוֹנִיסְט עֲרָבִי. בְּבֵית הַנְּבַחְרִים
יֹשֵׁב הֵנוּ בְּזוֹכוֹת מְלָאָה וְלֹא בַחֶסֶד ...
כְּבֵר עַת אוֹלֵי לֹזְכֵר זֹאת, חֲבֵרִים.

אִם קוֹמוֹנִיסְט עֲרָבִי דָרַשׁ זֹאת, אֵין זֶה טַעַם
בְּמַחֵי אֶחָד לְקַרֵּעַ אֶת הַמְּשָׁלָה!
לֹא! בִּיחוד אִם יֵשׁ סִבְרָה שְׂזֹאת-הַפַּעַם
עֲשֶׂה הוּא אֶת שְׂלֵא עֲשֵׂתָה הַמְּשָׁלָה.

כל כתיבי נתן אלתרמן
"הטור השביעי", כרך א, עמ' 276.

"ואין החיים אלא מיצוי העינוגים"

לאה גלזמן

על "ניאו-דיוניסיות" בלבוש ערבי באיסלאם של ימי הביניים

שתרגומם הוא חופשי ועל דרך העיבוד, ובצדק. עם זאת הקפידו בחוש נכון לשמור בתרגום על אפקטים של מצוללות וחריונה, בשומרם בכך על הקסם האווירתי-מוסיקלי של הטקסטים. בחירת השירים על פי הטעם האישי ואולי גם לפי אמת המידה של קלות ההרקה אל העברית, מעניקה, להערכתנו, לתרגומים אופי קליט, עביר ועכשווי מאוד, מעורב בניחוחות חריפים של אקסוטיקה אוריינטלית קרובה-רחוקה.

"אבו-נוואס", - "בעל התלתלים" (או אולי עדיף לתרגם "אבי-הבלורית"), כפי שכונה בשל שער המסולסל, היה "הג'ין": בן תערוכת לאב ערבי ולאם פרסיה ויליד אהואו שבפרס, פרט גנטי-תרבותי התורם גם להבנת אישיותו כיוצר. אין להבין את הפנומן של אבו-נוואס, שהיה ברוך כשרונות, מלימד ורב בקיאות במדעי הדת ובמדעים החילוניים גם יחד, במנותק מן המילייה ההיסטורי-תרבותי בו חי ויצר: הסביבה האורבנית, הקוסמופוליטית והבוהמית התוססת של בגדאד בתקופת הזוהר של הח'ליף הארון אלרשיד ויורשיו. תרבות העיר הזו שהחלה מתפתחת באיסלאם כבר בעקבות גלי הכיבושים הגדולים והקמת האימפריה, דחקה, מתוך התנשאות, לקרן זוית את התרבות ואת המסורת החברתית והספרותית השמרנית, הנחותה והנחשלת, לטעמה, של השבטיות הערבית הקדומה, אשר העלתה על נס ערכים כסוהר הייחוס והדבקות ב"אורחות הראשונים".

תרבות אורבאנית זו היוותה חלק מתהליך האיראניזציה הכללי, שחלחל אז אל כל רבדי הציוויליזציה האיסלאמית וחולל בין השאר את החידושים הבולטים בשירה (ובפרוזה) הערבית של תקופה זו: בסוגי הנושאים, במבנה ה"קצידה" (השיר) ובעיקר בהפיכת השירה למשוררת יותר ממוסכמות תוכן ושפה ובהפיכתה לשירה בעלת איכויות ליריות יותר, המשקפת גם חוויות אישיות קונקרטריות, הלכי רוח אינדיבידואליים,

רקע כללי זה של גישת הקוראן והיצירה הדתית שהתפתחה במקביל לו ובעקבותיו, מאיר באור פרדוקסלי ומרתק במיוחד את קובץ השירים השנונים והתוססים שלפנינו ואת דמות מחברם, שחי ויצר כמאתיים שנה בלבד לאחר הופעת מוחמד ובשורתו. בקובץ זה, הכולל מבוא מאלף והערות שוליים יעילות, מופיע לקט מגוון של שירי יין ואהבה, של מספר שירי הגות מעניינים ומקוריים וכן שירי לעג ושבח אחדים, שגרתיים וצפויים למדי. לקוראי סוף האלף השני מהווה הקובץ תזכורת 'מתאבנת' והרגש ומימוש גחמות האני היצרי אינן המצאת הדורות האחרונים. השירים מהווים שיקוף ספרותי לתופעה של מעין "ניאו-דיוניסיות" בלבוש ערבי ושיבה אל ההדוניזם ההלניסטי הקדום נטול העכבות, אשר אבו-נוואס מתמצת אותן בנוסחה הישנה-חדשה "ואין החיים אלא מיצוי העינוגים". השירים מלמדים, כיצד זרמו החיים בארצות האיסלאם בתקופת הזוהר של ימי הביניים (ובמקביל, אם כי במינון ובצורה שונים, גם באירופה הנוצרית) בשני מסלולים מקבילים וקוטביים: אדיקות מוצהרת ומוקפדת ברוח הקוראן ואיסוריו ותיאוקרטוציה מכוונת ומודגשת, תוך האצת פיתוחם של מדעי הדת השונים ושל הממסד הדתי, מצד אחד, ומאידך גיסא: נהנתנות, הוללות ובליינות 'חילוניות' ללא שובע. אין לשכוח, כי כבר בדימוי גן העדן המוסלמי, המצויים בשפע בקוראן, ניתן למצוא גישה פיתויית מסוימת של הענקת פיצוי בעולם הבא למאמין החציתן הנדרש לחסר מעצמו, בצו האל, הנאות שונות בעולם הזה: שניים מן התענוגות המרכזיים המזומנים לצדיק בגן העדן, הם, אפוא, נשים יפות-עין ("החוריות" שנתגלגלו בספרות עד ל"תופת" של דנטה) ונהרות של יין לסוגיו עם שאר מנעמים.

כמצוין בהקדמה, ויתרו המתרגמים מסיבות מובנות על כללי הפרוודיה וכבלי המשקל הכמותי הנוקשה של השירים המקוריים, ויש

אבו-נוואס: שירי יין ואהבה, מערבית: שמואל רגולנט ועפרה בנג'ו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, מכון ון ליר בירושלים, המפעל לתרגום ספרי מופת 1999, 142 עמ'

שירה הערבית הטרומ-איסלאמית מוכתרים שני עיסוקים בתואר "שני הדברים המהנים-העדיפים ביותר" (אלאטיבאן או אלאפצ'לאנ): נשים ויין. בא האיסלאם, ובהתאם למגמתו לשבור את רצף ההעדפות ואורחות החיים ולשלוט את כל מה שהיה לפניו בעידן האלילות, ניסה לעקור או לפחות לרסן ולמסד גם שני עינוגים נשקקים אלה. שתיית היין לא נאסרה אומנם מיידית בקוראן, אלא עברה תהליך הדרגתי של דה-לגיטימציה (שבאה אחרי התבטאות מוקדמת המתירה יין ללא סייג) למן האיסור להתפלל במצב של שכרות ועד לקביעה הגורפת, לפיה היין (אלח'מר) הינו, בדומה למשחקי המזל, ממעשי השטן הברורים, המשטים בבני האדם ומרחיקים אותם זה מזה ומן האל ועבודתו, ומכאן שהינו אסור. יצוין, כי לאיסור היין, הנחשב בשריעה לאחד מהסייגים החמורים שאין להפירם, היו גם סיבות נוספות, ביניהן רצונו של מוחמד לחקות מודלים נזיריים-חסידיים קדומים במסורת היהודית והנוצרית וכן סיבות פראגמטיות הנוגעות למלחמתו בשבטי היהודים, שגידלו גפנים וברצונו למנוע דמורליזציה בין הלוחמים המוסלמים, שנטו לעוט על חביות היין לאחר נצחונות. אשר לעונג הצמוד, האהבה הארוטית, הרי הקוראן מאמץ - בפרקי התקינה הדתית והמוסרית המאוחרים שלו - רבים מאיסורי הביאה הכלולים במוסר המיני היהודי-נוצרי, והוא מסדיר ומגביל את יחסי המין, שהיו פרוצים למדי, למוסדות האישיות והשפחות, באוסרו את הניאוף (אלזנא) ואף את 'התגנדות', הנשים מעוררת היצרים בנוסח הג'אהליה.

משברים, משאלות ושאיפות של משוררים כיחידים. אבו-נוואס, שבדומה למשוררים אחרים, שיקף ביצירתו מגמות ואופנות רווחות ועיצב אותן כאחת, נמנה עם היוצרים הערביים "החדשים" של התקופה ("אלמולדון"), שמיזג ביצירתו קונפורמיות וחדשנות בכל סוגי השירה. הוא "צפצף" על רבות מהלכות הקצידה העתיקה, פרט לחריזה ולמשקל; הוא יצר שירי ציד, הגות ופרישות - בעיקר לעת זיקנה - אך גם המשיך כאמור לחבר כקודמיו שירי לעג ושבח, כדי להתפרנס מנדיבותם של השליטים ועשירי החברה, או לחילופין כדי לעוקצם ולגנותם בחרב הלשון, אם קפצו ידם וגילו קמצנות, אף אם היו אלה החליפים או השולטנים המקומיים, או ראשי הוויזירים בכבודם ובעצמם, וכן ידידים ותומכים קרובים.

תלותו המשפילה במצנאטים למיניהם, בדומה לתלותם של שאר החנפנים ומלחכי הפנכה המקצועיים, היתה בזויה בעיניו וכובלת, אך בלתי נמנעת.

אבו-נוואס הוא מעל לכל משורר היין, שאין לו מתחרים בסוגה זו של השירה הערבית, אשר סימן ומימש את ההדוניזם הניאו-פגאני של חיי ההוללות בעיר המזרחית בשיאה. ואולם מה שכובש ומעורר במיוחד אמפאתיה בשירתו הוא צירופם של סוגי השירים השונים, המשקף מאבק פנימי מפותל, רגיש ומודע לעצמו, בין קטבים של שיכרון יצרים נטול אחריות, המתנתק מכל ציווי או איסור מוסרי ודתי, לבין ייסורי מצפון והרהורי חרטה. זוהי חרטתו או "חזרתו בתשובה", קצרת המועד אמנם, של מי שיודע בלב-לבו של רגע מיצוי ההנאה והפורקן גם את זמניותו ואת סופיותו כבשר ודם, את ארעיות חוויית העונג, את פחדי וכאבי הפרידה וההינטשות, ואת ודאות אובדנם של הנעורים ושל מושאי האהבה המלהטים את אש תאוותו, שלעולם אינה באה על סיפוקה. אבו-נוואס אף נתקל, כמוסלם השולט במקורות דתו, בפרצי אימה מפני הצפוי לו, כהולל ומופקר, בעולם הבא, והוא פולט הבטחות שווא לכבוש את יצרו כדי לזכות במחילת אללה המקבל חוזרים בתשובה. ואולי דווקא התובנות החריפות הללו הן המסבירות את בריחתו, שהפכה לאורח חיים, אל חיקם המנחם של הכרמים, היקבים, המסבאות, הקובות ובתי הזונות של בגדאד ופרוריה. הם - ולא המסגדים - מספקים לו ולדומיו ורעיו לביולוי השתיה ("נדים") את שפע ההנאות הנלוות אליה: המוסיקה הכלית והקולית, יפי מראות הטבע, גוי חפצי החן ושכיות החמדה, תוך אידיאליזציה צרופה של היפה למיניו, ההופך לפולחן ממכר.

המתכון הבלעדי המומלץ לבריחה מדאגות ומחשבות מעיקות הוא על כן ה"שילוש" הבקננאלי של "ביין, ברע למשתה, בשפחה" (הכוונה היא ל"ג'אריה" - אמנית המבדרת

בריקוד ובזמרה את השליטים והעשירים, שידם משגת להשקיע בחינוכה או לקנותה). מתכון דומה ומורחב המרנין את הלב, הגוף והנשמה, כמאמרו, הוא צירופם של "המים, הבוסתן, היין ויפי הדיוקן". ביין מוצא אבו-נוואס לעתים את ידידו היחיד, את מכלול הטעמים, החוויות וההתנסויות האפשריות, את מיזוג היפה, הטוב והמושלם, את הטעים והטהור גם יחד, את הנעורים והזקנה, את החוכמה וההנאה. היין הוא לדידו ה"כעבה" של התענוגות במקדש ההשתחררות מכל

סירדה וכדוך. המשורר הבקי ומומחה בכל הקשור ליינות, מכל הבט שניתן להעלותו על הדעת (יין ולא רק שתיין), מביע את משאלתו - מוטיב קבוע אצל חובבי שתיה המופיע בשירת היין - להיקבר בבוא יומו תחת היקב, או הכרם. הדימויים והתמונות השיריות, המתייחסים בשיריו ליין לסוגיו, לצבעיו ולכליו, מתחרים זה בזה בכמותם, במקוריותם, בעושרם ובכוח ההמצאה של הדמיון הגאוני שטבע אותם, וממחישים מעין תפישה של "פנתאיזם ייני" חובק-כל, שהטבע כולו מתגלם בו. תודעת קוצר החיים, כאמור, אף מדרבנת ביתר שאת "להתרועע עם היין" המגרה את כל החושים עד לאקסטוזה, בבחינת "אכול ושתה כי מחר נמות".

זהו 'אלכוהוליוז' מהסוג ההתעלותי-מטפיסי המאחד גוף ורוח; הוא מאדיר את האינטלקט, מפרה את השכל ומחדד את יכולת ההתבוננות, ומעל לכל הוא משחרר מצינוק היומיומיות והבינוניות ומחלץ ממאירות השגרה בשלחו את האני אל העוצמות והגבהים של ההשראה האסתטית-רוחנית. אך המשורר גם אינו שוכח להזכיר בנשימה אחת כי יש שהיין "מוסיף לסכלות הבריות יתר סכלות", ו"כי מעטים השיכורים שדעתם

צלולה". חמדת היין וההשתעבדות למנעמי שזורות בנושא ההתמסרות להנאה הארוטית, ובעיקר לאהבה ההומו-ארוטית: הדבקות בעלמים, או בנערים (ששם הגנאי שלה בערבית - לוטיה או לוואט - גזור משמו של שיכור ונואף קדום בעל כורחו, הלא הוא לוט המקראי, וקשור באורחות עירו סדום). היין עצמו מתואר באין ספור דימויים ארוטיים, והמשורר מגלה בו איכויות נשיות שונות ואף מנוגדות כמו בתוליות ופריצות, רוך, בשלות ונעריות וכיו"ב, בהמשילו את מהילת היין במים לאקט בעילה. אולם, אם לורקה במאה שלנו לא העז לקרוא לאהבה "האפלה" שלו בשמה, כהתבטאותו המפורסמת, הרי אבו-נוואס בנועותו יוצאת הדופן, אפילו בחוגים בהם הסתובב ויצר, מדבר על אהבת העלמים שלו כחושפנות כנה, שתאורה הפיזי המעודן והמלוטש מפיקע ממנה כל עוקץ של וולגריות פורנוגרפית או של גלישה להתבהמות מילולית. אבו-נוואס הקדיש שירי אהבה וחשק גם לנשים - אהובות של ממש, או אהובות מדומות - שהוא נוקב בשמותיהן, ואף זאת בנועות ביטוי ופרטנות, אך תמיד במעטה אסתטי ובצירוף שירי הולם.

מושאי התשוקה של אבו-נוואס מצטיירים לעתים קרובות כאנדרוגניים. תיאורו של הנער המזוג דמוי "פסל מחטב" ועוגבני, ש"שומת החן בלחיו בוהקת" ו"מגיפה" את נפש המשורר, קרוב מאד לתיאורן של "עלמות דקות-מתניים שעלו מן העין", או לציורה של "עלמה עדינה עגביה מלאים... תמידה... ויפת קומה" המנעימה לו בזמרתה ובנגינתה. עכוזים מוצקים ("פלחי עכוז מרטיטים") מעניינים מכל מקום את המשורר יותר מ"חזה גדול לתפארה" ומ"סער עבות גולש", באופן המזכיר למשל את טעמו הארוטי המוצהר של סלוואדור דאלי, ידידו הקרוב של לורקה.

בהצהרה מפוכחת מעין-פציפיסטית הוא מודיענו, כי יעד כיבוש מסוג זה הוא הרבה יותר הגיוני והרבה פחות מסוכן מקרבות של כיבוש ושפיכות דמים נגד אויבים, בנוסח מוסכמות האבירות הגברית המצויאסטית. כלי נשקו הם העוד והטללים, הפרחים והיין, במקום חיצים, קלעים, ואבני בליסטראות. "ביקוש העלמים והיין" הוא לדידו טעם החיים ותכליתם; עוצמת הלהט וההתמכרות הטוטאלית הכרוכות בו הופכות אותו למעין פולחן חליפי לפולחן הדתי. מוטיב החלפת הזהות המינית ושטטוש ההבחנה בין הזכרי לנקבי, המוכר היטב מרבדים שונים של ספרות העולם למן שקספיר ועד לוורג'יניה וולף, חוזר ומופיע בכמה מהשירים בצורה ברורה או נרמזת, תוך שהמשורר אינו שוכח ללגלג על אהובות מיתולוגיות מפורסמות מן השירה הערבית הקדומה, שקפאו והפכו לסמלים מרוקנים מכל חיוניות וחוויה אמיתית. "תקרב נערה פותה בלבוש עלמים/

העולם הארצי בסופו של דבר אלא "אויב באצטלה של אוהב".

אבו-נוואס מוטרד, לבסוף, לא רק מן השאלה, במה יצטדק לפני ריבונו ביום הדין על חייו "שתלפו לריק", אלא בעיקר מסקרנת אותו תהיית-השווא, שהמשוררים מיטיבים להביעה יותר מבני מינם האחרים, על טיבו של רגע המוות ומה שיהיה אחריו: "הלואי ידעתי איך הנך / על המטה ואתה לא תדע! הלואי ידעתי איך תחוש כשירחצוך בקמפור ובישיף?! מה שנתר הוא לשאת "כסבלנות את מרי פגע' הזמן", ולעשות לנפשו "בטס מותה", במעין שילוב של 'קטוף את היום' (CARPE DIEM) עם אגירת זכויות לקראת שקילת המעשים ביום הדין.

ראויה יוזמת המתרגמים וההוצאות לכל שבח על חשיפתו של עולם שירי ותרבותי מרתק ובלתי מוכר כמעט למי שאיננו מזרחן בהשכלתו, בפני קהל הקוראים הרחב במקומותינו. קובץ שירי היין והאהבה של אבו-נוואס בעברית ראוי להפוך לסנונית ראשונה של תרגומים מן השירה והספרות הערבית הקדומה והחדשה, מפעל שמרבים לדבר בו, אך מימושו הוא לפי שעה אטי ומסורבל למדי.

את גחמות דימונו הפורה והפרוץ של אבו-נוואס, לעניין זה שייכות גם השבועות הכמו-קוראניות שהוא נשבע "בטנבור ובנרד ובשדיים / ושתיית היין" במקום להישבע כראוי וכמקובל בשם אללה הרחמן והרחום.

אבו-נוואס המציין בדיקות אבחנה של מומחה, כי ההומו-ארוטיים מיטיבים לזהות ולקלוט מהר אלה את אלה, יודע בבירור, כי העונש הצפוי לו על-פי דיני דתו הוא סקילה באבנים עד מוות, אולם אין הוא מסוגל להתמיד בהתחייבותו "להגות בקוראן" ולדבוק בצום ובתפילה, גם לאחר ש"חזר בתשובה" לשעה קלה, ונהיר לו, כי הוא נידון משום כך להיטלטל "בין אלמוות לצלמוות".

בשירי הלעג והשבח על המשורר, משוקע חומר מתעד-הווי המאפיין ומשקף את רוח התברה הגבוהה העבאסית האדוקה והשתויה כאחת, עם שמות ופרטי עובדות ספציפיים מחיי התחר החליפית (אגב, מדוע "בני אלברמכי" ולא הברמכים, או בני ברמכי?) ברם, משעשע ולא מפתיע להיווכח, כי חיצו הלעג היותר שנונים והיותר פוגעניים שלוחים כנגד משוררים מתחרים.

ככמה משירי ההגות החותמים את הקובץ ניתן למצוא אמרות כנף מכתמיות, תקפות תמיד ואוניורסליות על טבעם של בני אדם והתייחסותם לעולם ועל תפישות הזמן השונות שלהם, מסוג: "הטובים באנשים הלכו ואינם / ואנו נותרנו עם חלאת האדם", או "מה להם לאנשים / שהתאהבו ב'לא' ושכחו את ה'כן', וכן: "הסלחנות והנדיבות / נעלמו כמוה / כמידת האצילות". ככל שהוא מזדקן, מחריפה במשורר רדוף התשוקות תודעת החטא, השפלות והבזו לעצמו, והוא טובע את המבע הרליגיוזי-קיומי המפורסם, שרבי שלמה אבן גבירול יחזור עליו כמה מאות שנים מאוחר יותר: "אברח ממך אליך!" בנימות קוהלתיות ובמבעים של דטרמיניזם נפשי והגותי הוא מתאר את אפסות היצורים הנבראים והקלים כנגד נצחיותו וכל-יכולתו של האל: "כל המככה יכפו אותו/ כל הנאגר סופו כלילה / כל הנזכר סופו נשיה". כמה מפוכחת היא קריאתו "כל יום מת בקרבי דבר מה / בעוד הגוף איתן ובר קימא" של המשורר מן המאה השמינית הרחוקה, המודע, ככל משורר מודרני, לבגידת הגוף ברוח המוסיפה לתסוס ולחשוק. הוא אמנם אסיר תודה לאל על כך ש"הזמן" העניק לו שמחות והנאות, אך קובע: "כל עוד יש לך מטרות / יש לך גם משאלות / לדידי התרוקן העולם מצרכיו ולחיות בו אין עוד טעם לחיי... והאהבה לא הותירה אלא / משאלה ואף היא אבדה". אין הוא מוכן לגרור ולהיגרר בחיים נטולי מטרה וטעם, "שבלא בינה הם רק נעים".

המוות הוא לדידו, מצב ההווה היחיד היוצר שוויון בין כל בני האדם: אצילים ופשוטי-עם, אמיצים ומוגי לב, מהימנים וכוזבים; ואין

שלה אהבים: משכב בנות וזכרים" הוא דוגמה מובהקת לטשטוש גבולות זה. הריגוש העילאי, אותו מעוררת במשורר האסתטיות של האובייקט הנחשק, אחד הוא, על פי השירים בין אם מקורו בנער, או באשה דמויית נער.

המחפש אחר 'הסברים' פסיכולוגיים להעדפותיו המיניות הדומיננטיות של המשורר עשוי למצוא רמזים מסייעים בקבוצת השירים הכתובים סביב דמותה של ג'נאן היפה והתמירה, מהם משתמע, כי באהבתו הנכזבת אליה שברה את לבו באדישותה האכזרית, והותירה אותו "קורח מאהבה וזועק בלילו" בכדידותו, מרומה ומתבוסס בתסכול ובשנאה אין אונים.

אופיים האנדרוגני של מושאי תאוותו בולט גם בשיר אחר, בו מתוארת מגישת המשקה, עליה עגב ועימה בילה לילה אחד, בתור "שפחה כעלם-תצלח לשתיים", אך שיאו הוא בשיר געגועים עלי פרידה מן האהובה: "שאי שלום ממי שראה את המות בעיניו/ רבת פנים את: זכרית, נקבית, בדולחית / בהופעתה דמתה לנער". שני סוגי השיכרון, שיכרון היופי ושיכרון המשקה, מייחדים את המשורר לבדו, שאין אהובותיו מסוגלות "לפרוש מאברו", כהצחתו הנרקסיסטית. שיר האהבה היותר מרגש, "כשתכתבי חמדת נפשי", מופנה מכל מקום (ולפי כל כללי ההבחנה בין זכר לנקבה המקובלים בערבית כמו בעברית) לאשה.

פן פואטי-תוכני מעניין כשלעצמו, המתגלה במספר שירים ומעיד על אומץ לבו המתגרה והנדיר של המשורר, הוא השימוש ההומוריסטי והמעין-חתרני שהוא עושה בנוסחאות ובמטבעות לשון איסלאמיות מקודשות ושגורות: "מה לי ולאנשים שןא יגנו אותי/ להם דתם ולי דתי" הוא ארמז ממזרי למהדרין על ביטוי קוראני מ"סורת הכופרים", בה מבחין מוחמד סופית בין המונותאיזם האיסלאמי לבין האלילות הערבית, באומרו: "לכם דתכם ולי דתי". הוא הדין בפנינת שיר שטופת ארוטיות, בה מודיע לו השטן (אבליס, DIABOLOS), המנסה לפתותו בנשים ובעלמים, בסגנון המזכיר מודעות פרסומת של מכוני ליווי, כי קורבנו המשורר נדון לחזור לסורו בהיותו "חוזר בתשובה מדמה". גם את הצידוק להעדפתו "צבאים" על "איילות" הוא מוצא (באירוניה מסוכנת) בספר הקוראן, ש"צווננו... לככר בנים על בנות" אך גם אם הוא מצטייר כבי-סקואל הפכפך, ה"נדלק למראה נשים תמידות", נאלץ אבו-נוואס לסכם ולומר: "הנפלא בענוגים הוא עלם / מסב עם רעיו למשתה". בנועותו ובחירותו השירית הוא מתאר את החולי המענה והקטלני של התשוקה והגעגוע גם באמצעות סמלים ודמויות נוצריים: בן האלוהים, הצלב, הכומר, "הארכיבישוף בכנסייתו", הברית החדשה וכתבי הקודש בכללם כשרים לשרת

רוני סומק חצי
וויאן אדן
מאנגלית: רמי סערי

פתרון הבעיה

פְתָרוֹן הַבְּעִיָּה יִהְיֶה
כְּמוֹ הַתְּעַלְסוֹת בְּלִילָה חֵם,
בְּדִיוֹק רַב
וּבְתַנוּעָה מוּעָטָה,
כְּשֶׁכַּל אֵיבֵר מְאַבְרֶיךָ
בְּטַעַם מְלַפְפוֹן.
רַק שְׁנֵי כוֹכָבִים יִנְקְדוּ
אֶת הַבְּרוּשִׁים שֶׁמְחוּץ לַחֲלוֹן.
תֹּאמְרִי: "לוֹ תִּהְיֶה חֲשׂוֹף יוֹתֵר
הֵינְנוּ מִיְסִיבִים לְרֵאוֹת."

שני כוכבים מנקדים את הברושים, מתוך לחלון. את החרד מנקרת האהבה. הדקדוק הזה בא גם לכווץ את המרחק בין כוכבי החרד לכוכבי הלילה. והחושף? החושך הוא משקפי הראיה על העיניים הנהנות להסתנוור מאהבה.

מצד זה עמוס לויתן

מוספים, ספרים, ארועים

האלף שיהיה: ילודה-עוני-תרבות

על סף האלף ובסופו ראוי לדבר בשפת המספרים המיטיבים לכמת עובדות קשות, אבל אינם חסרים, בניגוד למה שסבורים, דגשים מוסריים. כזאת עשה נשיא הבנק העולמי, ג'יימס וולפנסון, בכינוס של קרן המטבע העולמית בווישינגטון בחודש שעבר. (תופעה מעניינת היא לאחרונה שהוגים חברתיים מדברים על כלכלה, והוגים כלכליים על חברה).

אף שוולפנסון יכול היה להשתבח בהישגי כלכלת השוק החופשי, בהתאוששותה המהירה מהמשברים הפיננסים בדרום מזרח אסיה ודרום אמריקה בראשית השנה, הוא לא עשה כן. בדבריו בכנס הנגידים העולמי (אני מסתמך כאן על פירסומים בעיתונות) הוא קרא להסתכלות שונה על העולם, שתבחן לא את העושר והשגשוג של מעטים, אלא את הצרכים של הרבים. מבחינה זו אמר, המשבר לא חלף אלא עבור יותר ויותר אנשים על פני כדור הארץ רק התריף: התוצר לנפש בשנה האחרונה ירד כמעט בכל חלקי העולם; בכל המדינות המתפתחות יש יותר עניים מאשר לפני עשר שנים; אוכלוסיית העולם תגיע בשנה הבאה ל-6 מיליארד בני אדם (הכפילה עצמה בחצי מאה ו-60% מהגידול הוא בעולם השלישי) אולם מחציתה חיה עם הכנסה של פחות משני דולר ליום, ובעתיד הלא רחוק ישתנה יחס זה לרעה עוד יותר ויעמוד על שליש ושני-שלישים. זאת מבלי להזכיר בעיות קשות אחרות כמו בריאות (33 מיליון חולי איידס בעולם כיום, 22 מיליון מהם באפריקה); זיהום (1.5 מיליארד צורכים מים מזוהמים, כשני מיליון מתים בשנה מזיהום אוויר); חינוך (125 מיליון ילדים בעולם לא הולכים לבית ספר יסודי) וכן הלאה בעיות קשות ועצומות המקדירות את אופק האלף הבא. וולפנסון לא הכביר בהסברים, אולם דוגמה אחת מאזורנו (עליה מתעכב פרופ' עמנואל סיוון הכותב על ספרו של מלקולם יאפ

הארם ה-6,000,000,000, בוסניה 13.10.99

"המזרח הקרוב" במוסף 'ספרים' (29.9.99) אשר כמו נלקחה מהרצאתו של וולפנסון תסבר את האוזן. סיוון ספקן גדול ביחס לחזון המזרח התיכון החדש, ואחת המגבלות להגשמתו, לדבריו, היא המגבלה החברתית-כלכלית הבנויה על הפער המתרחב שבין גידול האוכלוסייה למשאבים הכלכליים. גידול האוכלוסייה הוא תולדה של רפואה מתקדמת (ירידה בתמותת תינוקות, תזונה משופרת, רפואה מונעת וכדומה) והוא עומד עתה באזור על 3.08% בשנה, השיעור הגדול בעולם. לעומת זאת הגידול השנתי של התוצר הלאומי הגולמי (התל"ג) באזור הוא 2.14%, השיעור הנמוך בעולם, למעט אפריקה. בחישוב של גידול התל"ג לנפש (משאבים מחולקים באוכלוסייה) הגידול במזרח התיכון הוא שלילי: -0.75% והוא הנמוך ביותר בעולם. זהו, על רגל אחת, כל ההסבר כולו, כמעט לבעיות בפניהן ניצב העולם השלישי על סף האלף. מתבקש, בכל זאת, לומר דבר אחד נוסף: הקשר הישיר בין ילודה לעוני אומר שביסוד הדברים מונחת שאלת התרבות (כסך הכל של השכלה, חינוך, מדע, אמנות וגם תרבות חיים). יתר על כן, בין שהילודה היא פרי הכרעה רצונית, כמו מצוות 'פרו ורבו' הדתית, ובין שהיא הכרעה בלתי רצונית, מתוך אי ידיעה, אדישות, או בורות,

מה שקובע היא המודעות (או העדרה), שהיא סימן הכר מובהק המציין כל מעשה של בן תרבות. מודעות למחיר, מודעות לאחריות, מודעות למשמעות. בשני המקרים הללו, אבל גם בתחום רחב הרבה יותר של קבלת הכרעות, המודעות הזאת חלקית מאוד, ולכל היותר סבורים מקבליה שהמדינה היא שתישא באחריות, אלא שהמדינה, כאמור, כורעת תחת הנטל. המוטו שטבעו היוונים באלף הראשון לפני הספירה, טוב גם לאלף הבא, עם תוספת הדגשה: "דע את עצמך! והיה מודע למעשיך!"

כי עוני מתוך בחירה מודעת, איננו עוד עוני במשמעות שדיבר עליו נשיא הבנק העולמי, אלא באמת תרבות חיים. בדומה לכך גם להחלטה על רווחה חומרית (צמצום ילודה, במקרה זה) יש מחיר שצריכים לדעתו.

האלף שיהיה: הכי מקוריים והכי צפויים

'האלף' הוא מוסף מיוחד של 'הארץ' בשיתוף ה'ניו-יורק טיימס' לסוף המילניום המוקדש לדברים "הכי טובים" (the Best) שהיו - אנשים, רעיונות, יצירות, חפצים וכדומה - באלף החולף. כללית זה מוסף יפה ומהנה, אבל חיש מהר מצאתי עצמי מתענג על עניין

הציונים של מוסף 'האלף' הייתי אומר כי הכותבים של הניו-יורק טיימס הם הכי מקוריים והכותבים של הארץ הכי צפויים בו.

ואתא פפה ונשך למגד דאכל לנווה...

הוויכוח בין ציונים לפוסט-ציונים, עם כל חשיבותו, מתחיל להיראות קצת כמו חד-גדיא הסובבת במעגל. במהדורות האחרונה הוא נסוב על ספרו של ד"ר אייל נווה "תמורות במאה ה-20" שאושר על-ידי משרד החינוך כספר ללימוד היסטוריה בבתי הספר הממלכתיים. שני "חידושים" עיקריים, כך אני למד מהעיתונות, בספר זה: הראשון קובע כי במלחמת השחרור לא נלחם היישוב היהודי מלחמת מעטים מול רבים, והשני טוען, כי באותה מלחמה לא ברחו הפליטים הערבים מרצונם בלבד, אלא ישראל עסקה באופן אקטיבי בגירושם. דברים אלה הספיקו

ד"ר אייל נווה

כדי ששני המתנות ייקראו לדגל, כדי לתקוף וכדי לגונן על אותו נווה, בוויכוח המתנהל מאז, בעיקרו, מעל דפי 'הארץ'. פתח בו בכלל 'הניו-יורק טיימס' בכתבה מאת איתן ברונר שכותרתה 'ספרי הלימוד בישראל מחליפים מיתוסים בעובדות' (14.8.99) בראיון עם ד"ר נווה שטען כי "מטרתו היתה לכלול את נקודת הראות הפלסטינית בספרו וכי כיום אנחנו מספיק בוגרים כדי להתייחס למיתוסים שלנו באופן אובייקטיבי". הראשון שהגיב עליו בישראל היה, כמדומני, רון בריימן מ'חוג הפרופסורים למען חוסן מדיני' שקרא "לקצץ (במסגרת הקיצוצים בתקציב, שנידונו אז) בחינוך הפוסט ציוני" (31.8.99). הגיבה עליו ד"ר אסתר יוגב ששימשה יועצת דיקטית לספרו של נווה, שכניתה במאמרה 'מי מפחד מהיסטוריה ביקורתית' (6.9.99) את בריימן וחבריו בימין "קבוצות קנאות המבוצרות בתוך עולמן החשוק, הנעול והחרד". הגיב על דבריה הסופר אהרון מגד

בעידן המודרני והם מצויים גם במכשירי מדידה מדויקים ועדינים כמו שעונים וטלסקופים. "בלי ברגים לא היתה מתחוללת המהפכה התעשייתית. חשבו על זה בפעם הבאה כשאתם נוטלים מברג כדי לפתוח מכסה של קופסת צבע", הוא מסיים. אלברטו מנג'ל, עליו נאמר כי הוא מחברו של הספר "היסטוריה של הקריאה" כותב על "נקודה למחשבה" כעל סימן הפיסוק הכי טוב: "נקודה היא המהוקקת הנסתרת של מעשה הכתיבה שלנו... היא מכריזה על מיצוי המחשבה, מספקת אשליה של החלטיות, מפגינה מין יהירות, הנובעת דווקא ממידתה הצנועה... איננו זקוקים לסימן כדי להתחיל לכתוב, אבל משהו צריך להורות לנו להפסיק". מסתבר שעד ימי הרנסנס לא היה פיסוק מוסכם, ואת סימונה ותפקודה של הנקודה הגדיר לראשונה ב-1566 המדפיס הוונציאני הגדול אלדוס מנונטיוס. מנג'ל מצטט בסיום דבריו תיאור נפלא של הנקודה מפי הסופר הרוסי-יהודי איזאק בבל (אמן פיסוק גדול בזכות עצמו - ע. ל.) שכתב: "שום מוט ברזל אינו יכול לדקור את הלב בעוצמה של נקודה המונחת בדיוק במקומה הראוי".

המאמרים היפים של הכותבים הזרים בחוברת רבים, ולא אוכל לסקור את כולם. כדאי עוד לציין את מאמרו של הפרופסור לביולוגיה אדוארד א' וילסון הכותב על המין (במובן של זן או סוג) הכי טוב ומסכם כי המין האנושי הוא הכי אינטליגנטי, אבל לא הכי חברתי וכי הנמלים, הטרמיטים והדבורים מנצחים אותו בקלות מבחינת הסולידאריות החברתית. את מאמרו של הרברט מושאן, מבקר האדריכלות של הניו-יורק טיימס, על הבניין הכי טוב, האומר כי מגדל המשרדים בן 38 הקומות במנהטן, שתיכנן ב-1958 האדריכל לודוויג מיס ואן דר רוהה בשיתוף עם פיליפ ג'ונסון, הוא הגירסה המעודנת ביותר של גורד השחקים המודרני, מכיוון שמתלכדים בו שני קטבים אסתטיים: הגותי והקלאסי. וכן את מאמריהם של ריצ'ארד פאוורס על הרעיון המדעי הכי טוב של מדען ערבי אלמוני, את מאמרה של פארמודיה אנאנסה טור על הספר הכי טוב "מולטאטולי", ואת מאמרה של הסופרת מרגרט אטווד על האוטופיה הכי טובה, ועוד. לעומת זאת מעניין לראות על מה כותבים המשתתפים הישראלים בחוברת? ובכן, תנה קים כותבת על המניפסט הקומוניסטי, מיכאל הנדלזלץ כותב על המלט של שקספיר, אריה כספי כותב על אברהם לינקולן, דורון רוזנבלום כותב על דון ג'ובני של מוצארט, תום שגב כותב על אני מאשים של אמיל זולה. דומה שהכותבים הישראלים, שמן הסתם אינם פחות מוכשרים מעמיתיהם בעולם, פירשו את המשימה שהוטלה עליהם ברצינות גדולה מדי ובחשיבות עצמית מוגזמת, מה שלא היטיב עם כתיבתם. בלשון

שונה לגמרי מזה שכיוונו אליו העורכים, הוא ההשוואה בין התרומה של הכותבים הזרים לתרומה של הכותבים הישראלים לחוברת. ובאמת זו השוואה מעניינת למדי: הסופר האמריקאי פול אוסטר בחר לכתוב בו על המשחק הכי טוב של האלף, משחק הכדורגל, מראשיתו ב-1100 כאשר צבאות מנצחים שיחקו בראשים הכרותים של המנוצחים, ועד אליפויות על גביעי עולם בימינו. הוא כותב: "מדינות נלחמות עכשיו את מלחמותיהם על כר הדשא עם חיילים במכנסיים קצרים, אשר שבים לבסיסם בשלום אחרי 90 דקות... כשצפיתי במשחקי גביע העולם בצרפת בשנה שעברה, הבנתי שסופסוף מצאו האירופים תחליף למלחמות". הסופר האיטלקי והפרופסור לסמיוטיקה אומברטו אקו כותב על ההמצאה הכי טובה של האלף, גילוי נזיר העדשים (האפונה והשעועית). לדבריו, בסוף האלף הראשון היתה אירופה מצויה בחשכת ימי הביניים ואוכלוסייתה התכווצה לכ-20 מיליון בני אדם. בחמש המאות שלאחריה הוכפלה האוכלוסייה ואף שולשה והגיעה לכ-60 מיליון. הסיבה נעוצה בשיפור המזון בעקבות גילויים של גידולים צמחיים עשירים בחלבונים, דוגמת העדשים (מנת עדשים, לדבריו, שוות ערך לסטייק עסיסי) ששימשה מזון זול אך עשיר לעניי הזמן. הוא אומר כי העובדים בעקבות תגלית זו אכלו יותר חלבונים, נעשו יותר חסונים, האריכו יותר ימים, הולידו יותר ילדים ואיכלסו מחדש את היבשת. "לסיפור השעועית, הוא מסכם, יש חשיבות גם היום. הוא מלמד אותנו שלבעיות אקולוגיות צריך להתייחס בכובד ראש. אבל מי חושב על דברים כאלה. היום בוודאי יגידו שההמצאה הגדולה של האלף היא הטלוויזיה".

סופר אמריקאי אחר, וטלר ריבצינסקי (לא מוכר לי, אך נשמע מרתק), כותב על כלי העבודה הכי טוב של האלף. הוא מספר כי לפני זמן מה בנו הוא ואישתו כמו ידיהם את ביתם הכפרי. כיוון שבמקום לא היה חשמל כל העבודה נעשתה בכלי עבודה מסורתיים וזה היה תענוג גדול. רוב הכלים האלה - פטיש, מסמר, משור, מקצועה, מקדחה, סרגל וכדומה - כבר היו ידועים גם לאנשי ראשית האלף. למעשה, לדבריו, בכל תיבת המכשירים היה רק כלי אחד שהיה מעורר אצלם השתאות גמורה - המברג והבורג. עיקרון הבורג, שהומצא על ידי ארכימדס, היה בוודאי מוכר להם, אך המברג עצמו ככלי עבודה הופיע לראשונה רק אחרי 1800. בורג זול וטוב הוא אמצעי מודרני ייצור המוני של ברגים מחייב רמה גבוהה של דיוק וסטנדרטיזציה. הוא יותר עמיד ממסמרים, העלולים להשתחרר, ומהדק טוב בהרבה, עם תאומו, האום, שני משטחים זה לזה. ברגים ואומים הם חומרי הבנייה העיקריים של בנייני פלדה גורדי שחקים

במאמרו 'נאורים כזוהר הרקיע' (14.9.99) שכתב כי אינו ימני או לאומני ובכל זאת הוא מעז לשאול "מיהו אותו 'אחר' שההומניזם מחייב אותו לחוש אמפתיה כזאת כלפיו ולהבינו? האם אלה הפלסטינים שבספרי הלימוד שלהם מתוארים היהודים כשקרנים, בוגדנים וצמאי דם ואם כך, בעצם, מדוע גם לא להבין את האחר האנטישמי?" הגיב על מאמרו ד"ר אילן פפה מן ה'היסטוריונים החדשים' שכתב ברשימתו 'לגעת בעצבים החשופים' (15.9.99) כי חשובה מסוגיית מעטים מול רבים היא סוגיית הגירוש וכי טרם חשפנו את כל הזוועות שחוללנו. לדבריו "יש לכבד את עמדת הצד השני כי ב-1948 חוללה הציונות טיהור אתני של פלסטין. וכי רק הכרה במעשי העוולה שעשתה ישראל בעבר תוליד סיכוי לפיוס של ממש".

ב'הארץ' של יום המחרת (16.9.99) היו שלוש תגובות נוספות (מלבד עשרות מכתבים למערכת בכל אותה תקופה). דן מרגלית במאמר שכותרתו 'ודאי שמעטים מול רבים' אומר המתקפה הפוסטציונית היא לכל אורך החזית, מטרומפלדור ועד סוגיית הפליטים, ומטרתה לתאר את הציונות כמי שנולדה בחטא. מירון בנבנשתי במאמר 'האהדה של יוהר, הסיוט של מגד' מנסה לנגח את מגד באמצעות סיפור משלו ('המטמון') שפורסם בתש"ט וגם נכלל באנתולוגיה של משרד הבטחון כדי להראות שמאז ומעולם היתה תפיסתו של מגד את הערבי סטריאוטיפית ובלתי מבינה את 'האחר', שלא כמו יוהר ב'חרכת חזעה' או אלתרמן בשירו 'על זאת'. ההיסטוריון ד"ר שלמה זנד במאמרו 'לילות התנים ושתיקת הכבשים' קובל כי מאז תחילת הוויכוח שותקים 'ההיסטוריונים הציונים'. אם ספרו של נווה מסלף - עליהם לצאת נגדו, אם ספרו מאוזן ושקול - עליהם לצאת להגנתו.

בסוף השבוע במדורו 'כתב זר' ('הארץ' 17.9.99) מסכם שגב ברשימה שכותרתה 'תראה מה עשית למיתוס שלי' את הפרשה (עד כה). שגב שלא מכבר פירסם את ספרו "ימי הכלניות" (נסקר כאן במדורי הקודם) ואשר שש בעצמו לנפץ כמה מיתוסים ("הערבים הם שגרשו את הבריטים מהארץ; האנגלים הם שהקימו את המדינה היהודית...") נתקנא, כנראה, באייל נווה על הסערה שחולל ספרו לעומת השקט היחסי בה נתקבל ספרו שלו, מגנח על הפרשה כולה: "אייל נווה חיבר ספר לימוד שמדברים עליו עכשיו. יחצן חרוץ לא יכול היה לתכנן זאת טוב יותר: עיתונאי אמריקאי, לא ממש מומחה לנושא, מפרסם משהו בניו-יורק טיימס, סופר קשיש מביע זעזוע פטריוטי עמוק, והרי לך שערוויה...".

לגופו של עניין מכניס שגב את הדברים לפרופורציה פשוט על-ידי קריאה בטקסט הנידון, מה שכמדומה לא עשו רבים

מהמגיבים משני המחנות לפניו. השערוריה סביב ספר הלימוד החדש, הוא אומר, מבוססת במידה רבה על ליקויים בהבנת הנקרא. נווה לא כתב על עדיפות כוללת של היהודים מול הערבים, אלא על יתרון במספר "הלוחמים המיומנים" בגזרות קרב מסוימות. לעומת זה לא חסרים אצלו משפטים שגב מצטט בציון מספרי העמודים, האומרים כי הערבים קיוו לנצח בזכות "עדיפותם המספרית"; כי נהנו "מעדיפות באמצעי לחימה"; כי נבלמו "למרות עדיפותם המספרית והטכנולוגית"; "וכי היישוב נלחם על נפשו ולכן היה נחוש יותר לנצח". גם בסוגיית הפליטים, מסתבר, דברי נווה מאוזנים יותר ממה שתוארו. הוא כתב כי הפליטים "גורשו וברחו", כלומר גם זה וגם זה.

השאלה היחידה הראויה, לדעתו, היא "מה תפקידה של הוראת ההיסטוריה: להנציח מיתוסים, כלומר שקרים היסטוריים שהומצאו כדי לגבש עם, להצדיק כיבוש וגירוש ולהבטיח שלטונה של מפלגה? או להכשיר אנשים צעירים לקבל החלטות רציונליות, בהתאם לאחריותם כאזרחים במדינה דמוקרטית?".

לדעתי, גם דבריו של שגב אינם סוף פסוק וצריך לחלוק עליהם. אכן, הוויכוח המסוים הזה (מעטים מול רבים; ברחו או גורשו) מיצה כנראה את עצמו, אך לא הוויכוח על המיתוסים ככלל. שום מסגרת אנושית, היא זה עם, חברה, משפחה או מדינה, אינה יכולה בלי מיתוס מעצב כלשהו. עצם החיים הציובריים תובעים מידה כלשהי של סדר, לכידות, זהות או השתייכות, שרק המיתוס יכול להעניק. טרם נוצרה החברה הפתוחה, האינדיבידואלית, או האנרכיסטית (לפי תפיסה מסוימת), שגב רומז אליה, שגם הצליחה להתקיים. לכל הדמוקרטיה המערביות, שלא לדבר על מסגרות מדיניות אחרות, יש תשתית מיתית מלכת, קרא לה תרבות, שפה, דת, וכדומה.

מה שכן, מיתוסים מתים וחדשים נולדים תחתם. מיתוס אמיל גרינצווייג עשוי לרשת את מיתוס טרומפלדור בעיני חסידי השלום, כשם שמיתוס יגאל עמיר עשוי לקנות לו שכיחה בלבבות הקנאים.

אחד המיתוסים הפוסטמודרניים רבי העוצמה (נכון יותר לומר אתוס, המתפקד כמיתוס) הוא זה של "האחר". בהגות הפוסטמודרנית הכול נבחן ביחס אליו. הוא אף נתפס, כנעלה, טהור ומוסרי יותר מן האני, רק בשל עצם אחרותו ובלי כל קשר למהותו. גישה רלטיביסטית זו יכולה בהחלט להוביל לכל מיני אבסורדים. הנה למשל דוגמה, מן הפוליטיקה העכשווית: מרצ כבעלת השקפה רציונלית-חילונית ניצבת, מצד אחד, בקוטב הנגדי למחנה הדתי-חרדי; מצד שני, כבעלת השקפה ליברלית פוסטמודרנית, היא חייבת להבין את "האחר" הזה לכבדו ולקבל אותו.

וזה כפי שראינו ביחסיה עם ש"ס כבר הוליד כמה משברים עם שולמית אלוני בזמנו, ועכשיו עם שריד.

מיתוס (אתוס) רב עוצמה נוסף הוא זה של "המנצחים והמנוצחים". לפי השיח הפוסטמודרני "המנצחים" הם שכותבים את ההיסטוריה ומשתיקים את קולם של "המנוצחים". ושוב, בלי כל קשר למהותם של הצדדים או למהות המאבק ביניהם, המנצחים הם תמיד, מעצם הגדרתם, "הגיבור הרע" בסיפור והמנוצחים הם "הגיבור הטוב", שאת קולם "המושתק" יש לגאול. באופן כללי גישה מוסרית זו מכתיבה גם את גישתם של 'ההיסטוריונים החדשים' הישראלים לתולדות הסכסוך עם הפלסטינים.

גם גישה רלטיביסטית זו עלולה להביא לכל מיני אבסורדים (למשל, האם הנאציזם הוא מנוצח שיש לגאול את קולו?) אבל מה שנעלם בעיקר מעיניה זה שבדרך כלל המנצחים של היום הם המנוצחים של מחר וחוזר חלילה, הן במישור הלאומי, המעמדי, או המגדרי. למשל ברוסיה היתה מהפכה בורגנית, ואחר כך פרולטרית, והיום שוב בורגנית ואולי מחר תהיה שוב פרולטרית. תנועת ההיסטוריה דומה יותר לתנועת מטוטלת. העם היהודי שהיה אלפי שנים "מנוצח" היה "הגיבור הטוב" בסיפור עד שניצח. המהלך הציוני של עליה, התיישבות והקמת מדינה, נעשה, אכן, תוך גרימת עוול שאין להסתירו לפלסטינים, שתרמו לו גם הם את חלקם. מהלך זה מיצה את עצמו ועתה נעה המטוטלת בכיוון פוסט-ציוני לעבר פשרה, פיוס ושלום, והשבת זכויות הפלסטינים. עדיין איננו יודעים איך מהלך זה יסתיים. אם תימצא נקודת האיוון בין הצדדים, אולי תשקוט הארץ תקופה ארוכה, אם לא, ייתכן שהמטוטלת תשוב לנוע בסערה וכלל לא מובטח שהמנצחים של אתמול לא יהיו המנוצחים של מחר. מה שאולי יעשה אותם שוב ל"גיבור הטוב" בסיפור אלפי השנים הבאות.

'אלפיים' מול 'תיאוריה וביקורת'

על אתוס יהודי בעל השלכות חשובות לוויכוח אקטואלי אחר, כותב בחוברת 'אלפיים' החדשה מס' 18 (עורכת ניצה דרורי-פרמן, עם עובד) חגי דגן במאמר בשם 'המושג מולדת והאתוס היהודי: כרוניקה של דיסוננס'.

ההיסטוריוגרפיה וההיסטוריוסופיה של העם היהודי, הוא אומר, היא יוצאת דופן: אבי האומה, אברהם, לא נולד בארץ, אלא הוא מצטווה ללכת אליה מארצו וממולדתו. "משמע, כבר מלכתחילה ארץ-ישראל אינה מזוהה כמולדת, אלא מוצבת כניגודה". תו הכר זה נמשך בחיי האבות כולם, שאינם לוקחים נשים מבנות ארץ כנען, ובחיי העם עצמו היורד מצרימה ומתגבש שם לעם מחוץ

הפך לזמן. זכרון הטריטוריה איפשר את הדה-טריטוריאליזציה" והם חוששים כי השתלטות מחדש על טריטוריה עלולה להפוך את היהדות הגלותית לבלתי אפשרית. על דברים אלה משיב דגן: "הפיכת המרחב לזמן טהור, והפיכת הטריטוריה לסמל אוטופי, משמעם ויתור על כל סיכוי לבית. הציונות היתה הכרה בצורך לקונקרטיזציה של הדימויים המדוממים הללו, של הסמלים שהפכו יותר ויותר הזויים. מבחינה זו היתה הציונות ביטוי לתובנה הברורה מאליה, שאי אפשר לגוד בתוך סמל אוטופי". במשיכה אל הגלות הוא רואה מחלה המקננת גם בו, מחלה שהוא מבקש להירפא ממנה. הוא פוסל את המשואה הבינארית של בוואריין/קרקוצקין הגורסת: או (תודעת) גלות, או גזענות (יהודית), וסבור שאפשר גם להשתייך, גם לחוש קרקע יציבה, גם לחוש בבית (לאו דווקא ב"בית לאומי מקודש") מבלי לבחור מניה וביה בלאומנות וברמיסת עם אחר. הוא מודע למתח שבין בחירתו בהומאניזם ובלברליזם לבין האתוסים היהודיים, אך אומר כי היחס הדיסוננטי בין השניים הוא חלק אינטגרלי מזהותו היהודית (מכאן שם מאמרו 'כרוניקה של דיסוננס').

לדבריו, דווקא משום שהציונות איננה המשך ישיר של האתוס היהודי המשיחי (אם לא נלכדה ברשתו של המשיח, כפי שסבר קורצווייל) היא יכולה לוותר על שטחים מבלי לפגוע בנשמת אפה של תנועת התחיה היהודית.

לדמותו של "ספר פולחן" היסטורי

אם כבר עסקנו ב'אלפיים' לא נוכל שלא להמליץ כאן על מסתה המבריקה והמעמיקה כתמיד של אניטה שפירא "ההיסטוריה של המיתולוגיה" (קווים להיסטוריוגרפיה על בן-גוריון והשוואה) המתקשרת למסה של חגי דגן בה פתחנו.

כבר המובאה בפתח דבריה, מאת יוהן הויזינחה, מאלפת ומאפיינת את גישתה האנטי דוגמטית של שפירא המדברת אל לבי: "אין בהיסטוריה מגמה מסוכנת יותר מזו של הצגת העבר כאילו היה בגדר שלמות רציונלית, שהוכתבה על-ידי אינטרסים מוגדרים בבירור" - כותב ההיסטוריון הנודע.

במסחה מבקשת שפירא לבחון את אופן חדירתם של מוטיבים חתרניים לתוך ההיסטוריוגרפיה, ואת הקשר בין רוח התקופה לבין אופי השאלות ששואלים ההיסטוריונים, וזאת בקשר לשתי עבודות, של ש. בית צבי ושל אליעזר דון יחיא, העוסקות ביחסו של בן גוריון לשואה, שנקודת המוצא המשותפת להן גורסת כי בשל האידיאולוגיה הציונית של שלילת הגלות לא פעלה הנהגת היישוב ובן גוריון להצלת יהודי אירופה בשואה ולא

במאמרו של האחים דניאל ויונתן בוואריין (שני פרופסורים בקליפורניה) 'אין מולדת לישראל: על המקום של היהודים' הם מבקשים "לשחרר את הסובייקט היהודי מן המלכודת שמציבה הציונות, אשר משכפלת את הסינדרומים הבדלנים של הלאומנות האירופית". לטענתם רק החיים בגלות

מונעים מהשלכות שליליות של הפרטיקולאריזם היהודי לצאת מן הכוח אל הפועל. "השיח היהודי האתנוצנטרי נכון מבחינה מוסרית רק כאשר זהות התרבותית היהודית היא זהות של מיעוט, כשאיננה הגמונית, וכאשר היא נמצאת במאבק עם תרבות הרוב" (הד לדברינו בסעיף הקודם על יחסי מנצחים מנוצחים בשיח הפוסטמודרני - ע.ל.). באתוס הגלות הם רואים את האתוס היהודי האמיתי. חוסר האפשרות לקשר טבעי בין היהודי לארץ מסוימת, נתפס בעיניהם ככוח ביקורתי וכאיום על כל תרבות ילידית מסוגרת. הגלות, ולא המונותאיזם, היא בעיניהם הדרך המרכזי של היהדות, היא "התרומה החשובה ביותר של היהדות לעולם".

הלך רוח דומה בא לביטוי גם במאמרו של אמנון רז-קרקוצקין 'גלות בתוך ריבונות - ביקורת שלילת הגלות בחברה הישראלית'. קרקוצקין אומר כי הגלות היא בחירה מודעת של היהודי ולא מצב שנכפה עליו וכי היא המגדירה את היהדות כתופעה היסטורית. לכן שלילת הגלות, כפי שהתימרה הציונות לעשות, היא שלילת היהדות.

דגן אומר כי אופציה זו מצביעה על נטיה בקרב זרמים ביהדות ימינו בתפוצות לחזור אל תמות שכבר הופיעו בעבר אצל רנ"ק, מנדלסון, הרמן כהן, פרנץ רוזנצווייג, המהרל מפראג, המגיד ממזריטש ור' נחמן מברסלב. האחים בוואריין סבורים כי "הזהות היהודית הגלותית נוסדה על זיכרון משותף של מרחב משותף ועל תקווה לשוב למרחב זה בעתיד שהושעה ללא גבול. המרחב עצמו

לארצו. ושוב, ביציאת מצרים עוזב עם ישראל את ארצו והולך לארץ חדשה, שאינה מוכרת לו אלא מן הסיפור והמיתוס. "הארץ המובטחת" הו מובטחת רק על תנאי: אם יקיימו את תנאי הברית יוריש אלוהים את יושביה מפני בני ישראל, ואם לא יגורשו ממנה שוב ושוב. אלוהים מתגלה לבני ישראל במדבר, מה שהופך אותו, אולי, למולדתו האמיתית של העם. העם מוכרז בזאת כעם ללא מולדת, כעם שהנדודים היא מולדתו האמיתית, עם שתמיד הולך אל ארץ שהולכים אליה, וההליכה הזאת היא המכוננת את זהותו.

גם כשנכנס העם לארץ, וכובש אותה חלקית, נשארת ההתניה לרחף מעל ראשו. בניסוחי חז"ל הופכת הארץ ל"ארץ הבחירה", "ארץ הקודש", "ארץ הצבי", אבל לא למולדת (homeland או fatherland). זה מצב ייחודי. עמים אחרים (גרמנים, צרפתים או אנגלים) שכבשו גם כן את ארצותיהם מידי שבטים קדומים (קלטים) שיסבו בהן לפנייהם, ראו חיש מהרה בארצות אלה את המולדת המקורית שלהם. האתוס היהודי הייחודי מקורו באמונה המונותאיסטית שסירבה לקדש את הארצי והגשמי שבאדמה, בבית ובמולדת, אלא הטילה על האדם ועל העם מטלה אינסופית של השתכללות, השתלמות והתקדשות.

חגי דגן אומר, כי מנכחי האתוס הזה, משתלשלות כיום שלוש אופציות: הציונית-חילונית, המבקשת לראות בארץ-ישראל מולדת ובית כפשוטם ולהפוך את העם היהודי ל"עם ככל העמים", אופציה אשר הולכת במידה מרובה נגד האתוס היהודי המסורתי השולל את הנורמליות. הציונית-דתית שהיא מין שעטנז בין הכמיהה המשיחית לבין הכמיהה למולדת במובן הארצי, אשר מאז השיבה לארץ וזיהויה "כאתחלתא דגאולה" נאלצה לשנות את האתוס היהודי ולתפוס את הארץ גם כמולדת וגם כמקום של גאולה אפוקליפטית. והאנטי-ציונית אוניברסליסטית, כמו במקרה של עמנואל לוינאס (ההוגה היהודי-צרפתי החשוב שנפטר לפני כחמש שנים), הרואה בלך לך של אברהם מסע של יציאה מן העצמי אל הכללי, בתוך ויתור על הבית והמולדת.

חגי דגן עדיין רואה באופציה הציונית, הראשונה, את האופציה הרציונלית היחידה ותוקף את שתי האופציות האחרות, כמי שאינן מוליכות לחיים תקינים ולריפוי "המחלה היהודית" שרק הציונות מהווה לה מרפא. הציונות הדתית-משיחית הוא סבור, כמו כל תנועות הגאולה האפוקליפטיות, תביא עלינו רק חורבן ואבדון. ויכות מהותי יותר יש לו עם האופציה האוניברסליסטית, שלאחרונה שב ונשמע קולה בעולם היהודי, ובמיוחד בשני מאמרים שפורסמו בכתב העת 'תיאוריה וביקורת'.

התיבה

רג'אא בקריה

מערבית: חנה עמית-כוכבי

איור: רג'אא בקריה

הבושה של אצבעותי הארוכות והעדינות שלא זכור לי שהן שכחו אי פעם, בעודנו בשיא רגעי שכרונו, להזכיר לי שאני אשה ולהשביע כל טפח שהוא מסעיר כדי שאשוב ואבחן את התנהגותי וגם הוא ייאלץ לעשות כמוני. הוא הפך את אצבעות ידיו למפתחות למנעולים הסגורים בקפידה ולאותה תיבת ברזל שמנעולה נענה לאחת מאצבעותיו. לא ידעתי, ולא חשוב היה לי לדעת, איך נסחפתי במזרותו של הקשר הזה שפרץ לאור מזרת חשמל שרופה שהוא בא לבדוק מדוע התקלקלה ואז צרב אותי באש שלו וניצת בעשן שלי. אותה אינטימיות מהירה הכתה בי כרעם, והדבר לא קרה לי קודם, ובפראות שכזאת. קיר הקרח נמס לרגלי הדלת הפתוחה כדי חריץ, ואז חשתי לפתע שאצבעות ידיו מדברות ושחובה עלי להאזין לסיפורן, גם אם יצריך הדבר לאלץ אותו להרשות לי זאת, אך הדיבור הפך ללחישה, לפטפוט, לאובדן חושים, לתשוקה, לזעקה שפסעה ופסעה, ולא עצרה עד שירדו עלינו ענני האפלה. לרגע שכחנו שאנחנו ברחוב, זגוגיות המשקפיים השחורים מתגרות בו. אין ספק שהוא שכח איך אני נראית, ואין ספק שתווי פניו המכוערים והברורים מאחורי הזגוגית הלבנה מחפשים דבר מה - אולי את זהות האשה העומדת לפניו ומתגרה בו בצופר מכונניתה האפורה. איפה ראה קודם את הצבע הזה? בפני משקפיו הצרים נפרשים פרטי הערב שבילה איתה. האם זאת היא? צופר המכוננית שב וצווח. היא רצתה שהוא יפנה לה מקום כדי שתוכל לפנות לצד ימין של הכביש והוא, כמו טיפש, איננו מבין שרק הפגישה המקרית הזאת היא שיצרה את העימות הזה, ושהיא איננה מטרידה אותו. אין טעם - הוא לא יבין ולא יזכר. בפעם השלישית צפצף צופר המכוננית בפניו והוא לא זע. הוא המשיך לחפש משהו, את זהותה של האשה. מבטיו הצטמצמו ותווי פניו קפאו ופתאום, כמתעורר מחלום,

אמרתי לעצמי שחייתי יותר מדי בשקך ובאחיות-עיניים מכדי שלא אמסור לעצמי דין וחשבון על כך שאני מעורבת בעסק מזור, ואולי אפילו מתועב. לכן החלטתי להכפיל את עירנותי ולהחזיק בקלפי המשחק הנחוצים ליציאה מכובדת או למנוסה פתאומית. היה עלי לוודא את מתאר המקום ואת הנפשות הפועלות. (אלטאהר בן ג'לון)

יוותי לראות אותו פעם מסתבך במנוסה, אבל לא ביום שלישי, שהוא היום המבולבל והקשה לי מכל ימות השבוע, ולא קרוב למקום היחיד שבו אני מבקרת יותר משלוש פעמים בשבוע, המקום שבו נמצאת תיבת הברזל הקטנה שיש בה חור שהמנעול שלו מתאים רק למפתח ברונזה קטן התלוי זה שנים בשרשרת זהב שעל צווארי, שאתה נתן לי במתנה הגבר הראשון שחרך בגופי מקומות שלא הכרתי והצית ברק שהתחדשותו בעיני הימנית מוסיפה להקסימני בכל פעם שאני נתקלת בצלי במראה הישנה שעל הקיר. המקום הזה, שאינני רוצה לראות קרוב אליו אף אחת מתמונות העבר שאבד עליהן כלה או מתמונות ההווה המשובשות, משום שאני חוששת מהמכשולים של פגישה מקרית שתהפוך למלכודת שבפתחה יתפוס אותי כל מי שידוע שאני אוהבת הפתעות, ואז יאכזר לי לעד הקשר עם העולם. הסיבה לכך היא אותה תיבה קטנה שאותה חושב מי שמכיר אולי לסימן זיהוי של קיומי, ורק מי שרואה את התלהבותי כשהתיבה מגלה למפתח את מילת הקסמים בעוד הוא תלוי על צווארי, יבין למה אני מתכוונת. מאחורי המשקפיים הכהים והגה המכוננית הרועד תפגוש טיפשותי את טיפשותו הספקנית של שאהר ואת הבהלה שמאחורי זגוגיות המשקפיים שלו, שמסגרתם שחורה והגה מכונניתו המתנערת מכל קשר עם טור המכונניות הארוך ועם טור הקללות וצפירות הצופרים העצבניות שמקור כולם ברגע הפגישה המקרית שהלהיבה את נתיבי הכביש ואת שכלן של הבריות. כל זה עניין שלא היה צפוי מראש. שאהר, הגרוע שבגרועים, ודווקא היום, זה פשוט לא הגיוני! רק לפני חודשים ספורים הוא היה מושא לתשוקה מטורפת ולאהבה עזה. אני זוכרת היטב כמה השתוקקתי לפגוש אותו במקרה בדרך כלשהי, והדבר לא קרה. ובדיוק היום, כשאנחנו בצומת של הרוע וההתמרמרות גם יחד, נפגשים שנינו, כשכל אחד מאיתנו מסובך עם עצמו ואיננו רוצה לסגת מהחלטתו המטופשת: "את כאן ואני כאן - ביתנו האחד - הופך לשני בתים!" אבל מאז הפך ביתנו האחד לשני בתים לא הניח לי שאהר, והפך לחלק מהיצוע והסדין ומהאור האדום שהאיר רק את חשכת לילותינו הלוהטים, חלק מהחלום ומהמלים שאותן אני שולחת בדואר מהיר לכתובת מדומה וחפץ מהחפצים החסרים בבית שאני חייבת לקנות בחנות או בבית-המרקחת הקרוב, עד שהשתכנעתי שהוא כנראה השאיר נתח מעצמו כל פעם שבא לבקר אצלי, ובהיעדרו התוודעו הדברים הללו זה לזה והתחליטו להפוך לשאהר נוסף שימרר את חיי ויזכיר לי את שגעונו ואת חוסר

צפירה

גם הזכרונות ממספרים
מאפסנים בקפדנות

מצמצמים את השורות
ההולכות ונמחקות

להדוף את המכות
ביד ברזל ממספרת
ההתחברות היא עבודה זרה,

אני רואה את השלג
האנושי משחיר ונערם
על פני אדמת השלדים

זינק בין המוני המכוניות הצפופות שבטור הקידמי. היא מיהרה בעקבותיו, כפופה לכוח מוזר המושך אותה ללא יכולת לשלוט בו. היא רצתה רק למצוא אותו כדי לקלל אותו. לירוק בפניו או לעשות משהו אחר שירגיע את פחדה ויחזיר לה חלק מכבודה העצמי. העיקר שתעשה משהו. רק בקושי השתלטה על רעידת רגלה שעל דוושת הדלק. באור אדום היא מתעלמת מהרמזור, מנסה להקדים את המכוניות ומקללת את כל מי שמנסה למנוע בעדה בצופר מכוניתו את החופש לעבור מצד לצד כאילו הרחוב הוא רכושו של אביה והיא תילחם על כל שעל ממנו. בעל חיים פצוע המנסה לנקום במי שצד אותו, החטיא את לבו והרומח שלו ננעץ בצווארו, רץ לכל עבר ומחפש את תווי פניו, והפנים מתעתעים בו. לא אירגע אלא אם כן יעלה בידי למצוא את פניך, שאהר. איפה אבדת, איפה? לפתע נחו עיניה על חלקה האחורי של מכוניתו הלבנה, את המספר היא יודעת בעל-פה. היא לחצה על הבלמים בכוח, מפחד שיאבד לה, והתקדמה לאטה, רועדת כולה. היא הפקירה את פניה העצובים כדף פתוח לדיבורן של עיניו. מרוב מתח לא יכול לקרוא בהם. היא הסירה מעליה את התריסים השחורים כדי להתגרות בו עוד יותר, כי אין איש מכיר כמוה את מידת תשוקתו לדברים שאומרות עיניה. למשך פחות מרגע, עם תזוזת מחוג המהירות, שבה וכיסתה את עיניה בתריסים השחורים. הדיבור חדל לזרום, אך לא פסקה סקרנותה לגמוע את שתיקתו האילמת. בטרם הלכה לדרכה ראתה יד הדומה לשלה מושטת מבעד לחלון, מתרוממת ומסמנת לעבר דמותו של שאהר בחום שלא היה מובן לה, סוטרת לו בסגנון מודרני ונעלמת בסוף הסיבוב בעוד הוא עלה על המדרכה והניח למשקפיו להצטמצם, להצטמצם ולהיזכר.

חיפה, מרץ 1995

הסיפור "התיבה" נבחר לייצג את ספרות הנשים הפלסטינית בישראל בכנס נשות אגן הים התיכון שנערך במרץ 1997 במרסיי שבצרפת.

ראג'אא בקריה נולדה בעראבה הגלילית ב-1970. פרסמה שני ספרי פרוזה בערבית: "מזמורים לאלול" ו"נביחות זיכרון". ראג'אא בקריה הציגה מעבודותיה בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות בארץ ובעולם. מתגוררת ועובדת בחיפה.

בשך הסערה
תמיד הופיעה
סערה אחרת

במוסרותיה כאב
לא כלה
של לקט

ובלי שכחה.

כיתת אמן

כתת חיים
עומדת להירות
כתת אמן בטרוזשטט
מכה בכנורות

מתוך ספר השירים "כיתת חיים" שיופיע בקרוב ב-"ספרי עתון 77"

מגילת איש אלמוני

דוד מלמד

משימה שהוטלה עלי על-ידי מכון-המחקר היתה מרתקת. בתוך כד-חרס שנתגלה במערה על אחת הגבעות באזור יהודה נמצאה מגילת-קלף שכמעט לא ניוזקה, ובה, בעברית ארכאית נמלצת, נרשם סיפור שכתב אדם שרק שמו הפרטי "יוסף" מוזכר בטקסט. הסיפור חושף את קורותיו של איש אלמוני שהי, ככל הנראה, לפני כאלפיים שנה בארץ-ישראל וציווה לא לגלות את שמו לעולם. הכותב, חברו של האיש, החליט לפרסם את הסיפור עם בקשה ממוצא החרס שלא לתת לו פומבי עד אשר יחלפו לפחות חמש-מאות שנה מן המועד שבו אירעו הדברים.

פיענחתי את הכתוב בנשימה עצורה וניסיתי להעבירו ללשון דורנו תוך נאמנות מירבית לטקסט. אין ספק כי הסיפור שופך אור על פרשיה עלומה שהיתה נבלעת בתהומות השכחה אילולא נמצא כד-החרס האמור. קשה לדעת מה היה קורה להיסטוריה האנושית והיהודית אילו, למשל, הפרשיה היתה מתפתחת בצורה אחרת.

פרק א': גלימות קוצים

אתה, מוצא כד-החרס, המעביר את עדותי ללשון דורך, ודאי לא שמעת על רעי הטוב. אך המעשה אותו אני מספר הינו אמת מתחילתו ועד סופו, מן החנינה המפתיעה בגבעה עד החלום המר על הצליבה וספיחיה. שנים רבות שמרתי את המעשה בלבי עד שזקנתי ויומי קרב, ויצרי קורא לי לספר לדורות הבאים את המעשה הנורא. ביד רועדת אני כותב את הדברים על מגילת-קלף אותה אשים לתוך כד-חרס ואטמינו בחצר ביתי. רק את שמו של רעי לא אזכיר בדברי, כדי שתתקיים בקשתו להשתכח מן ההיסטוריה כמו אותן גלימות-קוצים דחויית המהלכות בצדי הדרכים בין ירושלים ונצרת.

אותו יום עליו אני מספר יום שישי היה, ערב פסח, ועל הרקיע מעל גולגלתא זרח עיגול של אימה. אמת והזיה, פכחון וכאב, רבצו ביום ההוא על גבעת הטרשים בפאתי ירושלים. רוח רעה שרטה את ראשי השיחים, חבטה בזיוי הסלעים והתערבה בהדי השאון העולה מן העיר. קולות גסים של חיילים קרעו את השקט והתערבבו עם הלמות פטישים שהכו במוטות עץ. מתחת לאחד מעצי האורן השקיף מפקד רומאי מעל גבי סוסו, בגו זקוף ובפנים צוננות, על אנשיו שקוששו עצים בשולי הגבעה. בעפר הקשה, הזרוע אבנים לזהטות וצמחיה מעוכה, יצקו מוטות-עץ מוגבהים ועליהם גססו מימין ומשמאל שני שודדים צלובים. נחילי זבובים עטו על הדם שנקרש בפצעיהם, ועופות שחורים חגו מעל ראשיהם. המפקד הביט בדאגה אל הדרך המתפתלת מן העיר, בין אורנים ועצי-זית אכולי אבק. שלוש צלליות הטילו כתמיהן על מורדות הגבעה הקודחת.

הקדמתי לבוא לגולגלתא, תשוש ודואב, אחרי ליל שימורים בגת-שמיים. ידעתי כי גורלו של רעי נחרץ. התכנסתי בתוך יגוני עם קומץ סקרנים שהתגודדו למרגלות הגבעה. סמוך לשעה השלישית נשמע רחש גובר מדרך העפר. חיילים צוהלים הוליכו את רעי אל סוף דרכו. הוא היה צנום ותכול, חיורון ניבט מפניו, שערו השחור נפרע, בצדעיו התוספו כן-לילה חוטי שיבה. וקנקנו הדל נראה אפור ודביק, ונשמט אל חוהו, שפתיו לחשו תפילה. הוא היה רצוף, כנוע

ומושפל, והזיקנה קפצה עליו בבת-אחת. בקושי רב הביט אל האור המסנוור מן המזרח, ושמת את פניו אל העפר החם שצרב את כפות רגליו. צעיר בן שלושים-וארבע השתרך אל מותו האכזר בפנים חכמות, כנועות, חרושות בעצב יהודי עמוק ובאומץ גלילי מושרש. כותנתו היתה פרומה, בשרו שרוט, חוטי ציציותיו שסועים, קצותיהם מגואלים בדם ובבוץ. מדי-פעם שלח את ידו להחזיר את כיפת-הצמר הלבנה שלראשו אל מקומה והחיילים געו בצחוק. הם לא נזקקו להאיץ בו, הוא פסע בשלווה מדהימה, בנפש נכוחה, נאחו באמונה שלא מן העולם הזה.

ראיתי אותו בבואו, לבי נשבר בתוכי, לא יכולתי לעזור, רק עמדתי ובכיתי, עמדתי ובכיתי.

"גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי", שמעתי אותו לוחש כשעבר לידי. רציתי לחבק אותו בחוזקה ולנשקו, אך החיילים סגרו עליו מכל עבר ואני נשארתי קפוא על מקומי. הם נטלו מוט-עץ קצר שרוחבו כרוחב מוט-העץ הארוך הממתין בין שני הצלבים לקורבנו. עליו הם עמדו למסמר את רעי בכפות-ידיו עד צאת נשמתו. הם עשו את מלאכתם בשמחה ופניהם הביעו גיחוך למראה היהודי הממלמל בהליכתו אל המוות פסוקי תפילה בלשון זרה. אחד מהם מצא אבן-גיר לבנה, רשם על מוט-העץ "מלך היהודים", וגרם למפקדו הקשות פרץ של צחוק. משולי הגבעה הגיעו מקוששי הקוצים, עשו מהם כתר דוקרני, השליכו מראשו של רעי הטוב את כיפת-הצמר, ובקריאות-לעג הניחו את כתר-הקוצים על ראשו המקריח.

ירושלים, קרובה ורחוקה, התכנסה בתוך עצמה. בחוצותיה התהלכו תמהונים וקנאים, אביונים ומורדים, חיילים רומאים והולכי-בטל. הם בוססו עד צוואר בשנאות ובמריבות, אך השמועה על הגזירה שגור הנציב על רעי הטילה חלחלה בכולם. בסימטאות ובקרנות הרחוב התגודדו גברים ונערים ודיברו על האיש שהופיע רק לפני זמן קצר מן הגליל והטיל גצי-אש אל העיר הרוחת. גם בחצרות הבתים חדלו הנשים לזמן-מה מהכנותיהן לחג והתלחשו על האיש מן הגליל. לרגע קט פסקו ההתכתשויות בין הסיעות השונות, והאיבה הקשה שככה. בעומק הלב גרמה השמועה על צליבתו הצפויה של רעי פחד כבוש מפני העתיד. ניצני החורבן הקרב החלו לחלחל בעיר-הקודש זרועת היצרים והמשטמה.

לפני בואי לגולגלתא ראיתי את ההמון שנקהל מאז הבוקר מול לשכת הנציב. היו ביניהם אנשים שנשבו בקסמו של רעי, בנועם דיבורו, בהבטחותיו לימים טובים בגן-העדן שיקום לתחיה. הם קראו בקול לתון את רעי. מרחוק עמדו ילדים וגילו זה לזה כי בעל הסיפורים שליטף את ראשיהם ונשק למצחיהם בפתחי בתי-הכנסת הולך אל מותו. גם אחרי שרעי נלקח בידי החיילים, לבוש באדום, לא חדל ההמון המתרבה לזעוק: "תון את... תון את...". והם ביטאו את שמו באהבה גדולה.

על הגבעה בגולגלתא אמר רעי את פסוקי הוידוי. עיניו המושפלות-מטה כמו נשאו דרשה אחרונה אל אדמת הארץ המיוסרת. הוא אהב את הארץ הזאת בחלום ובהקיץ, מיום שעמד על דעתו בעודו ילד כשעזר לאביו במלאכת הנגרות. "אלי, אלי, למה עזבתני" קרא אל בוראו, ובהכנעה גמורה פרש את ידיו לצדדים כדי להקל על צולביו

שבו נקשרו הכבלים. עד שהגענו אל הדרך הראשית ופגשנו בקבוצת חיילים גוררת איש חמוץ-פנים אל גבעת הצליבה. להרף-עין נפגשו המבטים. הנידון לצליבה והנחון מן הצלב. זה ההולך אל מותו, מורד בעיני חסידי, רוצח בעיני יריביו, ומולו רעי המעונה, רודף שלום, מפוכח משאיפות המרי חסר הסיכוי. האיש שיצא ללחום למען חירות רחוקה, ורעי שלבו יצא אל קשי-היום המחפשים פת-לחם לביתם ומעט תקווה בסבלותיהם. לא הרחקנו ללכת וכבר שמענו את הלמות הפטישים בעץ. קול צחוקם של החיילים ליווה זעקה ניחרת: "מוות לרומיים, תחי החירות". נעצרנו על מקומנו, ניסינו לזקוף את קומתנו השחוה. "ה' נתן וה' לקח", אמר רעי, והכאב המר נשקף מעיניו. בעיקול הדרך סובבנו ראשינו אחורנית והשקפנו אל הגבעה. שלושת הצלבים הטילו צל בגולגלתא, השמש האכזרית הכתה בפצעי הצלובים, עופות מורעבים כבר חגו מעל הגבעה והמתינו לטרפם. החיילים ירדו מן הגבעה ומפקדם רכב בראשם. הם אחוזו בכלי-נשקם ופרצופיהם היו ריקים ואטומים. על הצלב האמצעי נחלשו קריאות התיגר, בר-אבא גסס, העופות פשטו על גופו.

פרק ב': חלום שתי-וערב

על רעי נאסר לבוא לירושלים, ובתחילה ניסה לדבר על לבי שאלך אל עיר-הקודש לחוג בה את החג. סירבתי בעיקשות כי רציתי ללוותו עד ביתו לפני שובי אל נחלתי. לבסוף חדל מהפצרותיו, ושנינו שמנו פעמינו צפונה. יותר מכל רצינו להגיע לפני השקיעה לגופנה, כדי לא לחלל את החג. רצינו להתדפק שם על דלת ביתה של משפחה מבני עמנו ולבקש לחוג במחיצתה את החג. החיילים לא סיפקו לנו דבר. בתחילת הדרך הכתה בנו השמש, אך המשכנו ללכת, נשענים איש על כתפי רעהו והוויים. החום גבר, הצמא הציק. בשולי הדרך היו רק גבעות טרשים צהובות ללא זכר למים. עוברי-אורח לא נראו בדרך הראשית בגלל החג הקרב ובא. שפתותינו נסדקו, גרונותינו ניחרו, כאבי-הראש איימו להכריענו. שעות אחדות השתרכנו בדרך-העפר עד שהצמא גבר על גופינו, רגלינו נחלשו, ראשינו להטו. חיפשנו עץ מצל כדי לנוח ולאגור כוח לבאות. עד שמצאנו על אחת הגבעות עץ-תאנה משופע בענפיים.

את משימתם. חייל שנשא פטיש ומסמרים קרב אל מוט-העץ, ומפקדו הניף את ידו בתנועת "היכוץ". להרף-עין זקף רעי את ראשו, סובב פניו צפונה, וידיו הפרושות לצדדים נאספו יחד כמבקשות לחבק את עירו הרחוקה הנכספת אל הגאולה.

ברגעיו האחרונים, בין פסוקי הוידוי ומסמרי הצלב, חזר רעי אל ימיו היפים על מדרגות בתי-הכנסת בתוך בני-עמו. הוא ראה את פניהם הנוגות ואת עיניהם הכמהות המצפות למשיח המתמהמה לבוא. האיכרים והדייגים, בעלי-המלאכה והאביונים, כולם באו לשמוע את דרשותיו. בנצרת ובטבריה, בכפר נחום ובטבחה, התכנסו אחיו על מדרגות בתי-הכנסת למצוא עידוד בדברי ניתומיו. הוא חיכה להם בלב אוהב, בו לשנאתם של עשירי הגליל, חבט בחכמיו. באגדות ובסיפורי-מופתים השיט את שומעיו אל מלכות השמים, אל שכרם הטוב של ענווי-הרוח, מלח הארץ. הוא הציע מרפא לחולאייהם, חבש את פצעייהם, בירך את ילדיהם, אך הקפיד להזהירם: "לא תעבור יו'ד אחת או קוץ אחד מן התורה". לעת ערב היו שבים מאוששים לבתיהם הדלים, אכלו את פיתם הדלה והמתינו ליום חדש שאולי יהא טוב מקודמו. רעי היה נחפז למניין אחרון של תפילת ערבית. בדבקות ובכוונה גדולה התפלל על אחיו המרודים, על הארץ הרוגשת ברוחות של מרי וקנאות, ועל עמו שעניו קהו. האם יודעים הם שם בגליל על העומד לבוא עלי, הרהר רעי כאשר כפתו החיילים את ידיו אל הצלב, האם לא אראה עוד את פניהם היפות?

הצלב הכביד עליו. החיילים דחקו. "אבי, סלח להם, כי אינם יודעים מה הם עושים" פלט רעי באצילות-נפשו, והם סברו כי קללות בפיו. במהומה שנוצרה ליד הצלב נדחקתי אל קירבתו. החיילים שעשו את מלאכתם בחדווה לא הבחינו בי. הנה הצלב והמסמרים, והנה גם השעה לעולה, חשבתי לתומי כאשר הבחין בי רעי בעיניו החולמות. החיילים ניסו להרחיקני אך רעי נשא את מילותיו האחרונות לאחיו. "אמור להם כי אהבתים אהבה עזה, והם חסרו לי בלכתי אל מלכות השמים".

עצמתי את עיני, נשכתי את שפתי והמתנתי לקריאת "שמע ישראל" מפי רעי הנצלב. "אבי, בידך אפקיד רוחי" קרא בקול רם. פני נשרטו מן הקוצים, המעותי ניגרו על לחיי. ואז, כמו בהינף גרון מתוך הויה שיכורה, שמעתי גלגול סלעים והלמות פטישים, ראיתי דם נקרש ונחילי זובובים, ולפתע שעטת סוסים במעלה הדרך. הרמתי את פני מן הקרקע וראיתי שני פרשים דוהרים על סוסיהם ומנופפים בידיהם. המפקד נדרך והורה לחייליו לחדול ממלאכתם. הם צייתו לו, והזדקפו על עומדם אווזים בפטישיהם ובמסמריהם. הפרשים קרבו אל המפקד והושיטו לו מגילת-קלף כרוכה בחוט-וזהב.

דקות אחדות קרא המפקד את הכתוב, אחר-כך הרים את עיניו ופקד על חייליו להתיר את הכבלים ולהביא לפניו את רעי. בברכיים כושלות קרב אליו רעי, מתאמץ להרים את ראשו. "בר-מזל אתה, יהודי" - אמר המפקד בקול עבה וצרוד - "קיבלת את חיך במתנה. חנינה ניתנה לך. קום ולך אל ביתך".

רעי ההמום שתק כמו סלע. אני בטוח כי לא שמע את קולו של המפקד שהקריא לו את כתב-החנינה מאת פונטיוס פילאטוס, הנציב בחסד טיבריוס קיסר. וכאשר הצליח רעי לפצות את פיו היו מילותיו הראשונות: "יסר יסרני יה, ולמות לא נתנני". על סף עילפון, מביט סביבו כעיוור, האזין למפקד המודיע לו כי לפי פקודת הנציב אסור לו לבוא בשערי ירושלים עד יום מותו. "יהי כך, יהי כך", הניד רעי את ראשו בהשלמה וחיפש את כיפתו ואת בגדיו. החיילים השליכו לעברו את כיפת-הצמר ואת קרעי בגדיו שהיו מוכתמים בעפר. הוא הרים את ציציותיו המרוטות, נשק להן וחבש את הכיפה לראשו. ואני שמייהרתי לעברו, חיבקתי בחום ובאהבה, והייתי כחולם. היום הפך ללילה, האור לעלטה, וליקוי-מאורות בין שמש נופלת ואימה מסנוורת נפרשו על פני גולגלתא.

תמכנו איש ברעהו, עדיין המומים מן המוות שהיה בפתחנו, וירדנו מן הגבעה אל הדרך הראשית. בוכים ושותקים השתרכנו על העפר החם. כפות רגליו היחפות של רעי נצרבו, חריצי-דם נקוו במקום

טיפסנו אליו בשארית כוחנו וצנחנו מעולפים. בדרך הראשית נראו רק פרשים רומיים שחלפו בדהרה ולא הביטו לעברנו. השמש נסתה לשקוע, החג עמד בפתח, איש מעולי-הרגל לא היה עוד בדרכו לירושלים.

שנינו שקענו בתרדמה עמוקה.

כשהתעוררתי כבר היתה שרויה אפלולית צוננת, ריח של תאנים, סלעים לחים ורחש חרקי-לילה. ירח מלא טייל בין ענפי עץ התאנה ואורו הרוטט חשף את פניו המצומקות של רעי. גניחותיו הצרודות גברו והלכו עד שלפתע השמיע זעקה גדולה. קרבתי אליו והחזקתי בידו. כל גופו התכווץ, שפתיו רעדו. הוא בכה מתוך שינה. ניצרתיו אותו בחזקה, עד שהתפכח לחלוטין. הוא הביט בי בעיניים שלובגן בהק בחושך והתקשה לזהות את מקום הימצאו. מה, אני חי, שאל בקול יבש ובחן את כפות-ידיי לאור הירח. חי, הרגעתיו אותו, חי וקיים.

ענפי התאנה סוככו עלינו ככנפי מלאכים, הירח נחבא בענן, הגבעה התעטפה בשחורים. רעי קם על רגליו, הביט כה-וכה, והחל למלמל שברי-פסוקים. הרוח ליטפה את פנינו היבשות, ניחוח ברושים ואורנים ריענן את נחירינו. רעי התנשם בכבדות, קולו היה שונה מן הרגיל, החד ענה לו מן הגיא שלמטה. צלבו אותי, זעק, ראה מה עוללו לגופי. עניתי לו בגערה: חלמת חלום, חלום שווא. אך הוא לא נרגע. ככל שהתפכח גבר הצמא ועם הצמא חזרה התשישות. רעי צנח על הקרקע, אימה היתה שפוכה על פניו, עיניו נעצמו. שוב השמיע מלים מגובבות ממעמקי חלומו. צלבים, לחש, צלבים ופעמונים, בתי תפילה, פרשים וחרבות, אש בסימטאות, גווילים שרופים, בני-עמי במרתפים, אותות קלון, "שמע-ישראל" בפי גוססים. גחתי אל רעי ההוזה, טלטלתי את גופו, וניסיתי לתהות לפשר חלומי המשונה. הוא לא פקח את עיניו אך לפתע קרא בקול נשבר אל תוך הלילה כאילו אינני לידו: משיח עשו ממני, משיח, משיח, ממני. ובנימת קולו היו כאב ותמיהה ולעג מעורבים לזעקה אחת.

כשהתעורר לחלוטין, קם, נשען על גזע התאנה, ושחזר באונו במאמץ רב את חלומי. הרוח החרישית הבליעה את מלותיו, הצמא לא הירפה. חלמתי כי הנציב חנן את בר-אבא, ואילו אותי צלבו בגבעה, אמר רעי. קראתי "שמע ישראל" כשהחילים צהלו והפטישים החלו להלום. ראיתי את הצלב מורם, כפות-ידי שתתו דם, הארמה רעדה תחת, גרוני נחנק. אתה, יוסף, נשאת את גופתי ובכית, הובלת אותי לקבורה לפני רדת הערב.

חלום, אמרתי שוב לרעי, חלום שווא. הוא הביט בי לאור הירח ומפניו זרמו עצב ופחד, הלם ומבוכה. הוא לפת את ראשו בידי ומלמל: הם לא הרפו, אתה שומע את קול הפטישים, אתה רואה את הדם הזולג מפצעי?

שוב כרע על מקומו וצלל בשינה טרופה. מתוך שינה דיבר כסהרורי אל הגבעות: "הם התקבצו מול לשכת הנציב, 'חון לנו את בר-אבא' צעקו. אחר-כך חיבק מישוהו את בר-אבא ואמר 'בר-מזל אתה, בר-מזל'. ואותי הוליכו בזעם אל הגבעה".

אט-אט דעך הלילה. באופק נולד עיגול בהיר ומן הדמדומים בקע שחר מזור: על גבעה נידחת, הרחק משחרית החג, רבצנו אני ורעי, איש הסנהדרין ומטיף גלילי, צמאים ומעונים. חוטי דם סדקו את שפתינו, גופינו התקשחו מן הקור, לבנו יצא אל חוגגי הפסח בירושלים.

קמנו על רגלינו ופנינו אל העיר והמקדש. ראינו את אחינו שובתים לזמן קצר ממריבותיהם, גודשים את בתי-הכנסת, עולים אל הר-הבית, לובשים חג. ברחובות ובפתחי בתי-הכנסת דיברו האנשים על רעי ועל בר-אבא. האם ידעו כי רעי ניצל מן הצליבה? האם תפילותיהם המסו את לבו של הנציב? והאם לאחר כל זאת סופנו לגווע בצמא בין הסלעים וגלימות הקוצים?

התפללנו את תפילת החג.

משיח עשו ממני, חזר ומלמל רעי כשירדנו מן הגבעה אל הדרך הראשית. כת של מאמינים צמחה מן הצלב שהוקם בגבעה, המונים

נשבו בקסמה, לא מלו את בניהם, עזבו את תורתנו הקדושה, הפיצו אמונה זרה, עבודת כוכבים ומזלות. הם שנאו את בני עמי, רדפו אותם בחרב, האשימו אותם במותי. בתי-תפילה מפוארים בנו לפולחנם, ענדו לחויהם את צלב גולגלתא, עשו פרעות בבני-עמי, עינו אותם והרגו בהם.

וכל זאת בשמי, השומע אתה, יוסף, כל זאת בשמי.

הזדעזעתי מן החלום המטורף, ונחרדתי שמא איבד רעי את שפיות-דעתו. שווא החלום, חזרתי ואמרתי לרעי, הבל ורעות-רוח. אתה קודה מחום, העזתי לומר לרעי, הצמאון והחולשה גורמים לך להזיות. אך רעי לא השתכנע. המקיש בווער, מלמל כשהלכנו בדרך הראשית על העפר החם, המלכות נפלה, שבויים יורדים בספינות כבולים בשלשלאות לרגליהם, עבדים נעשו ברומי, יהודה מנוצחת. רעי הלך וחלם, הלך והוזה, עיניו פקוחות, פניו מכושפות.

בזכרוני עלה מראה האומללים והתמהונים שביקשו את ברכת רעי בכפרי הגליל. גם הם ראו בהזיותיהם רדיפות ועינויים, להבות ורציחות. המשכנו לגרור את רגלינו הכושלות עד שנגלו לעינינו בתיה של עיר שלוה ומנוממת. רעי, מיובש והוזה, לא גילה סימני שמחה כשראה את העיר. הוא המשיך בשלו, פולט מלים רסוקות. פרשים נושאי צלבים, אמר, ספרי-תורה עולים באש, אחי מצופפים ברובעים מעופשים, עלילות ושקרים, מצות מדם לפסת, כן, פסח, היום.

תמכתי בו, ליטפתי את ראשו. הוא הביט אלי בריפיון גמור, ממוטט מסיסויו. חלום, דחקתי בו, חלום שווא, שכח הכול, הירגע. הנה בתים מולנו, ושם יהודים, ומים, וסוף-סוף תהא מנוחה לגופינו הרצוצים.

ירדנו מן הדרך הראשית ופנינו לשביל אחר.

בשארית כוחנו, מתנוודים כשיכורים, הגענו אל הישועה. על סף עילפון התדפקנו, כמעט נפלנו, על דלתו של הבית הראשון בגופנה.

פרק ג'

למחרת הפסח הגענו לנצרת.

שני ימים ושני לילות שכבתי כמעולף בחדרו של רעי בבית הוריו בסימטת הנגרים. בהפסקות שבין שינה לשינה האכילו והשקו אותי, וגם הציעו לי צמחי-מרפא לחיזוק. כל אותה עת ישנתי והתעוררתי, ישנתי והקצתי, ושמעתי את קולו של רעי שלא חדל לדבר מתוך שינה. גם אותי רדפה הזיה מבעיתה ועדיין לא ידעתי אם אמת היא או חלום.

רעי התהפך על מיטתו כאילו הצליפו בו בשוטים. הוא המשיך לפלוט קטעי משפטים: משיח, כת של מאמינים, צלבים, יהודים על המוקד, בתי-תפילה לעבודה זרה. מלבד המלה "משיח", חזרה על עצמה כל העת מלה נוראה שהגה אותה בכאב: "בשמי", "בשמי". ורק אני ידעתי את פשר החלום שעמד מאחורי המלים.

כשהחשיך היום השני התפכחנו לחלוטין. רעי היה מותש ומפוחד. שוב ניסיתי להרגיעו. אין ממש בחלומך, הרי אתה חי, לא נצלבת. חלומות על העבר ועל ההווה כולם הכלים, כל-שכן חלומות שזונם אחרי מאות שנים. האם הנך מאמין באמת ובתמים שתולדות העולם ישתנו בגללך? אינך מבין את חוסר-ההיגיון שבתלומך?

יצאנו לתפילת ערבית בבית-הכנסת שבקצה רחוב השוק. רעי רצה לפגוש את חבריו שכה התגעגע אליהם, לשוחח איתם וליהנות מפניהם המאושרות למשמע דרשותיו. פסענו בסימטת הנגרים ועד-מהרה החלו לפסוע אחרינו זקנים ונערים, פושטי-יד וחולים, מצורעים וזונות. הם הגיחו מכל עבר ועיניהם קרנו למראה רעי שחזר אליהם והלך בראשם. בכל כוחם ניסו להיחזק אליו, לגעת בו ולהבקו. ילדים קראו לעומתו קריאות-שמחה, נשים התחננו: ספר מה קרה, אמור משהו, חסרת לנו מאוד, מדוע אתה שותק? ורק בחנויות ובמרפסות של עשירי העיר הביטו בו בשנאה. הנה חזר המשוגע, אמרו.

ראיתי את רעי שקוע בהגיגו ופיו קפוז. אולי תאמר להם משהו,

הניעה את כל ישותי, ברחתי באשון לילה מנצרת אל הכפר הנידח ביותר ביהודה, ברחתי על-מנת שלא לחזור לעולם. מחקתי כל זכר לעברי, בנתי לי כאן זהות חדשה, בדויה.

כאן, במקום מגורי החדש, איש אינו יודע דבר על עברי. האיכרים טרודים בעבודתם כל ימות השבוע, מנותקים מהוויות הארץ. גם אני עמל מבוקר עד ערב אצל נגר הכפר, ומוכיח כשרון מופלא אותו ירשתי כנראה מאבי. אינני בא במגע עם איש בכפר, אינני משוחח עם איש בבית-הכנסת. בגלל הבריחה העיקשת אל האלמוניות לא נשאתי אשה ולא הולדתי בנים. אני מחניק את הכאב בתוכי כל הימים, ומוחה את שמי כאילו לא הייתי קיים מעולם.

שעות ארוכות הקשבתי לרעי עד שהחלו לרדת צללי הערב על הרי יהודה. רוח קלילה התרפקה על עצי הזית והאורנים, הירח הציץ בין העננים. שוב צללנו, כמו כלילה הוא תחת התאנה, בין מצאות להויה, בין אמת לחלום.

כשקמתי להיפרד ולשוב אל ביתי, הוציא רעי מגילה קטנה, מקופלת היטב. ברצוני להפקיד בידך את צוואתי, אמר, אין לי איש בעולם מלבדך, רק אתה יודע את סודי. הנני מבקש כי גם אחרי מותי תישמר אלמוניותי כדי שאיש לא יוכל אי-פעם להצמיח פולחן כלשהו בשמי. לכן אני מצווה כי חלומי ודרשותי לא ייחשפו ולא תוקם מצבה על קברי. יקברו אותי כאן, בבית-העלמין הכפרי הקטן, בין איכרים קשי-יום, פשוטים וטהורים. את חלקת קברי יכסו בקוצים משדות ירושלים, הקוצים שמהם עשו כתר לראשי ביום גולגלתא. ובתכריכי קוצים אלה אנוח בשלום על משכבי עד שיבוא משיח צדקנו והמתים יקומו מקברותיהם.

עצוב וחפוי-ראש הלכתי לדרכי. ובשובי לביתי לא הרפו ממני יסורי-הנפש. רציתי לספר את סיפורו של רעי, בנה המעונה של ארץ אוכלת יושביה. אך בהיותי כבול בצוואתו לא התכוונתי להפירה גם אחרי מותו. רק בערוב ימי גבר עלי יצרי הרע. חכמתי רבות בדעתי, לא יכולתי ליטול את הסיפור איתי אל קברי. עתה כשהיגנה קפצה עלי ורעי כבר איננו בין החיים, החלטתי לכתוב את הסיפור על מגילת-קלף ולהטמינו בחצר ביתי. את שמו של רעי לא הזכרתי בסיפורי כדי שלא להפר את רצונו האחרון. ואני מיחל לבורא-עולם שכד-חרס זה לא יתגלה עוד מאות בשנים.

ואתה, מוצא המגילה, עשה בה כרצונך, אך אנא שא תפילה לעילוי נשמתו של רעי המת שלא הותיר אחריו זכר, אך אהב את עמו אהבה עזה, קשה כשתיקה, כואבת כאלמוניות, פוצעת כמסמרי צליבה.

בגן-עדן תהא מנוחתו.

יעצתי לו, והוא הניד ראשו בשלילה. ליד מדרגות בית-הכנסת, במקום בו נהג לדרוש את דרשותיו, עמדו מלווי מלכת. ההמולה שקטה, הפנים התכהו בחושך. רעי נכנס לבית-הכנסת האפלולי ותפס את מקומו בקצה הספסל האחרון בפניה השמאלית. ישב, הרכין את גופו והצטרף לתפילה. מן החלונות הפתוחים חדרה רוח גלילית חדה ונשבה בפני המתפללים. כשסיים רעי את תפילתו, לחש מזמורי תהילים אחדים והודה לבוראו על הצלתו. עיניו היו אדומות ונראו כאילו נדקרו בקוצים. שמעתי את רעי מתפלל לעילוי נשמתו של בר-אבא.

כשכבו העששיות בבית-הכנסת יצאנו אל הערב המכוכב. איש לא נותר בחוץ. חסידי ואוהבי נפנו לבתיהם ואנחנו פסענו לבדנו ברחובות הריקים. רק אז נפתח לבו של רעי והוא החל להתוודות לפני. אני יודע שחלומי כולו דימיון פרוע, אמר רעי, אך בעומק לבי אני פוחד. מאז החלום הנורא תחת התאנה אינני מוצא מנוח. גם בשעות של פייחון, לבי אינו נשמע לקול ההיגיון. פחד מוזר מקנן בי שמא יסבול עמי בגללי. החלום על האש והגווילים, הדם והצלבים, רודף אחרי, מטריף את מוחי ואינו מרפה ממני.

לכן, לחש רעי, החלטתי כי גם אם החלום כולו כזב אך יש חשש קל שבקלים לאמיתות חרדתי - אני נשבע שלא לדרוך עוד על מדרגות בית-הכנסת, לא לפקוד את הכפרים והשווקים. אבוא להתפלל כבעבר, בוקר, צהריים וערב, אך לא אפצה פה, לא אדרוש דרשות. הכול אשמור בתוכי פנימה: את התוכחות ואת הפחד, את האזהרות ואת הכאב, את האהבה ואת התקווה. אני לא אקרא להם לשוב בתשובה, לא אציע להוליכם אל מלכות השמים, לא אזהיר אותם מפני החורבן המתקרב. ימשיכו ללכת בעקשנותם לאן שילכו וישמור אותם האל.

ישבתי ליד רעי בחדרו כל הלילה ההוא, האזנתי לדבריו, ואת עיקרי רעיונותיו שמרתי בזכרוני. למחרת, כשהאיר השחר על סימטאות נצרת הרדומה, החלטתי להצטרף לשיירת איכרים שעשתה דרכה לירושלים. רעי ליווה אותי עד כיכר השוק, חיבק אותי בחוזקה, וביקש ממני בקשה אחת: שלא אגלה לאיש את קורותי מאז התנינה בגבעה עד החלום הנורא על הצליבה וספיחיה. הנח לי להשתכח כאבק פורח וכחלום יעוף, הפציר בי.

היישירתי אליו את מבטי ושתקתי שתיקה ארוכה ומרה.

פרק ד: השיבה

עברו שנים, הארץ סערה, לא שמעתי דבר על רעי, אך לא שכחתי. באחד הימים הגיע לביתי איש תמהוני ומסר לי דרישת-שלום מרעי. שמחתי לשמוע כי הוא חי ויושב זה-שנים באחד מכפרי יהודה, קרוב לירושלים, הרחק מן הגליל. הוא זוכר באהבה את ידידותך, סיפר לי האיש, ואף ביקש כי תסור באחד הימים לבקרו.

לא התאפקתי זמן רב ויצאתי לבקר את רעי. מצאתיו ללא קושי בביתו של נגר הכפר. בקושי הכרתיו. שערו נשר, צדעיו הלבינו, זקנו היה ארוך ומגודל פרא. הוא היה רזה כשלד, עיניו מתות. מתוך הכפר שבצלע ההר ראה את ירושלים ולאזוניו הגיעו הדי הריב והמדון המבשרים את החורבן. בני עמו התכתשו בתוכה, פרושים וצדוקים, קנאים ומתונים, חכמים ועמי-הארץ. רעי שמע על המהומה ונחרד חרדה עמוקה. את אותותיה ראיתי על פניו הכואבות.

הוא שמח לקראתי ובעיניו ניצת זיק של חיים. בחום חיבקני ונשק לי, שערות זקנו עקצו את לחיי. לפני שהחלפנו דברים על שלומו ושלומי לחש לי באימה גדולה: אין תקווה, לא יעזור דבר, הם ימיטו אסון על כולנו, המקדש הזה ייחרב כמו קודמו. ושנינו ראינו ברוחנו את עיר-הקודש צועדת אל החורבן.

בחצרו המוצלת, בסוכה בנויה על המדרון בין הסלעים, סיפר לי רעי על גלגוליו מיום שנדר לעקור מנצרת ולמחות את כל עקבותיו בלי להותיר זכר. פחדתי שמא יתגשמו הזוועות עליהן חלמתי אז, אמר רעי, פחדתי שמא ייגרם סבל לעמי בגללי. לכן החלטתי להסתלק מן המקומות בהם הכירוני, להשתכח מן הלבבות. תשוקת האלמוניות

השוחט מעכו

אודי יעקב

פרסום ראשון

כן, בתמיהה מרובה ובחוסר כל כוונה להדהים מסופר בכתבי מחמוד אבו דרוויש, סופר החצר של השוחט מעכו, על מרד העבדים הגדול אשר הטביע במוות סמיך את אדונו, מושל העיר.

מגילותיו של אבו דרוויש אשר עשו את דרכן בסופה ידוע מראש, בין עצמות תרנגולות של סוחר גורל ושקרים, דרך אומני מלאכה ומנהלי בתי הימורים ופרוצות עד הגיען לארכיון העירוני, מספרות לאטן על אותו "שוחט" ממזרח אירופה אשר הגיע בסתיו מעונן של שנה מקוללת אל העיר הבצורה, מלא צלקות וסיוטי מלחמת דאהר העקובה מדם, שם קנה לו בשנית את התואר המפוקפק שליווה אותו מאז תפקידו כמחסל המלכותי של עלי ביי, שליט המחוזות הדרומיים.

בבואו היה קר וחרושי כרוח קלילה של אחר צהריים, ולא היה בהגיעו אלא כתקווה עמומה לבני העיר למודי עול החיים.

אך מחלוף הזמן, עם תום תמימתה של האשליה, עת יצאו ממשכנו שלושה גנבים כרותי אפים ואוונניים, נפלה עטרת פחד וחשכה על תושבי העיר, עד כי בערבים המכוכבים, עת שהיו נחות עיניו של השוחט על מרחבי הים, וזנבות סוסי השולטן מקושטא, סמל לרום מעמדו של לובשן היו מתנפנפים ברוח הערב מחגורת העריץ, אפשר היה לשמוע את שתיקתן של אבני חומות העיר בפחדן מחרונו הבלתי צפוי.

כזה היה השוחט מעכו, או כפי שכונה בפי מתנגדיו המעטים "אל ג'זאר".

דמות עלומה ומסתורית זו היתה לא אחרת מאשר אחמד ג'זאר, או סולימאן רשיד או אבו טורן, עבד לשעבר אשר טיפס מעלה בעזרת רצחנות שאינה יודעת פשרות.

כהלך בדרך חתחתים ומהמורות, ידע לעקוף את בורות החיים ולכרות ברית עולם עם המוות.

כזה היה בחייו בהם ניצח את נפוליאון בונפרט שנים רבות לפני שטקטיקנים ומצביאים גדולים מן המערב הערפילי ראו זאת בחלומם, וכזה היה גם בשעת מותו המפתיע עת ששיסף את גרונו ואיבר מינו עבד שחור מארצות הדרום שההיסטוריה האזורית וזיכרון הזקנים אף לא ידעו את שמו.

היה זה איש דם ותהפוכות, איש של עצמו בלבד. אל ג'זאר. מגילותיו המתפוררות של אבו דרוויש מגוללות לפנינו את שלושים שנות עריצותו של הקצב בקווים בהירים של דמי המתים וזוועות העינוי.

בסוף ימיו, תקופת כרוניקת גסיסתו, דעכה העיר לאטה בינות לסירחונם של שקי האשכים הכרותים וראשי הערופים אשר בריקבונם המתקדם עטרו את החומות ושימשו מאכל תאוה לחתולי הסימטאות.

העיר כולה רעדה כזעקה אילמת נוכח מזגו הבלתי נשלט של מטורף השולט בפסיפס חטאים לא יכופרו. התקווה הפכה לאד קלוש מיום ליום.

היתה זו תקופת המרידות הגדולות בגליל מוכה הדלות, ואנשים פשוטים רבים גויסו בכוח הזרוע לצבאו הזעום של השוחט. התקפות המורדים נרמסו בקפידה לקול הבכי של האלמנות ולשמחת כיסם

של קברני העיר. החומות קרסו לאטן פנימה. מי ביבים, זבל ודם אדם זרמו יחדיו באחונה בסימטאות הצרות. לא נשמע קול ניגון ושירה, ופניהם של ילדי הכוכים והמחילות רבו מיום ליום.

בחידלון גסיסה זה היה אל ג'זאר נחוש ואיתן כתמיד, למרות שקצוות שיער לבן וקמטי זעם החלו מעטרים את פניו. בקרב מבקריו מעבר לים באותה התקופה המשיך לקנן הרושם כי עיניו נשארו עיניו של רוצח, ובקולו התקיף עדיין הצליח לנווט בחצרו המבאישה של השולטן מקושטא, מעוז השחיתות ופריצות היצרים.

עדות אמונה למצבו של השוחט באותם ימים עשויה לספק לנו פתקה קטנה וצהובה אותה השאיר השוחט בתום לבו על קברה של אחת מפילגשות הארמון:

"היית לי כמלאך יוקד בשמי חורף חשוכים. אהבתי אותך אהבה עזה ומעולם לא קרה שלא באתי על סיפוקי בעת שכיבתנו. אינני יודע מה התרחש באותו הלילה. אנא סלחי לי..."

מן הראוי לציין כי המסכנה נתלתה בחדרו של השוחט ובטנה מבוררת.

נראה היה כי האל הכל-יכול זועם על חלקת עכו. על כל המידות והתרחשויות הנכאים שסבבו וחדרו את חומות העיר, נוסף גם הום מלהט ויוקד באותה שנת אברון בה נגעה עלילת הרפאים של השוחט במחוזות הטירוף. האוויר עמד במקומו וגלי הים הפכו לחיזיון נדיר. בורות המים שבעיר התרוקנו בקצב מדאיג ומנהר הנעמן האדיר נותר זרזף שתן עגמומי. תושבי העיר החלו להתפלל ביתר שאת, בטוחים כי קללת השוחט הגיעה לשיאה הגשמי בחום בלהות אשר ישרוף לאטו כל חי.

הימים עברו לאטם. בכל יום שעבר נסתיימה ונפטרה מן העולם עוד בת תקווה מבין חומות העיר. אל ג'זאר עצמו ישב במעונו, שלוש מנשותיו מנגבות תדיר את נהרות היועה שהפיק גופו העצום, נזכר בין סיוט להזיה בימי ילדותו באירופה הרחוקה, חלומות של רחש פכפוך מימי הדרינה הקרירים מולידים ייסורים בנפשו המלוהטת.

בהתפרצויות זעמו, שהפכו לשכיחות עם התגבר החום, הצליח לדלל באופן ראוי להערכה את מלמולי הסבל של נתניו ונשות הארמון, כמו גם את מספרם.

בקצרה יאמר שדפי מגילת אבו דרוויש מאותם ימים של עריצות, כוסו במעטה דק ושמונני, עדות לכמויות זיעתו של הכותב. בראש כל דף מצוין עדיין בכתב זערורי מספרן המדויק של משפחות חללי החום הכבד אל מול מספר הרציחות, פרי זעמו של אל ג'זאר.

השוחט ניצח בכל הימים.

בימים שבישרו את בואו של אמצע הקיץ, נמלאה העיר דום, כאילו ידעה את העתיד להתרחש. כל אשר יסופר מאותם ימים נחרץ בוזיכרון נפשם של תושבי העיר כצלקות עולם. גם כתבים אלו מביאים אך הד חלוש של המאורעות הפלאיים והמוזויעים אשר התרחשו בימי אמצעותו של אותו קיץ.

מגילותיו של אבו דרוויש נחתכו בכוקר שחור של פרסום הצו. הכתיבה נאסרה בערבו של אותו יום ממש. הדף האחרון של המגילות, שהוא למעשה העתקו של הצו שהופץ בכל רחבי מערבו של הגליל, מביא לפנינו פסגות של טירוף בנפשו של השוחט.

הימים התקדמו לאטם, מלמדים גם הפעם על צמיגותו של הזמן השואף לטוף.

תחושות ומקרים של אובדן החושים ופריצות היצרים החלו להופיע. ניתן רק לדמיין בציוריות מבושלת את שהתחולל בין כתלי הארמון באותם ימים אומללים. עדותה הכתובה של אחת מפילגשות הארמון העלתה סומק של בושה אף על לחייהן של פרוצות העיר שנים אחר כך, מעמידה גבולות חדשים למגוון האפשרויות המיניות.

בציורי קיר אשר נתגלו שנים אחר כך, ניתן ללמוד בכלליות מעורפלת על אוירת אותם ימים. היו אלו ימי מלחמת סוף העולם לתושבי העיר, בהם הטוב והרוע נאבקים יחדיו עד ללא הכר.

מספר ימים לפני פקיעת מועדו של צו הדמים יצאה חבורת צעירים משולהבת בסירוף המוות והשחרור ופרעה קשות ביהודי העיר. רבים נטבחו באותו יום אומלל ורק הים יודע מקום קבורתם ומספרם המדויק. שריד זה היה האחרון מסוגו ומעשה נפשע זה מעולם לא התרחש עוד בקרב החומות.

השלוה הנסוכה על הנוטים לשכוח את מאבקי היום-יום של חייהם החלה פועלת כשיקוי של קסם על כל תושבי העיר. רבים החלו להתבונן אל תוך עצמם, תוהים ושואלים שאלות של נצח ומשמעות. היו אלו אנשים פשוטים וקשי יום, ושאלות אלה היו להם כגילוי מפתיע של עולם שלא ידעו על קיומו. רבים נדרו לעצמם כי ישנו את חייהם לחלוטין אם יוסר אימו של המוות המתקרב, ויבחרו בדרך המחפשים אחרי האמת.

זקני העיר מספרים כי אבות סביהם ידעו לומר שבאותן שעות של קשב, היה נח על העיר מעטה של קדושה, וחום הבלהות שהטיל מוראו על כל אדם גרפה ופסק לפתע.

בשעות קדושות אלו, היה ג'זאר מתעורר לפתע מדמדומי שגעונו,

ומבט של פיכחון ורוגע היה פושט בעיניו. לכשנתעשת היה קורא מיד לחבר יועציו, שלישינו ונשות חצרו ודורש וחוקר על הנעשה בעירו, ונדמה כי לצימאוננו לדעת ולהבין על המתרחש בחדרי לבם של נתיניו אין גבול.

גם באותם רגעי שלוה מועטים, סירב מכל וכל לדון בגזירת הגורל הממששת ובאה. פניו שומרי הסוד נשארו חתומים גם לתחנוני הבכי של ילדי העיר, שהלכו ודעכו עד שפסקו לחלוטין.

בימים בהם הרגיש חזק מספיק, היה מטפס ועולה למגדל השמירה

אותיות הדמים עדיין מבשרות את לשון הפקודה:

”נתיני, בשרי זועק לורימת הוורבאס ולקרירות עצי המחט. אם לא ארגיש אותם ביומו הראשון של החודש הבא ארחץ במפלי דמכם הארור... אחד מכם לא אותיר נושם, גופותיכם יקרעו, אשב על הר גוויותיכם...”

הצו הופץ בכל מרחבי המחוז, מותיר אך מעט מקום לשאלות וספקות באשר לרצינות כוונותיו.

צבא שכירי החרב הצ'רקי אשר עמדו בכל רגע למרות ולפקודתו של שולחם, היה ידוע בנאמנותו חסרת הגבולות. היו אלו חיילים קשים וקשוחים כצור הגלילי ממנו באו, ועיניהם הצרות הביטו בשוויון נפש ברציחות הזוועה של השוחט. חוליות רצח קטנות וסמויות היו מבצעות באשון הליל משימות נסתרות ורחוקות בסדר ובשקט מפליא.

היו אלו שכירי החרב אשר הטילו מוראם עד חצר השולטן בקושטא. בתדהמת המדוכאים הנצחית קיבלו נתיני המחוז והעיר את צו חדלונם.

במבע העיניים של הנידון למוות על לא עוול בכפו, פיותיהם קמוצים כתמיד נוכח קללת השוחט וימי הלהט, חזרו והתבוננו בצו שתלוי היה בחאן אל אפראנג' אף כי לא ידעו לקראו.

פקודתו של השוחט היתה, כמובן, שיגעון מוחלט. לא ניתן היה לחשוב ברצינות על דרך, ולו הגאונית ביותר, להוביל מים רבים כל-כך מרחק חמישה עשר קילומטרים מעכו. נהר הנעמן היבש והדלוח חדל אף מלספק מי שתייה לבהמות שמתו בהמוניהם, ואמת המים העתיקה אשר חיברה בערפילי העבר את העיר עם מעיינות הצפון הקרירים, כוסתה בשברי אבק הזמן והמלחמות עד ללא הכר.

תושבי העיר והמחוז החלו בתכנון סופם המתקרב. שקיעות החמה הבערות היו להם חזיונות של סוף ומוות מזדחל. כוהני התפילה הפכו בן לילה לכתלים של חוכמת דרך ודעת. בימים ספורים נאספו מספיק כספים מעני ומפושטי היד של עכו לבניית מסגד גדול וחדש, לעיר קברים ושיממון. מלאך המוות החל בשיגיונותיו על פני האדמה.

מועצת העיר, על כל חכמיה, עסקניה ונואמיה התפזרה לאחר מספר דיונים ללא תשובה. עשירי העיר והמחוז החלו, כתמיד, בתכנון מנסות בעלי ההון והממון בדרך הים מערבה, אך הרעיון נשחט בעודו באבו יחד עם מתכנניו, לאחר שמרגלת אישית של השוחט גילתה את מקורן של הידידות המזורות שהחלו לפרוח בין עשירי העיר ונשותיהם עבות הבשר, לבין אחד מבעלי ספינות המפרש שבנמל.

מאורעות אותם הימים מצאו את גיבורן מוטל מעולף מחום ותשישות בארמונו, פילגשיו מטפלות בו כפגר חיה טריפה. היו אלו ימי שיגעון וסירוף מוחלט במוחו ובנפשו של אל ג'זאר. דומה היה, כי פגיעתו של החום ונהרות דמם של נתיניו האומללים הבקיעו כפצע מתוך נפשו הדוויה של החוטא, פוגעים בכל ניצוץ נותר של רחמים והיגיון. ברגעים רבים נראה היה כאילו הקאותיו וריח פליטותיו מלמדות על עוצמתו של הריקבון אשר פשה בכל אשר פנה.

ניסיונותיהם המרובים של מקורביו המעטים לביטול רוע הגזירה נתקלו במטר עצום של גידופים בשפה לא מוכרת ובהתפרצויות זעם בלתי נשלטות.

הזמנים המועטים והנדירים בהם היה השוחט חוזר לצלילות מפוכחת, היו רגעי דמדומי הבוקר הקרירים, בשעת מותם של הלילות הקצרים.

ברגעים אלו היה השוחט מביט סביבו בתדהמה מיוסרת כמסרב להאמין שלפיתת הלכלוך והסחי במשכנו היא מעשה ידיו. באותן פסיעות של שפיות, היה נותן פקודות והנחיות מדויקות לסגל ביתו ולסגנו היחיד, בידוע כי בכל רגע עתיד הוא לצלול בחזרה אל אנמי טירופו. לרוע המזל, הנושא היחיד שהשוחט סירב בכל תוקף להתייחס אליו בזמן רגעי החסד היה גורלו של צו הדמים שפורסם.

”הצו בעינו יעמוד” אמר באחת הפעמים ולא הוסיף דבר.

הגבוה בצידה המערבי של החומה הגדולה ומשקיף למשך שעות אל מרחבי הים ממנו הגיע שנים רבות לפני כן. ברגעי שלוה אלו היה מתאחד השוחט עם הנשחט, המנהיג עם צאן מרעיתו וכמעין שלמות שמתוך קבלת הדין נחה על העיר ועל תושביה.

מועד סוף הסופים התדפק על שערי הברזל הכבדים, והודיע על בואו בשרב עז יותר מכל אשר ידעה העיר.

שני הימים האחרונים בחייהם של תושבי העיר היו ימי צום ותפילה. בקולות דקים ושירה חרישית קיבל כל אדם לבדו את דבר מותו הקרב ובא.

עד כמה מפליא הדבר, שבאותם ימים אחרונים לא ניסה ולו אדם אחד לנוס מפני חרמו הממורט של מלאך המוות. אדרבא, פיטות מידע זעירות אשר לוקטו בעמל רב לאחר שנים, מתארות לקורא הנפעם ימי חסד ותום ואהבת אין קץ בין כל אדם לרעהו, ימים בהם בני העיר הפכו כעדה אחת מלאת שקט ורוך ילדות.

מסופר כי אויבים ותיקים נפגשו בטבורה של העיר והתחבקו יחדיו למשך שעות ארוכות.

בני האדם למדו סליחה מהי, והלילה האחרון לפני יום הדין היה ליל שימורים ושירת הלל להוד כל חי ולנצחיותו של הטבע.

ימים רבים לאחר אותה שנה נמצא על קירות בתים רבים ציור עדין המתאר שמש שוקעת ולמולה שמש חדשה וגדולה עולה וזורחת.

יש האומרים כי באותו לילה ממש נגלתה לעיני הסולחים הדרך האמיתית והשלמה בה זורת אור של תמיד על המתקנים את נפשם לאהבת רעייהם כמותם.

למנסים בכל יום מחדש להגשים מתוך לבם את הטוב באדם, ניתנה הזכות להציץ לרגע אל עולם טוב יותר, ואילו לחורשי הרעה ששינו את דרכם, ניתנה סליחת התמיד.

עקבות אותו לילה לא ימתו לעולם, אך לעולם לא ידבר בו שוב במלים איש מאנשי העיר עכו.

בוקר המחרת היה בוקר כל הפלאות.

עם זריחת החמה יצאו כל אלפי אנשי העיר - זקנים, ילדים, נשים וגברים - אל סופם המיועד. שלוות אין-קץ היתה באוויר הבוקר. לא נותר דבר מהשרב הממית ולו גם עקבות הזיכרון על פני האנשים.

כיכר העיר, החאן אל אפראנג', מלאה אדם.

ניתן היה לשמוע את קריאתם של שחפי הים ואת ציוץ הציפורים העדין שהודיע על בוקר חיים חדש.

רבים מאנשי העיר החזיקו ידיהם כילדים אשר גילו לא מכבר ידידי נפש לחיים שלמים וארוכים. עיניים נפגשו בכל.

בשעה שהציצה קרן השמש הראשונה בין חרכי הירי בחומת העיר, נשמע קול פרסות רבות על אבני מרצפות העיר העתיקות. רחש קליל עבר בקהל הרב ונהסה מיד.

בשער הדרומי בכיכר העיר חלף פרש צ'רקסי זקוף, עטוף בשריון הפרשים הקל והמכסיף שהתנוצץ קלות בשמש הבוקר המאירה. פניו נראו קשים ואיתנים עת חלפו עיניו על הקהל הרב שהתאסף.

אחריו הגיעו חבריו, רבים מספור. כולם כדמויות המבשרות את בוא הקץ.

במרכז השיירה עבר אל-ג'זאר, ישוב על סוסו הלבן ופניו כשל אדם אשר קם מן המוות.

רחש נוסף חזק מקודמו חלף משראוהו בני העיר. משהתקרב, הבחינו כולם בניצוץ שבעיניו, ניצוץ אשר ראוהו מקורביו פעמים רבות עת היתה תאוות רצח עולה ברוחו.

על מותניו היתה מונחת חרבו הכהה, וזנבות סוסי השולטן מקושטא מחוברים יחדיו בציצית לחגורתו עם אוסף האוזניים הכרותות, ארבעה תריסרים במספר.

כל גופו אמר מוות וכל רוחו אמרה קרבות.

השיירה עצרה באחת לקול פקודתו של השוחט.

כל הפרשים עד האחרון שבהם ירדו מגב הסוסים ושלפו חרבות. כל פרש החזיק שתיים בידי, כעומד בפני אויב צמא דם.

השוחט נשאר יחידי על סוסו, נראה כמורם מעם. ביום זה היה כבן שבעים שנה, וידו היתה איתנה כתמיד.

רוח קלילה החלה מנשבת. בשקט המוחלט ששרר אותה שעה בכיכר ניתן היה לשמוע את זרימת האוויר ורחש כנף ציפור.

השוחט שלף את חרבו והרימה בידו הגרומה.

הוא פתח את פיו והרעים בקול צרוד:

"נתיני העיר עכו, נתיני!

הרימו ראשכם אל על, אני הוא המדבר אליכם.

בשערי העיר עכו עומד אויב קשה מצור. יש אומרים כי הוא בלתי מנוצח. יש אומרים כי יכבוש את העולם כולו. שמו נפוליאון, ושם העם הנוהה אחריו הוא עם צרפת. היום נילחם בו עד מוות.

את פירעון צווי אגבה ביום אחר..."

כך אמר והצעיד את סוסו אל מחוץ לכיכר העיר.

הפרשים הצ'רקסים פנו אל הקהל וצידו כל נער וכל גבר בחרב. שתיקת האנשים לא הופרה.

פקודות חולקו בשקט ובסדר מופתיים. כל אדם ידע את תפקידו עד לפרטיו האחרונים.

מבטים של ידידות וחברות אמיצה בת אותו הלילה הוחלפו. כל הידיים אחזו עתה בחרבות.

זקני העיר החלו ממלמלים את תפילות הברכה של היוצאים לקרב על עירם.

לפתע נשמע קול זעקה רם המבשר על פלישה מן הים. קולות השתפים נדמו.

הקרב על עכו החל.

מתוך הספר "דברי ימי עכו וקרבותיה" בעריכת משה ארי-שלום, הוצאה שלישית במסגרת הסדרה "קרבות לא יאומנו":

"קשה ביותר לתאר ולהבין את שהתחולל בסוף קיץ 1799 בקרב הקשה ביתר שעבר על העיר מאז כינונה. אמנם מלאכת עיבוי וחיוזוק החומה שהחלה בימי סולימאן פחה ונמשכה בעקביות ראויה לציון בימי אחמד ג'זאר הקשתה במקצת על נפוליאון במלאכת החדירה לעיר וסייעה למגיני העיר לאגור כוח וזמן, אך אין להסביר את תבוסתו של הצבא הטוב בעולם, באותם ימים, מאומן לגמרי בטקטיקות המצור וחדירת החומות על ידי כוחה של החומה בלבד.

...נראה היה כי צבאו של ג'זאר יחד עם אספסוף לא מאומן מתושבי העיר הצליח בדרך מופלאה כלשהי לבצע את מה שנחשב לבלתי אפשרי באותה תקופה - הניצחון על צבא נפוליאון.

...אין לעורך ספר זה ולמומחים השונים עמם התייעצנו תשובה מספקת באשר לשאלה ולתעלומה כיצד הצליח אחמד ג'זאר להנהיג ניצחון מוחץ כל כך על עלית הצבא האירופאי.

...ידוע רק, כי תבוסתו של נפוליאון בעכו תורצה על ידי באופנים מגוונים ושונים. בין השאר התרברב כי "הפכתי את עכו לעיי חורבות ואין לי עוד צורך בה".

פרט מוזר לגבי אותו קרב מפורסם והוא סירובם המוחלט של תושבי העיר להעניק הסבר לניצחון המפתיע... פרט מוזר נוסף הוא היעדרן של תעודות או עדויות כתובות אחרות המסבירות את שהתחולל בעיר באותם ימים שקדמו לקרבות הפריצה ולהגעתו של נפוליאון בדרך הים...

הצליין קונסטנטין קרייב שסייר בעכו לאחר הקרבות נתקל בסירוב מוחלט להסבר מניח את הדעת על שהתרחש בעיר באותם ימים. במבוכתו ובתסכולו הוא מציין בכתביו ש"על שאלותי הרבות קיבלתי רק תשובה אחת מישיש חביב שטען בתוקף כי ההסבר לניצחון המרגש של מגיני העיר היה החום. כמדומני שהוא השתמש במלה נדירה בלטינית שמשמעה הוא 'חום הגיהנום'. אינני יורד לסוף דעתו שכנראה גשתבשה מעט..."

■

אודי יעקב בן 25, מלמד ספרות בבית-ספר תיכון בחיפה. מרריך חבורות רחוב בעכו.

מחמוד דרוויש

מערבית: שמואל רגולנט

שירי-ילדים

אמי

נכסף ללחם אמי
 ולקפה-אמי
 ולמגע-אמי
 ותשגה בי הילדות
 יום בחיק יום
 ואהב את חיי
 שאם אמות
 אבוש מדמעות-אמי

האם תשתהי?

האם תשתהי על זרועי, יונה,
 טובלת מקורה בפי?
 האם תשתהי על זרועי, יונה,
 ותכניפיני... שאעוף
 ותערסליני שאישן
 ותעניקי לשמי חמדת-הניחוח
 ותהפכי את ביתי למגדל של יונים?

גשם רך בסתיו רחוק
 והצפרים כחלות-כחלות
 והאדמה תחג.

חלמתי על תבצלות לבנות
 על ענפי-זית
 על צפור חובקת את הבקר
 על ענף-עץ-לימון.

כפרי

ריחה ענבר
 ואדמתה ספר
 ולבה ירק
 ואני ילד רחום
 בחיקה המתוק אצמח ואגדל.

אל "הליקון" – מנויים", ת"ד 6056, תל-אביב 61060

ברצוני להיות מנוי / לתת מנוי-מתנה על כתב-העת לשירה "הליקון".

- מצ"ב המחאה ע"ס 156 ש"ח עבור מנוי שנתי אחד (4 גליונות + 1 מתנה)
- מצ"ב 3 המחאות חודשיות רצופות ע"ס 3 x 52 ש"ח (4 גליונות + 1 מתנה)
- מצ"ב המחאה ע"ס 228 ש"ח עבור "מנוי פלוס" (6 גליונות + 2 מתנה)
- מצ"ב 3 המחאות חודשיות רצופות ע"ס 3 x 76 ש"ח (6 גליונות + 2 מתנה)
- מצ"ב המחאה ע"ס 276 ש"ח עבור מנוי שנתי + מנוי מתנה (2 x 4 גליונות + 2 מתנה)
- מצ"ב 3 המחאות חודשיות רצופות ע"ס 3 x 92 ש"ח (2 x 4 גליונות + 2 מתנה)
- אבקש לצרף כרטיס-ברכה בשמי למקבל המתנה**
- אבקש לצרף את כרטיס-הברכה המצ"ב**

פרטי הרוכש / המנוי:

שם: _____ ת"ז: _____

כתובת: _____ טל': _____

פרטי מקבל המתנה:

שם: _____ טל': _____

כתובת: _____

ברצוני לקבל במתנה את הגליון / את 2 הגליונות שסימנתי כאן:

- אהבה להיות ברתמותה מקום דיוקן עצמי דיוקן עצמי – שיחות
- אלוהים אלוהים משפחה שירה ואמנות דמויות אנטי שירה חדשה 94
- מדרש ארוטיקה (א) ארוטיקה (ב) שירה חדשה 95 רשות היחיד (א)
- מיתוס ופולחן רשות היחיד (ב) חלום שירה חדשה 96

עושים

מנוי

על

הליקון

בעריכת אמיר אור

הצעה מיוחדת: מ-34 ש"ח לגליון

חסוך 25% עד 30% מהמחיר, וקבל גליונות מתנה
בבחירתך מקובצי "הליקון" הקודמים

מה בהליקון?

שירה ואמנות בפרסום ראשון ובלעדי

- **גליונות נושא:** צילום מצב עדכני – שירה מהארץ ומהעולם על אהבה, משפחה, מיתוס, חלום ועוד.
- **רשות היחיד:** 10 יוצרים תחת גג אחד: 3 משוררים עבריים, 3 לועזיים (בתרגום), 3 יצירות קלאסיות (בתרגום) ואמן פלסטי אחד.
- **שירה חדשה:** ממיטב השירה הצעירה הנוצרת בארץ – בזמן אמיתי.

ועוד בהליקון:

- **ספרי שירה:** בסדרות הליקון-ביתן והליקון-תג לשירה חדשה.
- **אירועי שירה:** "קבארט הליקון" – שירה ומוסיקה מדי חודש ביבית האומנים" בתי"א.
- **כיתות שירה:** למשוררים נבחרים בתחילת דרכם, בשיתוף "משכנות-שאננים".
- **אתר שירה:** משוררים בקולם, סדנה וירטואלית, קריאת שיר ועוד.

<http://www.snunit.k12.il/shireshet>

בקרוב

ב-ספרי "עֵתוֹן 77"

ספר חדש של

יעקב שי שביט

קו המחשבה,

האהבה

וגם הים

מציינת את הפרוטוקולים של זקני ציון". השני, ההנחה הסמויה שההיסטוריה אינה מקרית, אלא מתנהלת על פי הכוונה ורצון אידיאולוגיים, שמה שקורה אינו פרי מעשים ומחדלים, אלא פרי קונספירציה מתוכננת מראש וחובקת כל ולה אחראים גופים כמו הקומינטרן או הסי.איי. אי. במקרה של רצח קנדי).

כדאי עוד להביא כמה מדברי הסיכום היפים והנכוחים של אותה מסה: "בעולם המציאות (להבדיל מעולם הרעיונות) כאשר בני אדם ניצבים מול שאלות קיומיות הם מגיבים בדרכים הנגזרות מן המציאות הקונקרטית ולא מתבניות אידיאולוגיות... מתחת לרובד האידיאולוגי של שלילת הגלות, נמצא רובד עמוק יותר של הזדהות עם בני עמם, שהיה מכריע בהתייחסותם לעם היהודי המושמד... לכן אין ספק שבן גוריון וחבריו להנהגה עשו טעויות, אולם אלה לא נגזרו א-פיריורי מקונגרס אוגנדה, או מנכות מוסרית אימננטית של הציונות, כפי שטען ש. בית צבי, אלא תוצאה ממערכת הכוחות והנסיבות של אותו מפגש אקראי וחד פעמי, שבין אנשים ונסיבות שהוא ממהותה של ההתרחשות ההיסטורית".

מצד זה עמוס לויחן

←המשך מעמ' 31←

דאגה, כממשלת ישראל אחר-כך, להנצחת זכרם לאחר הקמת המדינה. הדיון שמפתחת שפירא מאלף ומרתק ולא אוכל לעסוק בו כאן. ברצוני רק להצביע על פרק אחד מבריק בו, שנדמה לי כחידוש גמור שלה, הנקרא "קווים לדמותו של ספר פולחן" ובו היא מתארת כיצד הופך "ספר חתרני" (במקרה זה ספרו הלא מדעי של ש. בית צבי 'הציונות הפוסט אוגנדיית במבחן השואה') שכולם טוענים כי הוכחש, הושתק והודחק "לספר פולחן" עליו מסתמכים ההיסטוריונים הביקורתיים לצורכי פולמוס וניגוח. שני מאפיינים היא אומרת יש לספרי פולחן. הראשון, הם מבטאים אמונות ודעות שנמצאות באוויר, מה שאנשים בעמקי לבם חושבים אך מכל מיני סיבות לא נותנים לכך ביטוי ומלבישים אותן אינטואיטיבית במעטה של תפיסה שיטתית מקפת (ולא כל ביסוס של ממש, כמובן, לצורך דוגמה בלבד היא

אם אפשר להפחין אטריות יפניות פזיגה
 בארבע הליכה, אז למה לא אפשר יהיה
 להעביר כספי המשלוח בארבע אפלוג זקרי?

**העולם הפתוח של דיסקונט. 24 שעות של בנקאות
 איפה שלא תהיו, מה שלא תעשו.**

השעה שמונה וחצי. בערב. עוד יום עבודה מאחוריך (יום קצר...), בדקת את היתרה בחשבון. מבט זריז על ההודעה בצג הסלולרי והופ...
 יתרת זכות יפה מופיעה על הצג. עכשיו מה עושים עם הכסף? בוא נשאל את קרן
 מטלבנק דיסקונט (או יהודה מטלבנק ישיר, אם אין לכם חשבון בדיסקונט) - פק"מ דולרי? נשמע מעניין!
 הגעת הביתה, סיפור לילד, אוכל (Take Away אלא מה?) טלויזיה...
 הגיע זמן הגלישה. נכנסת לטלבנק אינטרנט, הכי נוח וגם 50% הנחה על פעולות. כדאי!
 מוקדם בבוקר, נזכרת שנגמר לך פנקס השיקים, כמה נוח שאפשר להדפיס פנקס חדש תוך דקה וחצי בלויין דיסקונט
 ובסניפי הסופר בנק. שיהיה לך יום פתוח.

פרטים בטלפון: 03-5145555 ובכל אחד מסניפי הבנק

(אודד חומסקי & ורשבסקי)

קבוצת הפניקס הישראלי תומכת באמנות ישראלית

קו אמתנו ישראלי

סיסי פיר לונדון

נגה

חלב

הוד

הפניקס הישראלי